T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSTANBUL ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İSTANBUL ŞEHREMANETİ MECMUASINA GÖRE İSTANBUL'UN İAŞE MESELELERİ (1924 – 1939)

METİN GÖKBAŞ
2501130488

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. ERCÜMENT BALCI

İSTANBUL - 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	METİN GÖKBAŞI	**Numarası**	:	2501130488
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	İSTANBUL ARAŞTIRMALARI	**Danışmanı**	:	YRD.DOÇ.DR ERCÜMENT BALCI
Tez Savunma Tarihi	:	08.11.2017	**Saati**	:	11:00
Tez Başlığı	:	Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuasına Göre İstanbul' un İaşe Meseleleri (1924-1939)			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ /~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR AHMET KALA		Kabul
2- YRD.DOÇ.DR ERCÜMENT BALCI		Kabul
3- YRD.DOÇ.DR ÇİĞDEM GÜRSOY		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ.DR KAYA BAYRAKTAR		
2- DOÇ.DR KADİR YILDIRIM		

ÖZ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İSTANBUL ŞEHREMANETİ MECMUASINA GÖRE İSTANBUL'UN İAŞE MESELELERİ (1924 – 1939)

METİN GÖKBAŞ

İstanbul, coğrafi konumu ve eşsiz güzellikleri yanında, dünyanın en uzun süren imparatorluklarına başkentlik etmesinin de getirmiş olduğu cazibeye kapılanların, yönetmek, çalışmak ve aynı zamanda yaşamak istediği bir kent idi. Bu özelliklerinin etkisiyle de kısa zamanda çağdaşı olan dünya kentleri arasında en çok nüfus barındıranlardan biri haline gelmişti. Türkler'in fethini takibeden yüzyıllarda cazibe ve refahı arttıkça, nüfusu da birbuçuk milyona dayandı. İstanbul'un bu özelliği sadece refah dönemleri için değil, kriz ve savaş dönemlerinde de geçerliydi. Yoğun nüfus, aynı zamanda şehrin iaşe sorunlarının da sürekli birinci öncelik olması anlamına geliyordu. Sanayi devrimi öncesinde dünyanın büyük kentlerinin en büyük derdi şüphesiz ki iaşe meselesiydi. Roma ve İstanbul gibi büyük kentlerin idarecileri, kuruluşlarından itibaren barındırdıkları devasa nüfusun doymak bilmeyen bir vücut misali iştahını ve ihtiyaçlarını ifade eden iaşe meselesini çözmeyi birinci öncelikleri saymışlardır. İaşe sorunlarının başında yeterince yiyecek ve yakacak temin edilememesi geliyordu. Temel gıda maddelerinden yağ, un, et, tuz ve sair gıda ürünleri kadar önemli olan yakacak odun-kömür temini için devletin daima piyasalara müdahalalerde bulunması bir zorunluluktu.

Devlet, mal fiyatlarını kontrol etmek amacıyla iaşe maddelerine ve özellikle de gıda maddelerine "narh" uygulamaktaydı. Narh uygulamasından hoşnut olmayan tüccar, bir tepki olarak hemen piyasadan mallarını çekerek, karaborsada daha yüksek fiyatlarla satmak amacıyla stoklamaya çalışıyordu. Vurguncu olarak nitelendirilen bu kişilerin serbest piyasada mallarını fahiş fiyatlardan satma girişimlerine karşın devletin denetimi, üreticiden tüketiciye kadar her aşamada kendini göstermiştir. Vurgunculara mücadele amacıyla çok sayıda hukuki düzenleme yapılmıştır. Kaçakcılık ve vurgunculuğun önlenmesi için "Men'i İhtikâr Yasası" adıyla çıkarılan hukuki düzenleme de buna örnek olarak gösterilebilir. Belediye, çıkarılan kanunları

uygulamaya koyarak, halkın sağlıklı ve ucuz bir şekilde beslenmesine çalışıyordu. Bu mücadeyi organize etmek ve problemleri çözmek adına birçok resmi kurumlar oluşturulmuşsa da bu kurumlardan birçoğu netice vermeden kapanmakta; hemen ardından yerlerini yenileri almaktadır. Amaç, şehrin iaşesi gibi hayati bir konuda her daim tedbirli ve hazırlıklı olabilmekti.

Bu çalışmada, İstanbul'un iaşe meseleleri ve idarecilerin çözüme dair çabaları incelenmektedir. Tezimiz, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından ikinci dünya savaşının başlangıcına kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Çalışmamızın esasen temel kaynağını, İstanbul haberlerini en iyi yansıtan yayınlardan biri olan Şehremaneti Mecmuası'nın 1924-1939 yılları arasındaki nüshaları oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, İaşe, Nüfus, Vurgunculuk, Narh.

ABSTRACT

SUBSISTENCE PROBLEMS OF ISTANBUL ACCORDING TO ISTANBUL SEHREMANETI MECMUA

(1924-1939)

METIN GOKBAS

Istanbul is a capital city of Rome, one of the longest surviving empires of the world, besides its geographical location and unique beauties. Therefore, this city was a city that wanted to manage and want to live there. Due to these characteristics, it became the most populous city among the world cities that were soon contemporary. Since the charm and prosperity of the city increased after the conquest of Istanbul, the population of Istanbul was 1500000. This feature of Istanbul was not only for rich periods, but also during times of crisis and war. Due to the heavy population, the city's subsistence problems became the first priority. Before the industrial revolution, the greatest concern of the greatest cities of the world was undoubtedly the issue of subsistence. Managers of big cities such as Rome and Istanbul have given priority to solving the problem of subsistence which means to satisfy the burdens of the great crowds they have had since the establishment of these cities. At the beginning of the subsistence problems were food and wood deficiency. Governments have always had to intervene in the markets for wood-coal needs, which are as important as food, such as oil, flour, meat, salt and similar food products made up of basic foodstuffs.

The state was applying "Narh" to the foodstuffs and especially to the foodstuffs to control product prices. The bosses who were disturbed by Narh's practice were hiding in their warehouses by pulling their goods from the market, so the black market was formed. These people, who are described as profiteers, constantly want to sell their goods in the free market at high prices, but the state control has always been as productive as consumer. In order to combat the so-called profiteers, the states have made numerous legal arrangements. The Ottoman State created the “Men'i İhtikâr Yasası” to prevent smuggling and stress. This is an example of this law. The Ottoman city municipalities were struggling to feed the people in a healthy and cheap manner

by putting the enacted laws into practice. Many official institutions were established to implement the legal regulations issued and solve the problems. However, most of these institutions were closed shortly and new institutions were opened soon. The purpose of these legislative acts was to be precautionary and prepared every time in the case of the Ottoman cities.

In this study, the settlement affairs of the city of Istanbul and the solutions and efforts of the managers on this subject are examined. The scope of our Thesis work includes the period from the foundation years of the Republic of Turkey to the beginning of the Second World War. The main source of our thesis work is the replicas of the "Sehremaneti Mecmuası", one of the publications that describe the news about Istanbul in the most beautiful way, between 1924-1939.

Keywords: Subsistence, Istanbul, Population, Narh (Official Price).

ÖNSÖZ

İstanbul, imparatoruyla kölesiyle, yaşayanıyla her zaman için bir baş tacı bir göz bebeği olmuştur. İstanbul'un Roma ile başlayıp, Bizans ve Osmanlı imparatorluklarıyla devam eden ve Cumhuriyet döneminde son bulan başkentlik unvanı şehre büyük bir sorumluluk yüklemişti. İstanbul şehri tarih boyunca bir nüfus artışıyla karşı karşıya kalmıştır. Tarih boyunca devam eden bu süreçte İstanbul şehrinin üretici nüfusundan çok tüketici nüfusunun olması iaşe sorunlarının kapılarını daima açık tutmuştur. İdarecilerin sürekli ikamet ettiği, bilimin ve sanatın kaynağı olduğu, askeri gücünün kalbinin attığı, nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu bu şehrin iaşesi ciddi ve önemli bir meseledir.

Çalışmamızda Cumhuriyet'in ilanından İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede uygulanan iaşe meseleleri ve politikaları incelenmiştir. 1924 yılında yayın hayatına başlayan Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuası'nda yayınlanmış haber, makale ve inceleme yazılarında iaşe ile alakalı hususlar tezimize yol göstermiştir. 1924-1928 yılları arasında yukardaki isimle anılmakta olan mecmua, bu tarihten itibaren İstanbul Belediye Mecmuası adını almış ve 1942 yılına kadar da böyle devam etmiştir. Mecmuanın ismi değişmekle birlikte biz ilk başlangıç adı altında konuyu inceledik. Tezimizin kapsamı, Cumhuriyet'in kuruluşundan ikinci dünya savaşına kadarki zaman dilimiyle sınırlıdır. Dönemle alakalı birincil ve ikincil kaynaklara da başvurulmuştur.

Tez çalışmama katkılarından dolayı; konu seçimimden tez çalışmamı bitirmeme kadar benden maddi ve manevi desteğini hiç esirgemeyen çok kıymetli ve saygı değer hocam Prof.Dr. Ahmet KAL'A'ya, tezimin başlangıcından itibaren danışmanlığımı üstlenmiş ve idari bir görevle üniversiteden ayrılıncaya kadar tezimin şekillenmesini ve son aşamaya gelmesini sağlamış olan ilk danışmanım sayın, Prof. Dr. Yaşar BÜLBÜL'e, savunma aşamasında danışmanlığımı üstlenmiş olan sayın Yrd. Doç. Dr. Ercüment Balcı'ya, tezime her türlü desteği vermiş olan Dr. Müslüm YILMAZ'a, Semih YAKUT'a, Dr. Özcan GARAN'a ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Metin GÖKBAŞ

İstanbul 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **İİİ**

ABSTRACT ..... **V**

ÖNSÖZ ..... **Vİİ**

İÇİNDEKİLER ..... **Vİİİ**

TABLOLAR VE GRAFİKLER LİSTESİ ..... **X**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

20.YÜZYIL BAŞLARINDA İSTANBUL

1. İstanbul Nüfusu Hakkında 4

1.1. Göç, Muhacir, Mübadele ve İltica 4

1.1.1. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul Nüfusu 7

1.1.2. Nüfus Miktarı ve Artış Hızları 11

1.2. 1924-1939 Yılları Arasında İstanbul'a Yapılan Göçler 19

1.2.1. İstanbul'un Nüfus Sorunları 22

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEHREMANETİ MECMUASINA GÖRE İAŞE MESELELERİ

2. Mecmua Hakkında 27

2.1. Narh ve Serbest Fiyat Meseleleri 27

2.1.1. Vurgunculuk ve Tekelcilik Kaynaklı Meseleler 35

2.2. Ekmek Meselesi 37

2.2.1. Buğday Teminindeki Meseleler 42

2.2.2. Buğdayların Stoklanması 44

2.2.3. Değirmen ve Fırınların Durumu 50

2.2.4. Fırınların Yönetimi ve Düzeni 52

2.3. Mahrukat Meselesi 54

2.3.1. Mahrukatın Arzı ... 55
2.3.2. Sistem ve İdare Kaynaklı Problemler ... 56
2.3.3. Mevsimsel Şartlar ve Altyapı ... 56
2.3.4. Tekel ve Vurgunculuk Problemleri ... 59
2.3.5. Mahrukat Piyasasını Etkileyen Diğer Faktörler ... 60
2.4. Et Meselesi ... 60
2.4.1. Etlerin Stoklanması ... 63
2.4.2. Etlerin Nakliyesi ... 64
2.4.3. Et Kaçakçılığı ... 65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İAŞE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜ YOLUNDA ALINAN TEDBİRLER

3. Çözümler Hakkında ... 67
3.1. İaşe Nezareti Kurulması ve İşleyişi ... 67
3.2. Halkın İaşesinin Sağlanmasına Yönelik Tedbirler ... 72
3.2.1. Ekmek ve Fırınlara Yönelik Tedbirler ... 78
3.2.2. Mahrukat Meselelerine Yönelik Tedbirler ... 86
3.2.3. Et Sorununa Yönelik Tedbirler ... 90
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ ... 97
BİBLİYOGRAFYA ... 103
EK 1: İstanbul Şehremaneti Mecmuasında Yayımlanan "İstanbul İaşesi" Adlı Makalenin Orijinal Fotoğrafları ... **109**
EK 2: İstanbul Şehremaneti Mecmuasında Yayımlanan "İstanbul İaşesi" Adlı Makalenin Transkripsiyonu ... **117**
EK 3: Tez Çalışmamızda İstanbul Şehremaneti Dergisinde Yararlandığımız Yazıların Fihristi ... **125**

Tablolar ve Grafikler Listesi

Tablo 1: 1897 Osmanlı Nüfusunun Milletlere Göre Dağılımı 8

Tablo 2: Osmanlı İmparatorluğunun 1914 Yılı Bölgelere Göre Nüfusu 8

Tablo 3: 1914 Yılı Milletlere Göre Osmanlı Nüfus Yapısı 9

Tablo 4: 1919 Yılında İstanbul'un Nüfus Yapısı 10

Tablo 5: 1478 İstanbul ve Galata'da Bulunan Hanelerin Dağılımı 11

Tablo 6: 1914 - 1927 Yılları Arasında İstanbul'un Nüfusu 14

Tablo 7: 1882 Tarihli İstanbul Nüfus Tahririne Göre Nüfusun Dağılımı 15

Tablo 8: 1882 Senesinde İstanbul'un Etnik Yapısı 15

Tablo 9: İstanbul'un Demografik Durumu (1927) 18

Tablo 10: İstanbul'un Demografik Durumu (1935) 18

Tablo 11: 20.Yüzyılda İstanbul'da Tüketici Fiyatları ve Enflasyon 35

Tablo 12: 1920-1921 Yılları Arasında İstanbul'a Alınan Buğday Miktarı(Ton) 45

Tablo 13: 1914-1915 Yıllarında İstanbul'a Sevk Edilen Buğday ve Un Miktarları(Ton) 48

Tablo 14: Değirmenler ve Değirmenlerin Üretim Miktarı 52

Tablo 15: 1905-1906/1906-1907 Yıllarında İstanbul'a Getirilen Odun ve Kömür Miktarı 57

Tablo 16: 1913 Yılı İstanbul Kasaplık Hayvan İhtiyacının Sağlandığı Yerlerin Yüzdelik Dağılımı ... 61

Tablo 17: 09/1928-06/1929 Tarihleri Arasında İstanbul'da Büyükbaş Hayvan Tüketimi 62

Tablo 18: 9/1928-06/1929 Tarihleri Arasında İstanbul'da Küçükbaş Hayvan Tüketimi 63

Tablo 19: Koyun (Dağlıç) Eti Fiyatları 95

Tablo 20: Sığır Eti Fiyatları 96

Grafik 1: Cumhuriyet Dönemi Öncesinde İstanbul Nüfusunun Tarihi Seyri 16

Grafik 2: Türkiye'de Yıllık Enflasyon Oranı, 1820-2005 (3 yıllık ortalamalar, yüzde olarak) 26

Grafik 3: 1905-1906 Yılında İstanbul'a Getirilen Kömür Miktarı 57

Grafik 4**:** 1905-1906 Yılında İstanbul'a Getirilen Odun Miktarı 58

Kısaltmalar Listesi

A.e. : Aynı Eser

A.g.e. : Adı Geçen Eser

A.g.m. : Adı Geçen Makale

A.Ş. : Anonim Şirketi

A.y. : Aynı Yer

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Çiz. : Çizim

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

H. : Hicri

Haz. : Hazırlayan

İBB : İstanbul Büyük Şehir Belediyesi

İTÜ : İstanbul Teknik Üniversitesi

M. : Miladi

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

s. : Sayfa

S. : Sayı

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

T.y. : Basım Tarihi Yok

TDK : Türk Dil Kurumu

TTK : Türk Tarih Kurumu

Üniv. : Üniversite

Y. : Yıl

Y.Y. : Basım Yeri Yok

YKY : Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

İstanbul, sekiz bin yıllı aşan yerleşim yeri olma özelliği yanında, Doğu Roma ve Bizans dönemlerini takiben cihan imparatorluğu olan Osmanlı'ya da başkentlik etmiş; dünyanın müstesna şehirlerinden biridir. Coğrafi konumu ve eşsiz güzellikleri yanında, dünyanın en uzun süren imparatorluklarına başkentlik etmesinin de getirmiş olduğu cazibeye kapılanların, yönetmek, çalışmak ve aynı zamanda yaşamak istediği bir kent idi. Bu özelliklerinin etkisiyle de kısa zamanda çağdaşı olan dünya kentleri arasında en çok nüfus barındıranlardan biri haline gelmişti. Roma imparatorluğu döneminde bir milyonu aşan, ancak, Bizans İmparatorluğu'nun sonlarına doğru kırk elli bin nüfusa kadar gerileyen kent; Türkler'in fethini takibeden yüz yıllık zaman diliminde yeniden yarım milyonu aşarak; en yoğun nüfuslu Avrupa kentlerinden birine dönüştü ve cazibe ve refahı arttıkça, nüfusu da iki milyona dayandı. İstanbul'un bu özelliği sadece refah dönemleri için değil, kriz ve savaş dönemlerinde de geçerliydi. Özellikle de 19. Yüzyılın sonlarında ve 20. Yüzyılın başlarında savaş meydanlarında yaşanan mağlubiyetler sonucunda kent; kaybedilen topraklardan kopup gelen muhacirlerin can havliyle sığındıkları bir yer haline dönüşmüştür. Müslüman muhacirler yanında, komşu ülkelerde yaşanan savaş ve iç karışıklıklarda, yerlerinde huzuru kaçan ve hayat hakları kalmayan gayrımüslim milletlerin de ilk sığındıkları yerlerden birisi yine İstanbul idi. Bütün bu gelişmeler aynı zamanda şehrin iaşe sorunlarının da sürekli birinci öncelik olması anlamına geliyordu.

Sanayi devrimi öncesinde dünyanın büyük kentlerinin en büyük derdi şüphesiz ki iaşe meselesiydi. Roma ve İstanbul gibi büyük kentlerin idarecileri, kuruluşlarından itibaren barındırdıkları devasa nüfusun doymak bilmeyen bir vücut misali iştahını ve ihtiyaçlarını ifade eden iaşe meselesini çözmeyi birinci öncelikleri saymışlardır. Bu, refah dönemlerinde olduğu kadar savaş ve kriz dönemlerinde de görmezlikten gelinemeyecek hayati bir meseleydi. Çünkü böyle zamanlarda İstanbul halkı daha çok iaşe sıkıntısı çekmekteydi.

İaşe sorunlarının başında yeterince yiyecek ve yakacak temin edilememesi geliyordu. Temel gıda maddelerinden yağ, un, et, tuz ve sair gıda ürünleri kadar önemli

olan yakacak odun-kömür temini için devletin daima piyasalara müdahalalerde bulunması bir zorunluluktu. Devlet, mal fiyatlarını kontrol etmek amacıyla iaşe maddelerine ve özellikle de gıda maddelerine "narh" uygulamaktaydı. Narh uygulandığında bundan hoşnut olmayan tüccarın hemen piyasadan mallarını çekme eğilimine girdikleri; ellerindeki malları daha yüksek fiyatlarla karaborsada satmak için sakladıkları görülüyordu. Vurguncuların serbest piyasada mallarını fahiş fiyatlardan satma girişimlerine karşın devletin denetimi, üreticiden tüketiciye kadar her aşamada kendini göstermiştir. Vurguncularla mücadele amacıyla çok sayıda hukuki düzenleme yapılmıştır. Kaçakcılık ve vurgunculuğun önlenmesi için "Men'i İhtikâr Yasası" adıyla çıkarılan hukuki düzenleme de buna örnek olarak gösterilebilir. Belediye tarafından çıkarılan kanunlar halkın sağlıklı ve ucuz bir şekilde beslenmesine yönelikti. Bu mücadeyi organize etmek ve problemleri çözmek adına birçok resmi kurumlar oluşturulmuşsa da bu kurumlardan birçoğu netice vermeden kapanmakta; hemen ardından yerlerini yenileri almaktadır. Amaç, şehrin iaşesi gibi hayati bir konuda her daim tedbirli ve hazırlıklı olabilmekti.

Bu çalışmada, İstanbul'un iaşe meseleleri ve idarecilerin çözüme dair çabaları incelenmektedir. Tezimiz, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından ikinci dünya savaşının başlangıcına kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Çalışmamızın esasen temel kaynağını, İstanbul haberlerini en iyi yansıtan yayınlardan biri olan Şehremaneti Mecmuası'nın 1924-1939 yılları arasındaki nüshaları oluşturmaktadır.

İstanbul Şehremini olan Emin Erkul Bey döneminde İstanbul Şehremaneti ve İhsaiyat Müdürlüğünce hazırlanan, Osman Nuri Ergin ve Ahmet Şefik Atabey öncülüğünde hazırlanan ve tam adı Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuası Eylül 1340 (1924) - 1 Mart 1942 yılları arasında toplam 199 sayı olarak yayınlanmıştır. İstanbul Belediyesine bağlı bir kurum olan İstanbul Şehremaneti Neşriyat ve İhsaiyat Müdürlüğü tarafından bastırılmıştır.

Dergi 1-72 sayı arasında İstanbul Şehremaneti Mecmuası adı altında yayın hayatına devam etmiştir. 1580 sayılı belediye kanunun çıkmasıyla 73. sayı ve sonraki sayılarda İstanbul Belediye Mecmuası altında yayınlanmıştır. Teşrin-i Sani 1928 tarihine kadar 51 sayı boyunca Arap harfleri ile yayınlanmış ve Latin harflarinin kabulunden sonra da Latin harfleriyle basılmıştır.

Avrupa ülkelerin çoğunda belediyelere ait bir mecmua bulunmaktaydı. Bu durum İstanbul gibi büyük bir şehre ait bir mecmuanın olması lazım gelmiştir.[1] Bu sebeple yayın hayatına geçen mecmua içerik olarak şehrin fenni, sıhhi, idari bilgilere yer verilerek şehir halkının belediye hizmetlerinden haberdar olması ve şehir halkını aydınlatmak, yerel yöneticilik anlayışını benimsetmek amacıyla yayınlanmıştır.

Yayınlandığı ilk sayıdan itibaren Latin harf kabulü olan 1928 yılına kadar olan süreçte 51 sayı Arap harfleriyle yayınlanmıştır. Kasım 1928'den sonra da Latin harfleriyle 148 sayı yayınlanmıştır. Mecmuanın içeriğinde genel olarak istatistikler, şehir haberleri, iskân ve imara dayalı konular, iaşe meseleleri, trafik yönetimi, şehrin ihtiyaçları, Batı'daki belediyecilik anlayışları, belediyenin gelirleri ve giderleri hakkındaki bilgiler, kanunlar, nizamlar, talimatlar, emirler, tebligatlar, kararlar gibi konular yer almaktaydı.

Başlık olarak seçilen "Şehremaneti Mecmusası" derginin genel bilinir adı olduğundan bu başlık seçilmiştir. 1-72 sayıları İstanbul Şehremaneti Mecmuası olarak yayımlanırken 73'ten sonraki sayılarda İstanbul Belediye Mecmuası olarak değişmiştir.

Mecmua 1931 yılı Şubat ayına kadar evlenme hadiseleri, yangınlar mezbaha ile et sarfiyatına yönelik istatistikler vermiştir. Fakat mecmuanın 1931 Şubat ayından sonra yani 78. sayısından sonra istatiskiklere yer verilmeyeceği belirtilmiştir. Dönemin şartlarına istinaden yeterli veri akışının olmamasından dolayı istatistiklerin daha sağlıklı ve güvenilir olmassı amacıyla dergide yer verilemiyeceği belirtilmiştir

Tezimizde, Cumhuriyetin ilanıından ikinci Dünya savaşına kadar geçen süreçte İstanbul şehrinin iaşe sorunları ele alınarak dönemin yönetim anlayışı incelenmeye çalışılmıştır. Bu dönem içinde şehre yapılan göçler şehrin iaşe sorunlarını nasıl arttırdığı ve bu durumda şehrin ihtiyaçları nasıl karşıladığı ele alınmıştır. Savaşlar ve mübadeleler sonrası İstanbul halkının iaşe ile ilgili yaşadığı sorunlar ve bu sorunlara getirilen çözümler tezimizin amacını oluşturmuştur.

[1] Sinan Sümbül, "Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuası (1924-1928) Dizin İnceleme ve Değerlendirme", **İÜ. SBE. İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

Bu tez üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde İstanbul şehir nüfusunun tarihsel süre içinde değişen nüfus oranları incelenmiştir. Nüfus oranlarına etki eden göç ve göç çeşitleri ile mübadele konuları ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Şehremaneti mecmuası esas alınarak döneme ait sorunlar incelenmiştir. Bu sorunların başında bulunan narh konusu araştırılmış ve bu sorunların içerisinde yer alan iaşe adı altında ekmek, mahrukat ve et konuları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise, yaşanan iaşe sorunlarına ait çözümler araştırılmıştır. Bu kapsamda Osmanlı Devri ile Cumhuriyet Devrinin ilk yıllarında iaşe meselesine getirilen çözümler kıyaslama yöntemiyle incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

20.YÜZYIL BAŞLARINDA İSTANBUL

1. İstanbul'un Nüfusu Hakkında

Yerleşim bölgelerindeki demografi yapı sürekli değişkenlik göstermektedir. Demografik yapıdaki bu değişkenlikler doğum-ölüm arasındaki farkların yanı sıra içten dışa ve dıştan içe yapılan göçlerdir. Göçler kimi zaman nüfus politikası altında devlet veya devletler tarafından yaptırılırken kimi zamanlarda da bireylerin yaşam alanlarını değiştirme ihtiyacının doğmasından kaynaklanmaktadır. İstanbul şehri tarih boyunca kalabalık bir nüfusa sahipti. Şehrin kalabalık bir nüfusa sahip olması şehrin yöneticilerini sürekli bir iaşe politikası geliştirmeye zorunlu kılmıştır. İstanbul şehri tarih boyunca sürekli içerden dışarı, dışardan içeri bir göç sorunu ile karşı karşıya kalmıştır.

1.1. Göç, Muhacir, Mübadele ve İltica

Göç, dini, iktisadi, siyasi, sosyal ve diğer sebeplerden dolayı insan, insan topluluklarının başka yaşam alanını tercih etmesidir. Daha ayrıntılı olarak göç, insan topluluklarının hayatlarının tamamını veya bir bölümünü geçirmek üzere bir iskân ünitesinden başka bir iskân ünitesine yerleşmek, hayatlarını devam ettirmek suretiyle yapılan coğrafi yer değiştirme hareketidir.[1] Göç olayı/olayları toplumsal değişmelerin en güçlü ögesidir. Göçler neticede farklı kültüre, dine, dile sahip toplulukları karşı karşıya getirmektedir. Böylelikle yeni ırklar, yeni kültürler, yeni idare ve yeni yaşam biçimleri göçlerin etkisiyle ortaya çıkmıştır.[2] Göç, zorunluluklar sebebi ile yapılsa da bireylerin kendi istekleri üzerine de yapılmış, devletten herhangi bir şey talep etmeden de gerçekleşmiştir. Göçler iştirak edenin sayısına göre kitle göçü, grup göçü, bireysel göçler olarak değerlendirilebilir.

[1] Taylan Akkaya, **Göç ve Değişme,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1979, s. 21.
[2] Kemal H.Karpat, **Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler,** Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 9.

Göç kelimesinin sözlük karşılığı olarak "*ekonomik, toplumsal, siyasi, sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme, taşınma, hicret, muhaceret"* anlamındadır. Göç kelimesi Arapçada "*hicret*" kelimesi ile eş anlamdadır. Hicret[3], Arapçada "*hecr*" kökündendir. Bu kelimenin Türkçe karşılığı ise ayrılma, terk etme anlamını taşımaktadır. Muhaceret ise Arapçada "hicrat" kökünden gelir ve göç, göçme anlamına gelir. Muhacir ise muhacereti yani göçü gerçekleştiren kişidir. Siyasi yapılı olan bir başka göç ise mübadeledir. Mübadele, Arapçada "bedel" kökünden gelir ve bir şeyin başka bir şeyle değiştirilmesi anlamındadır.

Yukarıda bahsedilen göç çeşitlerinden farklı bir yapıda olan iltica, kişinin/kişilerin bulunduğu ülkenin güç koşullarından uzaklaşmak isteyen kişiler bulundukları ülkeden başka bir ülkeye göç yani iltica[4] ederler. İltica, Arapça bir kelime olup "lücu" kökünden gelir ve sığınma anlamına karşılık gelmektedir. Mülteci ise sığınan kişidir.

19. yüzyılın sonlarında başlayan ulusalcılık kavramıyla beraber göç olayları hız kazanmıştı. Ulus-devlet oluşturma çabasıyla her devlet kendi ırkından olanları kendi devletlerine göç ettirmiş ve kendi ırkından, ulusundan olmayan halkı da topraklarından göç ettirmiştir. İmparatorluk biçimiyle yönetilen Osmanalı'da 19.yüzyıla kadar kitlesel göç hareketi yaşanmamıştır. Bu döneme kadar da Osmanlıda göçmen ve mülteci kavramı tam olarak ayrılmamıştı.

> "*1877-78'lerin Türkçesinde veya Osmanlıcasında "göçmen" karşılığında deyimi kullanılıyordu. Yabancı dillerdeki belgelerde ise, kimi "êmigrê" veya "emigrant" kimi "refugiê" veya "refugee" sözcükleri kullanılmaktaydı. O devirde "göçmen" ve "mülteci" ayrımı bugünkü kadar açık-seçik ve kesin değildi."*[5]

Halit Ziya Uşaklıgil ise, *Kırk Yıl* adlı eserinde 93 Harbi'nden sonra kaçıp sığınanlar için şöyle demiştir:

[3] Mevlut Sarı, **Türkçe Arapça Sözlük**, Gonca Yayınları, İstanbul, 1991, s. 224.
[4] Mevlut Sarı, **Arapça Türkçe Sözlük**, İpek Yayınları, İstanbul, 1984, s. 1371.
[5] Bilal N.Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri,** II C., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, C.II, s. 21.

"*Akın akın muhacir kafileleri geliyor, şehri baştanbaşa dolduruyordu. Camiler, mescitler, tekkeler, harabeler hep yavaş yavaş doluyor, bir yandan ölümün dalgaları bunları küme küme alıp götürdükçe boşalan yerler… o harbin ateşlerinden kaçarak iltica edecek yer arayan Müslümanları… Duvar diplerine, yangın yerlerine metruk arsalara devrilip yıkılıyorlardı*.[6]

Burada hem göç ettikleri için muhacir hem de savaşın acımasızlığından kaçıp sığınanlar için iltica etmiş olanları aynı kabul etmiştir.

Mithat Cemal Kuntay'da *Üç İstanbul* adlı eserinde muhacirlerin neler yaşadıklarını aşağıdaki paragrafta anlatmıştır:

> *"…İstanbul sokaklarına sandık, yastık, bohça, muhacir yığılıyordu. Fesli iskeletler; paltosu ile ölenler; iki gözden ibaret yüzler; bohçalaşan kadınlar… Cami kapılarının meşin perdelerini iterek aşıyorlar. Her gün beş binle on bin arası muhacir geliyor ve çoğu gömleğinde yatıyor."*[7]

Köylüye çiftini ve orağını bıraktıran zulümler ve sabır sınırlarını zorlayan vergi yükü köylü nüfusun şehre bir umutla gelip iş bulup çalışmasna zorlamıştır.

Yönetimin iyi olmamasından kaynaklanan bir diğer göç sebebi isyanlardır. Osmanlı topraklarında özellikle Celali isyanlarından kaçmak isteyen halk payitahtın olduğu şehre yani İstanbul'a göç etmeye başlamışlardır. Bu durum şehrin nüfus dengesini bozmaktaydı.[8] Hükümdar ve devlet erkânı bu tarz göçlere karşı sert ve müsamahasız bir siyaset izlemişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu, toprak olarak Kuzey Afrika, Balkanlar ve Anadolu hatta Ortadoğu'yu kapsamıştır. Nüfus yapısı ise Rum, Ermeni, Bulgar, Macar, Hırvat, Arnavut, Yahudi, Arap gibi değişik ırk, din ve dillere mensup milletlerin birlikte, bir arada yaşadığı bir imparatorluktu. 19.yüzyıldan sonra dağılma sürecinin başlamasıyla, bu milletler yavaş yavaş imparatorluktan ayrılmışlardır. 1821'de başlayan ve 1832'de İstanbul Antlaşmasıyla bağımsızlığını kazanan Yunanistan ve

[6] Halit Ziya Uşaklıgil, **Kırk Yıl,** Özgür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 129.
[7] Mithat Cemal Kuntay, **Üç İstanbul,** Oğlak Yayınları, İstanbul, 2013, s. 12.
[8] Sabri F.Ülgener, **Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadi Muvazenesizlik Meselesi**, Derin Yayınları, İstanbul, 2006, s. 78.

ardından Balkan milletlerinin ve Ortadoğu'daki milletlerin kopmasıyla sürmüştür. I. Dünya Savaşı sonuna gelindiğinde ise Osmanlı İmparatorluğunun sahip olduğu toprak bütünlüğünün Türkiye Cumhuriyeti dâhil 16 bağımsız devlet ortaya çıkmıştır.[9] Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı bu toprak kaybı beraberinde nüfus kaybıyla da sonuçlanmıştır. Yaşanan bu nüfus kaybıyla savaşlarda olumsuz neticeler alınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkler dağınık gruplar halinde yaşamaktaydılar. 93 harbi, Balkan harbi ve I. Dünya savaşları sonunda zayıflayan ve dağılma emareleri gösterin Osmanlı İmparatorluğu aynı zamanda nüfus açısından da değişimlere uğramıştır. Balkan savaşından kaçarak Rumeli bölgesinden Müslüman Türklerin İstanbul ve Anadoluya akın akın gelmeleri; 1890'lardan itibaren Türk-Rus harbi dolayısıyla Kafkasya'dan Anadolu'ya Müslümanların buna karşın Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenilerin Rus topraklarına ve Kafkasya'ya göçleri; 1915'deki tehcirle önemli bir Ermeni nüfusun Suriye ve Lübnan'a tehciri; Kurtuluş Savaşı'nı müteakiben Anadolu Rumları ile Yunanistan'daki Türklerin mübadelesi gibi büyük göç hareketleri, iç bünyede çalkantılar ve sıkıntılar yaşanması yanında; iaşe zincirine üretimle ve ticaret yoluyla katkısı olanların da kaybı anlamına gelmekteydi.

1.1.1. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul Nüfusu

İstanbul göç tarihinin en önemli noktalarından biri olan 93 savaşıydı (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı). Bu savaş esnasında ve sonrasında Balkanlarda olduğu gibi Kafkasya ve Doğu Anadolu'dan göç hareketleri yaşanmıştır.[10] Göçün sebeplerine baktığımızda Rusya'nın Panslavizm hareketidir. Rusya topraklarındaki büyük Müslüman ve Türk topluluklarını Rusya'dan göç etmeye zorlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusu 23 milyona yakındı. Bu nüfusun yaklaşık olarak 17 milyon insan, bugünkü Türkiye sınırları dâhilinde yaşamaktaydı. 3 milyondan fazlası ise Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'de, 2,5 milyon kadarı ise bugünkü Irak topraklarında yaşıyordu. Aşağıda yer

[9] Fatma Acun, "Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne; Değişme ve Süreklilik", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1999, s. 158.
[10] Nedim İpek, **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler,** Serander Yayınları, Trabzon 2006, s. 49.

alan tabloda milletlere göre bir nüfus istatistiği yer almaktadır.

Tablo 1: 1897 Osmanlı Nüfusunun Milletlere Göre Dağılımı

Millet	**Nüfus**
Türk	9.189.000
Arnavut	1.076.000
Kürt	1.478.000
Rum	2.055.000
Ermeni	1.370.000
Musevi	355.000
Sırp	764.000
Arap(Müslüman)	3.080.000
Arap(Hristiyan)	527.000
Toplam	**20.524.000**

Kaynak: Cihan Duru, Kemal Turan, Abdurrahman Öngeoğlu, **Atatürk Dönemi Maliye Politikası Mondrostan Cumhuriyete Mali ve Ekonomik Sorunlar,** Tisa Matbaacılık, Ankara, 1982, s. 156.

Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı arşivinde bulunan belgelerde vilayet ve sancaklara göre 1914 yılında Müslüman, Ermeni ve Rum nüfus sayımı yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusu o yıllarda Müslüman 13.390.000, Ermeni 1.173.422, Rum nüfusu ise 1.564.939 genel toplam ise 15.072.281 olarak tespit edilmiştir. Sadece İstanbul'a baktığımızda Müslüman 560.434, Ermeni 82.880 Rum nüfusu ise 205.752 kişi olarak tespit edilebilmektedir. Genel toplamda ise 774.466 kişi olarak görülmektedir.

Tablo 2: Osmanlı İmparatorluğunun 1914 Yılı Bölgelere Göre Nüfusu

Bölge	**Yüzölçümü (1000 km²)**	**Nüfus *1000**
Avupa'da: Çatalca ve Edirne	22.7	642
İstanbul	3.9	1.160
Anadolu'da 27 vilayet ve müstakil liva	730.5	13.402
İskenderun, Beylan, Antakya	5.7	120
Suriye, Cebel-i Lübnan, Kudüs, 6 vilayet ve müstail liva	221.9	3.075
Mezopotamya Musul, Bağdat ve Basra	326.3	2.403
Arabistan 5 vilayet ve müstakil liva	626.9	5570
Toplam	**1937.9**	**26.372**

Not: *1884 tarihine dâhil nüfus Ticaret ve Ziraat Nezareti'nce her yıl ileriye doğru yürütülmüş, Balkan Harbinden evvel, 1912'de 21.835 bin olarak hesaplanmıştır. Kayıtlara dâhil olmayan nüfus, yani Cebel-i Lübnan, Bağdat ve Basra'nın büyük bir kısmı, Doğu Anadolu'da bazı kazalar ile Hicaz ve Yemen adı geçen nezaretçe 1897 yılı için 9.132 bin olarak tahmin edilmiştir. 1914 yılı için bu miktarı 10 milyona iblağ eder ve terk edilen arazideki nüfus olan 5.458 bini tenzil edersek yukarıdaki 26.372 bin rakamına varmış oluruz*

Kaynak: Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı Ekonomisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 4

Yukarıda yer alan tabloda İstanbul'un nüfusu 1.160.000 olarak görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun verdiği bilgiye göre ise 1914 yılında İstanbul'un nüfusu 909.978 kişi olarak verilmiştir.[11]

Bu nüfusun milliyet yapısı bakımından bölgelere göre dağılımı yaklaşık olarak aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: 1914 Yılı Milletlere Göre Osmanlı Nüfus Yapısı

Bölge	Türk	Benzeri Topluluklar	Rum	Benzeri Topluluklar	Yahudi	Arap	Sair	Toplam
Trakya	515	-	80	10	12	-	25	642
İstanbul	649	5	245	168	47	12	34	1.160
Anadolu	10.104	1.160	912	1.130	45	205	66	13.522
Suriye vs.	125	90	180	127	87	2.280	186	3.075
Irak	74	390	-	20	72	1.732	115	2.403
Arabistan	20	-	-	-	50	5.500	-	5.570
Toplam	**11.387**	**1.645**	**1.417**	**1.455**	**313**	**9.729**	**426**	**26.372**

Kaynak: Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı Ekonomisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 4.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı milletler Türk milletinden sayı bakımından fazlaydı. Siyasi açıdan çeşitli sorunlara yol açan bu azınlıkların varlığı, iktisadi bakımından ise yerine göre verimli ve zararları olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı İstanbul'un sahip olduğu geleneksel yapıyı tahrip etmiştir. Şehrin dengelerini altüst etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda kaybedilen topraklarda yaşayan Müslümanlar İstanbul'a ve Anadolu'ya göç etmiş ve bu göçler Ateşkes Dönemi'nde de devam etmiştir. Yunanlıların işgal ettiği bölgelerde Yunan zulmünden kaçanlar, İstanbul'a sığınmaya başlamıştır.

Aşağıda verilen istatistiklere göre 1919'da, İstanbul'da nüfusun etnik ve dinsel dağılımı şöyledir; 1919 yılı İstanbul nüfusu müslüman ve gayrmüslimlerin toplamı olarak 1.129.655 görülmektedir.[12] Tablo 3 ve Tablo 4'ü karşılaştırdığımızda İstanbul nüfusunun 5 yıl içinde yaklaşık olarak 30 bin kadar azaldığı görülmektedir.

[11] Hatice Bayartan, "Geçmişten Günümüze İstanbul'da Nüfus," **İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi,** S. XI, İstanbul, 2003, s. 11.
[12] Bayartan, **a.g.m**, s. 11.

Tablo 4: 1919 Yılında İstanbul'un Nüfus Yapısı

Dinsel ve Etnik Topluluklar	Nüfus Miktarı
Müslüman	762.902
Rum Ortodoks	193.150
Ermeni Gregorye	104.856
Yahudi	59.253
Latin	3.390
Rus, Bulgar	4.782
Keldani, Süryani	1.250
Protestan	70
Toplam	**1.129.653**

Kaynak: "İstanbul", **Yurt Ansiklopeisi**, C. VI, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982-1983, s. 3832.

Balkan Savaşları döneminde yaşanan göç olayları bir "nüfus mübadelesini" gündeme getirmiştir. Mehmet Said Halim Paşa başkanlığındaki İttihat ve Terakki Hükümeti ile Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul Antlaşması (29 Eylül 1913) ile mübadele, resmi bir yapıya bağlanmıştır. Göç olaylarını düzenleyen ilk antlaşma olan İstanbul Antlaşmasıyla, gerçekleştirilecek olan nüfus mübadelesi, sınırın her iki yanında 15 km. mesafede oturanları kapsamaktaydı. Türkiye'de yaşanmış en büyük nüfus hareketlerinden birisi olan Lozan Antlaşması'nda gerçekleşen Türk ve Yunan halkların mübadelesine ilişkin sözleşme ve protokoldür. Yapılan bu anlaşma gereğince yerine getirilen nüfus mübadelesinde yaklaşık olarak 350.000 Müslüman Türk ile 200.000 Hristiyan Rum yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmışlardır.

Bunların arasında Hristiyan Türkler (Karamanlılar)'de mevcuttur. Yunanistan'a göçe zorlanırken; beş yüz bin kişiden fazla Müslümanda Yunanistan'dan Türkiye'ye göçe mecbur bırakılmıştır. 1923–1960 yılları arasında Türkiye'ye göç eden mübadil ve sığınmacıların toplamı 1.203.936 kişidir.[13]

Mübadele sözleşmesinin sonucu olarak İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'da ikamet eden Ortodoks Rumların dışında tüm Anadolu'da ve Doğu Trakya'da ikamet eden Ortodoks Rumlar Yunanistan'a, Batı Trakya dışında Yunanistan topraklarında yaşayan tüm Müslümanlar Türkiye'ye gönderilmiştir.[14]

[13] Ali Çağlar, **Türkiye'de Sığınmacılar**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2011, s. 45.
[14] Gökçe Bayındır Goularas, "1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerin Yaşatılması," **Alternatif Politika**, C. IV, S. II, İstanbul, 2012 s. 131.

1.1.2. Nüfus Miktarı ve Artış Hızları

Belirli sınırlar içerisinde (kent, bölge, ülke vs.) yaşayan insan sayısı, devletin nüfusu oluştururken, bir devletin sahip olduğu nüfus devletin en kıymetli sermayesidir. Devletin var olan nüfusu iç ve dış politikayı belirleyen ve etkileyen unsurların başında gelir. Devletin savaş, teknoloji, sağlık, göç gibi faktörlerde doğru orantılı olarak nüfus sayısal olarak artar veya azalır.

Nüfusun artışını etkileyen faktörler doğum ve ölüm arasındaki fark ve dış göçlerdir. Doğum oranlarının ölüm oranlarından fazla olmasıyla gerçekleşen nüfus artışına doğal nüfus artışı, göçlerle birlikte meydana gelen nüfus artışına ise gerçek nüfus artışıdır. Büyük tüketim toplumlarında iaşe dengesi sürekli bir bozulma eğilimdedir. Bunun sebepleri nüfusun artması, enflasyon ve maliyet masraflarıdır.[15] İktisadi sosyal yapı sürekli değişir ve başkalaşırken bu yapıyı tamamlayan diğer unsurların aynı oranda değişmemesi neticesinde ekonomide ve sosyal yapıda bazı sarsılmaları meydana getirir.

1478 yılında İstanbul kadısı Mevlana Muhittin ve Zaim Mahmut tarafından yapılmış olan sayım büyük bir değer taşımaktadır. Bu sayımda İstanbul ve Galata'daki hane ve dükkânlar sayılmıştır.

Tablo 5: 1478 İstanbul ve Galata'da Bulunan Hanelerin Dağılımı

Millet	Hane		
	İstanbul	Galata	Toplam
Müslüman	8.951	535	9.486
Nasrani	3.151	592	3.743
Yahudi	1.647	-	1.647
Kefeli	267	-	267
Ermeni	372	62	434
Karamanlı Ermeniler	384	-	384
Çingene	31	-	31
Freng-Latin	-	352	352
Toplam	14.803	1.521	16.324

Kaynak: Ekrem Hakkı Ayverdi, **Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehir İskanı ve Nüfusu**, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1958 Ankara, s. 80-82.

[15] Ülgener, **a.g.e**, s. 75.

Tablo 5'deki verilere baktığımızda toplam hane sayısı 16.324 ve toplam dükkân sayısı 3.927'dir. Hatice Bayartan, Osman Nuri Ergin'in tespiti olarak her hane için 5 kat sayısını kullanmıştır. Bu 5 kat sayısı o hanede yaşayan nüfusu ele almıştır. İstanbul nüfusunun tespit edilen hane sayısı ile ortalama olarak baz alınan her hane için 5 nüfusun toplamı 85.620 olarak hesaplamıştır. Ayrıca saraylarda ve kışlalarda bulunan 15.000 İslâm nüfusun eklenmesi İstanbul'un toplam nüfusu 100.000'i geçer. Ekrem Hakkı Ayverdi ise saray halkını kapıkulu ocaklarını göz önünde bulundurarak İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar'da 185.000 ile 195.000 kişilik nüfusun yaşadığı sonucuna varmaktadır.[16]

I. Sultan Süleyman devrinde Sinan Paşa'ya sunulan nüfus kayıtlarından da bir sonuç çıkarılabilir. Buna göre Hristiyanlar 40.000 hane, Yahudiler 10.000 hane Türkler de muhtemelen 60.000 haneyi buluyordu. Aynı zamanda varoşlarda bulunan 10.000 hane ve surların dışında Haliç'in kıyısında bulunan 10.000 hane vardı. Bu da toplamda 130.000 haneye ulaşıyordu.[17] Yine Osman Ergin'in her hane için 5 nüfus olarak hesaplarsak bu da 650.000 kişiden oluşan bir nüfusun olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

16. ve 17. yüzyıllarda etkisini gösteren Celali ayaklanmalarından kaynaklanan bir göç hareketi vardı. Bu göç hareketi ticari faaliyeti de etkilemiş, ülkede kıtlığa neden olmuştur. Hububat alım ve satımı vesikaya bağlanmıştı. Kadıların uyguladığı narh fiyatlarına üreticiler ve tüccarlar riayet etmiyordu. Bu bağlamda Rumeli'deki üreticiler büyük bir kar etmiştir. Rumeli'den Anadolu'ya hububat nakliyesi büyük bir oranda yaygınlaşmıştı. İstanbul'a neredeyse hububat nakli olmuyordu. Her dönemde olduğu gibi sorun olan İstanbul iaşesi yine sağlanamamıştır.[18]

Osmanlı kaynakları ve yabancı gözlemcilerinde uzlaştığı 1844-1880 yılları arasındaki İstanbul nüfusunun yüzde 50'den fazlasının gayrimüslimlerden oluştuğu görülmektedir.[19] 17. ve 18. yüzyıllarda nüfus sayımıyla ilgili net bir veri yok. Bu

[16] Bayartan, **a.g.m.**, s. 5.
[17] Manuel Serrano, Sanz, **Kanuni Devrinde İstanbul**, Çev. Fuad Carım, İstanbul, 1964, s. 181.
[18] Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Açlık, Fukaralık ve Yoksulluk Tarihi**, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 59.
[19] Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 166.

yüzden tahmini rakamlara göre 18. yüzyılda İstanbul'da yaşayan Dr. Pocock'e göre İstanbul'da 3.600.000 kişi yaşamaktadır. 1832 yılında ise Habesci'ye göre İstanbul nüfusunun 1.500.000 kişi olduğunu söyler. 1862 yılında Balkanlar'dan ve Kafkaslardan Müslümanların göç etmesiyle İstanbul'da nüfus patlaması yaşanmıştır. 93 Harbinden sonra Müslümanlar, Balkanlar'ın kuzeydoğusundan, Makedonya ve Dobruca'dan çıkarak İstanbul'a göç etmişlerdir.[20]

Sonuç itibariyle 1878 – 1883 tarihleri arasında yalnızca Rumeli'den İstanbul'a 1.873.188 kişi gelmiştir.[21] Bu savaş büyük çaplı bir demografik yapıyı alt üst oluşumna yol açmıştır. Askere giden nüfusun hemen hemen tümünde büyük bir kırılma vardı. Bu da üretici nüfusun yitirilmesi anlamına gelmekteydi. Ayrıca Ermenilerin tehcir sonucu Anadolu topraklarını terk etmeleri ve İstanbul dışındaki topraklarda yaşayan Rumların ise "mübadele" sonucu gönderilmeleri birçok sektörde usta olarak nitelenen üretici nüfusun yitirilmesi demekti.[22] Bu durumun doğal sonucu olarak milli gelirin düşmesine neden olmuştur.

İstanbul Şehremaneti Mecmuasında yer alan 1912 senesinde mevcut İstanbul nüfusu İhsaiyat Mecmuasında erkek nüfusu 528.375 olduğu ve kadın nüfusunda 394.887 olduğu ve toplamında 977.262 nüfus olduğu tespit edilmiştir. 1914'te resmi istatistiklerde beyan olan İstanbul nüfusu; 560.434 müslüman, 205.763 rum ve 84.093 ermeni olmak üzere toplam 850.290 nüfus olduğu beyan edilmiştir. Bu nüfusa 129.827 ecnebinin ilavesiyle toplam nüfus 980.117'ye ulaştığı belirlenmiştir.[23]

1912'lerde İstanbul oldukça fazla göç almıştır. Bununla birlikte Rumeli ve Kafkaslar'da meydana gelen bozgunlar da Osmanlı topraklarına göçlerin oluşmasına etkili olmuştur. Cumhuriyetin kurulmasıyla İstanbul, farklı ırklar, çeşitli milletler, değişik diller, özgün giysiler ve çatışan inançlardan oluşan bir görünüm vermekteydi. Bu durum sadece insan manzarası olarak tanımlanabilecek ve tek bir ortak payda olarak kazandıracaktır. Fakat herhangi bir sosyal bütünleşme veya herhangi bir ortak

[20] Hatice Bayartan, **a.g.m**, s. 6.
[21] **A.e**., s. 7.
[22] Çavdar, **a.g.e.**, s. 131.
[23] Osman Nuri Ergin, "İstanbul'un Nüfusu," **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş, S. 9, Mayıs 1925, s .227.

kentsel yaşamın gelişmesini olanaksız kılacaktır. Özellikle mütareke yıllarının İstanbul'u bir değil birçok ulusun kentidir. İstanbul bu haliyle milli bir devletin başkenti olamayacak kadar çok ulusludur. Böylelikle İstanbul başkent olma özelliğini kaybetmesiyle nüfusta azalmalar olmuştur. Aşağıdaki tablo 1914 – 1927 yılları arasındaki İstanbul'un nüfusunu göstermektedir.

Tablo 6: 1914 - 1927 Yılları Arasında İstanbul'un Nüfusu

Yıl	**Nüfus**
1914	909.978
1922	1.129.655
1925	1.01.165
1926	1.048.971
1927	699.607

Kaynak: Bayartan, **a.g.m**., s. 7.

Yukarıdaki tabloda 1927 yılındaki kişi sayısı 699.607 ile yapılan bir başka araştırmada 806.863[24] kişi olarak gösterilmektedir. Bu iki kaynakta Türkiye İstatistik Kurum'un verilerinden bilgi sağlamışlardır. Daha kapsamlı çalışma olan Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 1 Nüfus ve Demokrasi 1927 – 1990 adlı kitabın verilerinden yararlanılmıştır.

O dönemlerde yapılan çeşitli araştırmalar neticesinde 1880 yılında İstanbul'un 744.323 nüfusuna sahip olduğu belirtilmektedir. Bu nüfusun yaklaşık olarak 150-200.00 kadarını muhacirlerin olduğu bilinmektedir.[25]

İlk defa olarak 1882 yılında nüfus tahriri yapılmış olup herkese bir nüfus tezkiresi verilmiştir.[26] Yapılan bu nüfus tezkiresine göre İstanbul'da 508.814 erkek, 364.751 kadın olmak üzere toplam 873.565 kişi vardı. Aşağıdaki tabloda yapılan nüfus tahriri hakkında genel bilgi vermektedir.

[24] Ahmet Kal'a, **Cumhuriyet Dönemi İstanbul İstatistikleri 1 Nüfus ve Demokrasi 1927-1990**, İstanbul Araştırmaları Merkezi, 1997.
[25] Osman Nuri Ergin, "İstanbul'un Nüfusu 2," **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 7, Mart 1925, s. 164.
[26] Ergin, "İstanbul'un Nüfusu," **İstanbul Şehremaneti Mecmuası,** İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş, S. 9, Mayıs 1925, s. 136.

Tablo 7: 1882 Tarihli İstanbul Nüfus Tahririne Göre Nüfusun Dağılımı

Daire-i Belediye	Erkek	Kadın	Toplam
Beyazıt	84.882	67.081	101.963
Fatih	64.021	60.524	124.545
Samatya	63.541	59.496	123.037
Beşiktaş	39.935	40.672	80.607
Yeniköy	7.494	7.353	14.848
Beyoğlu	160.905	80.388	241.293
Büyükdere	8.694	5.951	14.645
Kanlıca	16.070	13.088	29.158
Üsküdar	53.216	42.455	95.671
Kadıköy	14.053	8.743	22.796
Toplam	512.811	385.711	898.562

Kaynak: Osman Nuri Ergin, "İstanbul'un Nüfusu," **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş, S. 9, Mayıs 1925, s. 136.

1882-1906 yılları arasında nüfusun ne miktarda ve ne oranda arttığına veya azaldığına dair bir kayıt bulunamadığından nüfus artış veya azalış oranı bilinememektedir. [27]

1882 yılında yapılan nüfus tahririnde dinlere göre nüfus tahriri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 8: 1882 Senesinde İstanbul'un Etnik Yapısı

Dinler	Erkek	Kadın	Toplam
İslam	201.339	183.571	384.910
Rum	91.804	60.937	102.741
Ermeni	83.870	65.720	149.590
?	3.977	400	4.377
Katolik	3.209	3.233	6.442
Yahudi	22.394	21.967	44.361
Protestan	488	331	819
Latin	528	554	1.082
Diğer	101.205	28.038	129.243
Toplam	508.814	364.751	873.565

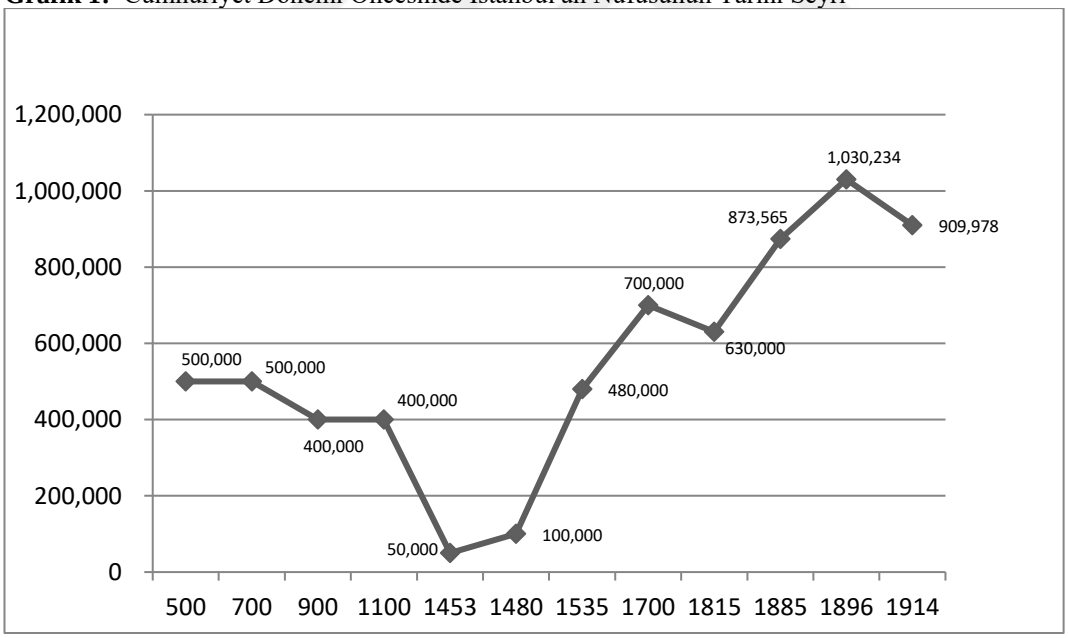
Kaynak: Osman Nuri Ergin, "İstanbul'un Nüfusu 2," **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 7, Mart 1925, s. 167.

Aşağıdaki grafik nüfusun tarih içindeki seyrinin nasıl değiştiğini görmemize yardımcı olacaktır. Cumhuriyet dönemi öncesinde Roma – Bizans dönemi ve Osmanlı dönemi olarak ikiye ayırabiliriz. Roma – Bizans dönemi nüfus zirveye ulaşmış fetih öncesine kadarda 50.000'e düşmüştür. Osmanlı döneminde şehrin

[27] **A.y**.,

nüfusu genel olarak arttığını görmekteyiz. 20.yüzyılın başından ve Birinci Dünya Savaşına kadarki olan süreçte ise İstanbul nüfusunda azalmanın meydana geldiği görülmektedir. Bu azalmanın nedenleri arasında ulus-devlet projesi ile yapılan göçlerin ve Osmanlının son dönemlerinde savaşların kaybedilmesiyle nüfusta azalmalara sebep olmuştur. Sadece 1903 – 1923 yılları arasında yapılan 13 isyan ve savaşlar (*Bunlar; 1903 Ilinden-Preobrajeni İsyanı, 1904 Sasun İsyanı, 1904-1908 Macedonya İsyanı, 1909-1910 Havran-Dürzi İsyanı, 1910 Arnavut İsyanı, 1911-1912 Trablusgarp Savaşı, 1912-1913 Birinci Balkan Savaşı, 1913 İkinci Balkan Savaşı, 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı, 1918-1920 Azeri-Ermeni Savaşı, 1918-1920 Anzavur Ayaklanması, 1920 Kuva-i İnzibatiye, 1919-1923 Kurtuluş Savaşı.)* sonucunda nüfusta azalmalar meydana gelmiştir. Bunun sonucunda eksik nüfus söz konusu olmuştur. Balkan Savaşı (1912) ile başlayan ve Kurtuluş Savaşı (1923) ile biten bu on yıllık devrede genel olarak yüzde 30'a yakın bir nüfus kaybı yaşanmıştır.[28]

Grafik 1: Cumhuriyet Dönemi Öncesinde İstanbul'un Nüfusunun Tarihi Seyri

Kaynak: Recep Bozlağan, **İstanbul Derinlik, Değişim ve Göç**, Hayat Yayınları, İstanbul, 2012, s. 220.

İstanbul'a mütarekeden sonra 250 bin Rum ve Ermeni Amerika'dan gelmiş ve yerleşmiştir.[29]

[28] İlhan Tekeli, **Göç ve Ötesi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 2008, s. 155.
[29] **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV**, Haz: İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural, Ali Sevim, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 176.

17 Ocak 1923 tarihinde Mustafa Kemal'in gazetecilerle yapmış olduğu görüşmelerde Türkiye'nin eksik nüfus sorunu ile karşı karşıya olduğunu belirtmiştir.[30] Bu görüşmede Gazi Mustafa Kemal eksik nüfus sorununun giderilmesi için nüfus politikaların ana hatlarını belirlemişti. Gazi Mustafa Kemal'in düşüncesine göre:

> *1- Toplumun sosyal ve sağlık sorunlarının çözümüne yönelik önlemler alınmasıydı. Lüzum görülürse bu konu hakkında ülke dışından uzman biri getirilmeliydi. Salgın hastalıklarla mücadele edilmeli ve kamu sağlığı korunmalıydı.*
>
> *2- Ölüm oranlarının yüksek olması bu toprakların nüfusu besleyememesinden değil, halkın bilinçsizliğinden kaynaklanmaktaydı. Bunun için de halkın askerlik yükünün azaltılması ve askerlik yapan erlerin eğitilerek meslek ve zanaat sahibi yapılmalıydı.*
>
> *3- Emek eksikliği makineleşme fabrikalaşma ile kapatılmaya çalışılmalıydı. Makineleşme nüfus artışına olumlu yönde etki edecekti.*
>
> *4- Ülke sınırlar dışında kalan Türk nüfus Anadolu'ya getirilmeliydi. Öncelik Balkan Türklerine verilmeliydi ardından Rusya'dan Türk göçmenler getirilebilirdi.*[31]

Gazi Mustafa Kemal'in nüfus artışı ile ilgili düşünceleri yukarıda belirtildiği gibiydi. Milli sınırlar içerisinde 1923'te Türkiye'nin binde 45 olan doğum oranı yapılan nüfus politikası ile 1927'ye gelindiğinde binde 53'e çıkmıştır.[32]

Nüfusun artması, iş bölümünün gelişmesine ve bunun sonucunda refah seviyesininin artmasına sebep olur. Nüfus artışı her zaman aynı sonuçla sonuçlanmaz. Eğer artan nüfus karşısında üretim artan nüfusla oranla daha az artıyorsa sosyal pay düşeceğinden refah seviyesinin azalmasına neden olur. Tam tersi olması durumunda nüfus artar ve aynı oranda üretimde artıyorsa refah seviyesinin artmasını sağlar.

---

[30] İnan Arı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir – İzmit Konuşmaları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1963, s. 54.
[31] **A.y.**
[32] İpek, **Göçler,** s. 356.

Savaşlardan çıkan Türkiye'nin nüfus artışına ihtiyacı vardı. Bu sebeple dönemin hükümetleri demografik yapıyla yakından ilgileniyorlardı.[33] İstabul'un 1927 ve 1935 yıllarında yapılan nüfus sayımları kaza ve mahallere göre aşağıda istatistiksel olarak verilmiştir.

Tablo 9: İstanbul'un Demografik Durumu (1927)

Kazalar	Nüfus Sayımı		
	Erkek	**Kadın**	**Toplam**
İstanbul (Fatih, Eminönü	125.579	120.403	**245.982**
Adalar	5.594	6.719	**12.310**
Bakırköy	7.412	6.007	**13.419**
Beyoğlu (Beyoğlu, Beşiktaş, Sarıyer)	151.540	143.250	**294.790**
Üsküdar (Üsküdar, Beykoz, Kadıköy)	60.300	64.056	**124.356**
Toplam	**350.425**	**340.432**	**690.857**

Kaynak: Naci Ayral, "İstanbul Nüfusu Üzerinde Tahliller," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş, S. 154-155, Temmuz 1937, s. 610.

Tablo 10: İstanbul'un Demografik Durumu (1935)

Kazalar	Nüfus Sayımı		
	Erkek	**Kadın**	**Toplam**
Adalar	9.077	7.737	**16.814**
Bakırköy	9.960	8.884	**18.844**
Beşiktaş	28.288	26.719	**55.007**
Beykoz	7.924	7.179	**15.103**
Beyoğlu	118.402	111.598	**230.000**
Eminönü	57.492	43.441	**100.933**
Fatih	84.554	87.647	**172.201**
Kadıköy	26.540	30.818	**57.358**
Sarıyer	9.919	10.121	**20.040**
Üsküdar	28.652	26.196	**54.848**
Toplam	**380.808**	**360.340**	**741.148**

Kaynak: Naci Ayral, "İstanbul Nüfusu Üzerinde Tahliller," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş, S. 154-155, Temmuz 1937, s. 610.

Yukarıdaki iki tabloyu incelediğimizde 8 yıl içinde İstanbul'un nüfusu 50.291 kişi arttığını görüyoruz. Bu artışın 30.383 kişisi erkek, 19.908 kişisi kadın olarak olarak teşkil edilmiştir.

[33] Naci Ayral, "İstanbul'un Nüfusu Üzerinde Tahliller," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S.154-155, Temmuz 1937, s. 609.

Devlet merkezinin İstanbul'dan Ankara'ya taşınmasıyla bilhassa memur kesimi Ankara'ya göç etmeye mecbur kalmıştır. Daha sonra Akdeniz havzasının yeni liman ve ticaret şehirleri (Atina-Pire, Selanik, Köstence, Varna vs.) açılmasıyla

İstanbul ticari olarak hacmi azalınca nüfusu da azalmıştı. İstanbul'un 1927 nüfusu köyler ve kazalar dahil 806.803 kişiydi. İstanbul 5482 km² olup km²'ye 147 kişi düşüyordu. Türkiye geneli ise 18 kişiydi.[34] İstanbul asıl olarak azalan nüfusu mütareke yıllarında suni bir fazlalık arzetmiştir.

1.2. 1924-1939 Yılları Arasında İstanbul'a Yapılan Göçler

Devletlerin oluşum şekillerine bakıldığında, birbirlerinden farklılık göstermektedir. Genelde site, askerî imparatorluk, feodal, milli ve emperyalist olmak üzere çeşitli aşamalardan oluştuğu ifade edilebilir.[35] 19. ve 20. yüzyıla damgasını vuran devlet biçimi ulus–devlettir. Ulus devletler, yerel siyasi birliklerin birleşerek üst kimlik oluşturma çabaları, imparatorlukların yıkılması ayrıca göçmen nüfusun yerli nüfusu yok ederek otoriteyi sağlaması sonucu ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu yıkılıp yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ulus-devletin doğuşu yer almıştır.

Modern Türkiye Tarihinde ulus-devlet yaratma çabası ile yirminci yüzyıl başlarında ortaya çıkan modernite projesi ile iç içe geçen süreçlerdir.[36] Erken Cumhuriyet dönemini içeren 1923 – 1950 yılları arasında ulus-devletin temelinin atıldığı yıllardır. Genel bir değerlendirmeyle modernitenin ekonomik anlamda tarımdan sanayiye geçişi, toplumsal anlamda ise kırsal cemaatlerden kentsel toplumlara, siyasal anlamda da imparatorluk ve tebaa ilişkisinden ulus-devlet ve yurttaşlığa önemli dönüşümlere yol açtığını söylemek mümkündür. Modernite öncesi dönemde tarıma dayalı olan toplumlarda göçün sınırlı düzeyde kaldığı görülmektedir. Tarımdan sanayiye geçildiğinde göçün artığı görülmektedir. Bu

[34] Mehmet Şeref, "Devlet İstatistik Yıllığı," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S.103, Mart 1933, s. 786.
[35] İpek, **Göçler**., s. 357.
[36] Barbara Pusch, **Türkiye'ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar – Bireysel Yaşamlar**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, s. 17.

durumda göç tanımını daha çok modern toplumun bir olgusu olduğunu söylemek pek yanlış olmayacaktır.

Ulus-devletin oluşmasında önemli bir işleve sahip olan yapı Millî İktisat yapısıdır. II. Meşrutiyetle başlayan Millî İktisat tarımda, sanayide, ticarette bağımsız bir şekilde hiçbir ülkeye bağlı olmaksızın kendi imkanları ve sanayisi ile ayakta durabileceği bir ekonomi yapdır. Ulus-devlet yapısı sadece toplumu değil aynı zamanda toplumu etkileyen olayları da millileştirmeyi amaçlamaktadır.

Ulus-devletin nüfusu tek tip yapma çabaları sonucunda iki buçuk milyondan fazla Rum, Ermeni ve Yahudi Türkiye'den ayrıldı. Bu grubun yerine ise yaklaşık iki milyon kadar Müslüman yer aldı.[37]

Göç hareketlerinin yoğunluğunun temelinde artan kapitalist ekonomilerin ve sanayileşen toplumlarının iş gücü taleplerinin yerel iş gücü tarafından yeteri kadar karşılanamaması gerçeği yatmaktadır.[38] Bu da yedek iş gücünün iş gücü pazarında özellikle sanayi çalışanarı olarak işçilerin belirli bir düzeyde tutulabilmesi için gerekli görülen bir ekonomik girdidir.

Siyasal olarak baktığımızda göçün önemi, ulus – devletin nüfusunun göreceli olarak bir ulusal saflaştırma düşüncesiyle tek bir tiptem oluşan nüfus yapısına dönüşmesini sağlamaya çalışmak olmuştur. Asimilasyon, bütünleşme ve çok kültürlülük gibi göçmenlere yönelik uygulanan politikalar, bu ulusal sistemin sağlanması, korunması ve yönetilmesi alanında ortaya çıkmış bir uygulamadır.

İstanbul'un dinler itibariyle nüfus yapılarına baktığımızda göçlerin etkisini görebilmekteyiz. Genel Kurmay Başkanlığı'nın arşivinde bulunan nüfus sayımını dikkate aldığımızda 1914 yılında Müslümanların İstanbul nüfus içindeki oranı yüzde 66,01 iken, Yurt ansiklopedisindeki sayımı incelediğimizde 1919 yılında yüzde 67,53 olarak müslüman nüfusun arttığını görmekteyiz.

Diğer yerleşim yerlerinden İstanbul'a göç edenler özetle iktisadi ve siyasi bir kurtuluş cehdi olarak tanımlanabilir.[39] Toprağın ve toprak işçiliğinin geçim şartlarına karşı İstanbul'un sağladığı veya öyle sanıldığı geniş iktisadi imkânlar, rahat bir hayat

[37] İlhan Tekeli, **Göç ve Ötesi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 2008, s. 54.
[38] Pusch, **a.g.e.**, s. 19.
[39] Ülgener, **a.g.e**, s. 76.

umudu taşımaktaydı. Taşradan İstanbul'a yapılan göçler bu sebeplerle sınırlı değildir. Köylüyü aşan vergi yükü, zülüm, kötü idare, köylüye tarımı bırakıp İstanbul'a göç etmelerine neden olmuştur. Başka bir sebep ise isyanlardır. Taşrada çıkan isyanlardan kaçıp payitahtın gölgesine iş imkanlarına sığınmışlardır. Bununla birlikte göçün yönünü etkileyen faktörler de vardır. Bunlar; göç edenlerin eğitim, şehrin sürekli gelişmesi, ulaşım kolaylıkları[40] gibi faktörler etkili olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan önce, Birinci Dünya Savaşının öncesinde ve sonrasında bugünkü Türkiye coğrafyasını oluşturan topraktaki nüfusu ulus-devlet oluşturma çabaları neticesinde göç dalgaları ile hızla Türkleşmiş ve Müslümanlaşmıştır. Ermenilerin ve Rumların Anadolu'dan dışarı göçünün ve Balkanlardaki Türklerin de bu coğrafyaya göçünü oluşturan bu gelişmeler Türkiye Cumhuriyetinin erken döneminde de sürmüştür.

Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'ne yapılan göçleri ikiye ayırabiliriz. Birincisi İttihat ve Terakki hükümeti nüfus mübadelesi yaparak Batı Akdeniz kıyılarında yaşayan Rumlarla Trakya bölgesinde yaşayan bazı Bulgarların, Yunanistan ve Bulgaristan'da yaşayan Türk-Müslümanlarla değişmesini öngören anlaşmalar düzenlenmiştir. Böylelikle 1926 yılında Yunanistan'la yapılan, Batı Trakya Müslümanlarının Batı Anadolu Rumları ile nüfus mübadelesi yaşanmıştır. Bu mübadelede Türkiye Cumhuriyeti'ne gelen göçmen sayısı yedi milyon civarındandır.[41]

1923–1927 yılları arasında İstanbul'a göç ettirilen 36.487 mübadil vardır.[42] İstanbul'da en çok mübadil iskânı yapılan semtler, mübadele öncesinde en çok Rum nüfusa sahip olan yerler olmuştur. Avrupa yakasında başta Çatalca, Silivri ve köyleri olmak üzere Sarıyer köyleri Mahmutbey, Bağcılar, Esenler ve Köyleri; Anadolu yakasında ise Kartal, Pendik ve Tuzla önemli sayıda mübadilin göç ettirildiği yerler olmuştur.[43] 1924 yılından sonra yapılan serbest iskânda iş bulmak ya da ailelerinin

[40] Karpat, **Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler,** s. 460.
[41] **A.y.**
[42] Goularas, **a.g.m.**, s. 132
[43] **A.e**., s. 133.

yanına yerleşmek gibi nedenlerle diğer şehir ve köylerden İstanbul'a göç edilmiştir. Bu da İstanbul'a ikamet eden mübadil sayısını artırmıştır.

İstanbul şehrinin planlı bir şekilde yapılanması için şehrin demografik yapısı ve bununla beraber şehrin maarifi, sanayisi, ticareti ve hatta ziraati yapısı dahil düşünülerek yapılanması amaçlanmıştır. 1930 yıllardaki İstanbul nüfusu 700.000 olarak belirtilmiştir.[44]

İkincisi ise 1903 – 1937'de ve bu tarihten sonra Türk hükümetinin Balkan devletleri ile yaptığı anlaşmalar sayesinde meydana gelen göçlerdir. Bu göçler oldukça düzenli göçlerdi. Göçlerin iktisadi ve sosyal yanısıra Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfusunun ve askeri gücünü artırmak amacını da gütmekteydi. Osmanlı Devleti zamanında, 1912'de başlayan ve Milli Kurtuluş Zaferi ile 1922'de sonuçlanan savaşlar sonucunda Türkiye 20 – 40 yaşları arasındaki erkek nüfusunun yüzde 40'ını savaşlarda yitirmiş durumundaydı.[45]

Osmanlı İmparatorluğunda İstanbul'un iaşe meselesi kurulan bütün hükümetlerin her zaman ki gibi en öncelikli meselesiydi. İstanbul zoraki iaşe usulleriyle idare edilen büyük şehirlerden biriydi. Osmanlı kanunnamelerinde İstanbul'a yapılan göçler sınırlı tutulmuştur. Ticaret için gelenlerin ise kayıt altına alınmaktaydı. Tanzimat'tan sonra bu gibi kayıtlara riayet edilmediğinden şehrin nüfusu düzensiz bir şekilde artmış ve bu sebeple de iaşe zorlukları yaşanmıştı.[46]

1.2.1. İstanbul'un Nüfus Sorunları

Yukarıda da belirtildiği gibi İstanbul sürekli göç alan bir kentti. Bunun gerek Bizans döneminde gerek Osmanlı döneminde bir başkent olmasında göçlerin etkisi olmuştur. Bizans ve Osmanlı yönetimi ilk olarak halkın iaşesini sağlamaya kendilerine görev bilmişlerdir. İaşe, yaşatma, geçindirme beslenme anlamın gelen[47] ve maâş, maîşet gibi kelimelerle aynı kökten gelen iaşe özellikle İstanbul'un tarihi

[44] Ali Suat, "İktisat Proğramı Münasibetile", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası,** İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 68, Nisan 1930, s. 269.
[45] Karpat, **Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler,** s. 96.
[46] **A.e**., s. 41.
[47] Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara 2011, s. 463.

için ayrı bir önem taşımıştır. Padişahların hepsi İstanbulluların iaşesini sağlama konusunu kendileri için sürekli bir uğraş konusu saymışlardır. İaşe meselesi siyasal olduğu kadar insancıl bir endişedir.[48] İstanbul, İmparatorluğun etkin unsurların bulunduğu, saraya bağlı yönetimdeki insanların, aynı zamanda memnun edilmemeleri halinde en tehlikeli olan unsurlar olan yeniçeri, sipahi gibi askeri gücün barındığı yerdir. Böyle unsurlar olduğundan dolayı en büyük buğday depoları, ordu iaşe merkezleri, büyük mezbahalar İstanbul'da bulunmaktaydı.

Kaybedilen topraklarla beraber Osmanlı topraklarında bir nüfus artışını meydana getirmiştir. Bu nüfusa ait olan genç ve üretken nüfus genel olarak silahaltındaydı. Artan nüfus meselesi incelenmesi gerekiyordu. Thomas Robert Malthus'un "Nüfus Artışı Hakkında Araştırma" yazısına bir eleştiri getiren Sakızlı Ohannes Efendi şöyle demiştir. Maltus'a göre; bazı bölgelerde 20 ve hatta 15 yılda nüfusun iki katına çıktığını ve bu durumun o bölgedeki ihtiyaçları gidermek için mevcut olan arazideki mahsulatın iki katına çıkarılmasının gerektiğini söyler. Bu ise arzın niteliğinden dolayı yani sınırlı ve sermayeye muhtaç olmasından bitkilerin filiz verip büyümesiyle harcanan üretim ve sermaye nispetinden peş peşe büyüme olmamasından meydana gelir. Nüfusun mahsulattan çabuk büyümesinden dolayı işçi ücretlerinin azalma meydana gelir. Böylelikle meydana gelen bu işsizlik ve düşük gelir toplumda artan fakir nüfusa sebep olur. Bu durum toplumdaki ahlakı olumsuz yönde etkiler. Bu durum Malthus'a göre halkın eğitilmesi gerektiğini öne sürer ve ortaya çıkabilecek fazla nüfusa ise ne başka memleketlere hicret edilmesi, ne devlet tarafından sadaka ve yardım edilmesi, ne idarelerce alınan tedbirler ve ne de siyasi inkılapların netice veremeyeceğini söyler.[49]

İstanbul'un iaşesinde İstanbul'a gelen iaşe maddelerimim nerede toplanmasına ve dağıtımın nasıl yapılacağına dair önemli bir konu vardı. Padişahlar bu konuya çok önem göstermişlerdir. Bizans döneminde de İstanbul'un iaşesi Roma geleneği takip edilerek devlet idaresi altında yürütülmekteydi. İstanbul halkının iaşesinin temini I.Constantinus'tan başlayarak tüm Bizans İmparatorları tarafından siyasi ve idari bir

[48] Robert Mantran, **17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, II C., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, C II, s. 168.
[49] Sakızlı Ohannes Efendi, **Osmanlı'da Modern İktisadın İzinde:1 Mebâdi-i İlm-i Servet-i Milel**, Haz. Filiz Dığıroğlu, Hamdi Genç, M.Erdem Özgür, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s. 325.

yapıyı oluşturmayı zorunluluk olarak görülüyordu. Osmanlı devletinin iktisadı hayatla ilgili kararlarında 1500 ile 1800 yılları arasında etkili olduğu görünen Osmanlı iktisadi dünya görüşünün temel unsurları arasında sayılması gereken üç temel ilke bulunmaktadır. Bunlar iaşe (provizyonizm), fiskalizm ve gelenekçiliktir. Osmanlı yönetimi, Bizans yönetiminin de yaptığı gibi iaşe siyasetini örgütlemeye götürmüştür. Osmanlı devletinin ana ekonomik ve sosyal yapısı küçük köylü-aile işletmelerine dayanan sosyo-ekonomik yapısı, Osmanlı mîrî toprak rejimi ve çift hane sistemidir.[50]

İstanbul'un iaşe sorununu çözmek amacıyla hükümet tarafından bazı gıda maddelerinin yasaklanması, Anadolu'dan zahire getirilmesi, yurtdışından zahire getirilmesi gibi önlemler alınıyordu. İstanbul'un iaşesinin temelinde hububat önemli bir yere sahipti bu sebeple hükümet tarafından çeşitli önlemler alınıyordu. İstanbul'da temel gıda maddelerinin temininde en fazla sıkıntı çekilen ürünler ekmek, şeker ve et gibi temel ihtiyaç maddeleriydi. Başta buğday olmak üzere İstanbul'da bulunan birçok ürüne ihraç yasağı getirilmiştir. Osmanlı yönetimi esnaf sorumluları ve muhtesip aracılığıyla gıda maddelerinin dağıtımını denetliyor, vurgunculuğu önlemek için fiyatlara narh uygulanıyordu. Bununla birlikte tüccarların ürünleri stoklaması da yasaklanmıştır.

İktisadi sosyal yapı değişir ve başkalaşırken, değişen bu sosyal yapıya aynı oranda veya daha fazla üretimi veya nakliyeyi sağlayamıyorsa iktisadi sosyal yapıda muhakkak sarsılmaları meydana getirecekir. Şehir nüfusunu miktarında ve terkibinde eskiden beri alışılmış "organik" kalıplar dışına doğru her kımıldanış, aynı derecede esnek olmayan üretim araçlarının beslenme ve doyurma imkânlarını aştıkça, şehir iaşesinin biraz daha zorlaşacağı şüphesizdir.[51] İstanbul'un göçlerle beraber artan nüfusunun en önemli ihtiyaçlarından biri halkın beslenme sorunuydu. Ekmek üretimi, İstanbul'a buğdayın nerelerden ve ne kadar miktarda geldiği, İstanbul'daki fırınların durumu, şehirdeki et tüketimi, etlerin nereden geldiği nasıl stoklandığı bununla birlikte yemeğin pişirilmesi için gereken odunların, kış aylarında ise

[50] Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996, s.1.
[51] Ülgener, **a.g.e.**, s. 76.

özellikle ısınmak için yakacak odunların İstanbul'a nasıl geldiği İstanbul halkının başlı başına yaşadığı sorunlardı.

İstanbul'da yaşanan hastalıklar, göçler, savaşlar neticesinde zaten yoksul olan halk daha da yoksullaşmıştır. 11 Nisan 1917 tarihinde çıkan New York Times gazetesinde İstanbul'un durumunu aşağıdaki şekilde anlatmıştır:

> "*Açlık başlamış durumda. Orta gelirli ve emekçi sınıfların sefaleti nefes kesen ölçüde. Tifüs salgınının önü güçlükle alınabilmiş. İlgililerin söylediklerine göre, Almanların bu konudaki yardımları hayli geniş olmuş. Bütün İstanbul tramvaylarının sürekli olarak dezenfekte edilmesine rağmen yine de Avrupalıların bunlara binmesi yasaklanmış. Sokakta rastladığımız insanların yüzleri sarı, elmacık kemikleri zayıflıktan fırlamış, gözleri bütün anlamları yitirmiş; dik ve zayıf bakıyor. İstanbul'da açlıktan insanların ölüp ölmediğini bilmiyorum. Bunu öğrenmek de zor. Ama sokaktaki alil, sarsak, inmeli, titrek insanların sayısı gün be gün artıyor. Eskilerin en önemli gıdası çeyrek ekmek, peynir ve zeytin. 1.25 dolara zor bulabiliyorsunuz. Tereyağın kilosu 5, peynirin 7 ve zeytinin de 1.5 dolar civarında. Açlık ve artan sefalet… Pera hariç geceleri karanlıklar içindeki şehri tanımlayacak deyimler bu iki kelimeden ibaret."*[52]

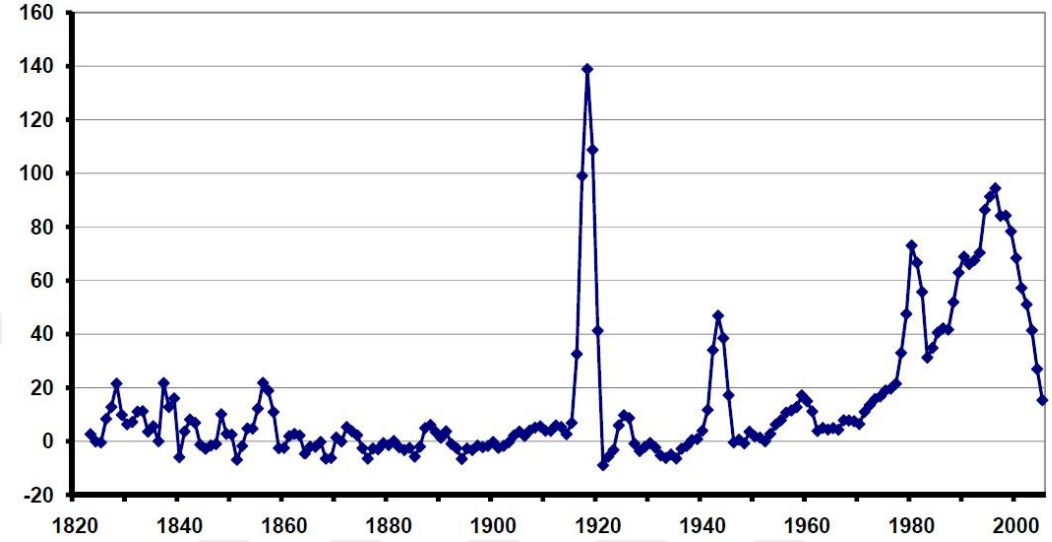
Osmanlı'nın 1908 ve 1922 yılları arası devrimler ve savaşlarla geçmiştir. Artan dış borçlanmalarla beraber yapılan ıslahatlar ülke yönetiminin önce iktisadi ardından askeri ve son olarak da siyasi anlamda emperyalizmin denetiminin etkisi altına girmiştir. 1908-1922 döneminin ana özelliği ulusal nitelikteki bir kapitalizme yönelmiş olmasıdır.

Savaş öncesi ticari erki en yüksek olan Osmanlı şehirlerinin başında gelen İstanbul'da 1914-1920 yılları arasında enflasyon rekor seviyelere ulaşarak üç haneli rakamları görmüştür.

Aşağıda yer alan grafikte Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyetiyle beraber 1820-2005 yılları arasındaki 3 yıllık arayla enflasyon grafiği verilmiştir.

[52] Çavdar, **a.g.e.**, s. 124.

Grafik 2: Türkiye'de Yıllık Enflasyon Oranı, 1820-2005 (3 yıllık ortalamalar, yüzde olarak)

Kaynak: Şevket Pamuk, *Yayınlanmamış Veri,* Çevrimiçi: **http://www.ata.boun.edu.tr/faculty/Faculty/Sevket%20Pamuk/database/annual%20inflation%201820-2005.pdf** 2017

Cumhuriyetin kurulmasından önceki on yılık zaman zarfında yaşanan savaşlarda yitirilen nüfusla birlikte devletin en önemli sermayesi olan beşeri sermaye bakımından da yoksun kalınmıştır. Nüfusun hızla artması bir zorunluluk haline gelmiştir. Artacak genç nüfusun üretici konuma gelinceye kadar beslenmeleri, eğitimleri ve bakımlarına yönelik yatırımlar yapmak ve sanayide uzman ve nitelikli üretici konumuna getirmekte bir zorunluluktu. Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı'dan kalan savaş sonrası yıpranmış nüfus, nitelik ve nicelik bakımından yeterli görünmüyordu. Nüfus politikasının uygulanmasıyla ortaya çıkacak fazla nüfusun sosyolojik kurallar dâhilinde şehirlere aktararak sanayinin emek gücünü elde etmek gerekmekteydi.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEHREMANETİ MECMUASINA GÖRE İAŞE MESELELERİ

2. Mecmua Hakkında

İstanbul belediyesinin 1924 yılında yayın hayatına başlattığı Şehremaneti Mecmuasında şehrin önemli konuları ele alınmıştır. Şehir halkını bilinçlendirmek amacıyla yayımlanan dergide şehrin sorunları ele alınmıştır. Bu sorunların başında iaşe meseleleri ele alınmıştır. İaşe meseleleri yanında istatiki bilgiler, sağlıkla alakalı bilgiler, iktisadi, imari, nüfus işleri, harita ve haritacılık ve kanunlarla ilgili değişen haberler, yapılan icraatlar gibi konular yer almaktaydı.

2.1. Narh ve Serbest Fiyat Meseleleri

İaşe darlığının ve buhranlarının en önemli dikkat çeken yönü fiyatların yükselişleridir. Osmanlı'daki ekonomi ve ticaret anlayışı temelde devletçiydi.[1] Osmanlı'daki ekonomi ve ticaret anlayışı, ideal anlamda ticaret etkinliğin, özellikle de iaşe maddelerinde kâr amacı güdülmeden ticaretin yapılması ve toplumun refahına hizmet etmesi şeklinde bir ahlaki anlayış ve görüşe sahipti. İstanbul'un iaşe meselesi kırsal kesimlerle kurulan ekonomi ve ticari ilişkilerle yakından alakalıydı.[2]

Osmanlı topraklarında, ticari alanında serbest girişime mümkün değildi. Bunun birkaç nedenlerinden biri "*yed-i vahid"*dir. Bu anlayış ile tekelci piyasada üretimin veya ticaretin sınırlı olmasına sebep olurdu. Zahire ticareti "kapan tüccarı" nın elinden idare edilmekteydi. Bu tekelci yaklaşımla yapılan zahire ticareti ürünleri şehre tek fiyat üzerinden teslim etmek mecburiyeti de ara sıra ağır kıtlıklara sebebiyet vermiştir.[3] Tüccarların nakliye sırasında maliyet masrafları yol boyu çoğalıp giden pahalılık

[1] Karpat, **Osmanlı Nüfusu**, s. 174.
[2] Ahmet Uzun, "Osmanlı Devleti'nde Şehir Ekonomisi ve İaşe", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. III, S. 6, İstanbul 2005, s. 214.
[3] Ülgener, **a.g.e.,** s. 89.

unsurlarına (kış dönemi nakliyesi, hava şartları, yol şartları, deniz şartları gibi) bir de savaş, isyan, gibi sebepler de eklenince masrafların toplamı yed-i vahit usulü ile satış bedelinin çok üstünde kalabilmekteydi.

Osmanlı'da ticari girişim özgürlüğündeki diğer bir engel ise Osmanlı Esnaf Birlikleri ve gedik uygulamaları olmuştur. Osmanlı Hazine-i Hassa Nazırlığını ve birçok devlet kademisinde görev almış olan Sakızlı Ohannes Efendi'nin esnaf birlikleri ve gedikler hakkındaki değerlendirmeleri şöyledir:

> *"icra-yı sanata mahsus olan mahaller muayyen ve mahdûd olduğundan serbestî-i sanayi bu cihetle de tahdîd edilmiş ve ekmekçilik, kasaplık ve bakallık gibi ihtiyâcât-ı zarûriyyeye müteallik sanatlar birkaç şahıs yedinde adeta inhisâr hükmüne girmiştir."*[4]

Gedikler ve esnaf birlikleri serbest girişime engel olduğunu belirtmiştir.

Osmanlı Devleti, uyguladığı narh sisteminde temel ölçü olarak arz ve talep şartları olup tekelci eğilimlerin etkisini gidermek istemiştir. Narh, serbest piyasada oluşabilecek fiyattan ayırarak tespit edilmiş fiyat[5] olup, savaş ve pahalılık zamanında devlet veya ona bağlı olan kamu kuruluşların tüketici ve üreticiyi korumak amacıyla hukukî yetkilere dayanarak malların fiyatlarına doğrudan müdahale ederek fiyatların belirli sınırları aşmasının önlenmesi maksadıyla resmî tavan fiyatının belirlenmesidir. Gedik ve esnaf birliklerinin serbest girişime mani olduğu gibi yine bu gedik ve esnaf birliklerinin kötü amaçlı kullanımlarından doğan sorunları çözmek için de narh sistemi uygulanması gerekli görülmüştür.

Osmanlı yönetiminin İstanbul halkını tüccarların her türden vurgunculuk girişimlerine karşı tedbirler almaya çalışmıştır. Buna bağlı olarak Osmanlı yönetimi fiyatların haksız olarak yükselmesine karşı halkı koruma endişesi ile özellikle zorunlu tüketim madde ve ürünlerine satış fiyatı sınırlaması getirmiştir. Yaşama hakkı gereği temel tüketim maddelerinin şehirlere asgari geçim düzeyine sahip vatandaşların alım gücü sınırları içerisinde ve düzenli biçimde nakliyesin sağlanması ve halkın ulaşabileceği pazar yerlerine kadar ulaştırılması devletin temel görevleri arasında yer

[4] Sakızlı Ohannes Efendi, **a.g.e.**, s. 36.
[5] Asım Süreyya, "Narh ve Serbest Fiat Meseleleri Etrafında Bir Tetkik," **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 112-113-114, 1933, s. 218.

almıştır.[6] Bu açıdan bakıldığında Osmanlı'da narh uygulaması kurumsallaşmış bir yapı halini almıştır. Osmanlı İmparatorluğu uyguladığı narh sistemi ile nihai tüketiciyi koruma çabasındaydı. İktisadi faaliyette tüketici açısından bakan provizyonizm ilkesi Osmanlı iktisat politikasının en önemli ilkesidir.

Cumhuriyet döneminde da provizyonizm ilkesi devam etmiştir. Devlet daima halkın yanında olmaya çalışmıştır. İstanbul Belediyesinin görev ve yetkilerinde, belirlemiş olduğu tavan fiyat ve ücretlerine ve narhlarına bütün satıcıların uyması ve uygulamasını istenmiştir. Narh fiyatlarına uymayanları ise belediye tarafından cezalandırılması gerekliliği görülmüştür.[7]

Devlet, yetki verdiği memurlara ve halkın işlerini yürütmeyi üzerine alanlara, pazar esnaflarına ve diğer esnaflara malların bellirlenmiş olduğu narh fiyatından başka bir fiyattan satmalarına emretmiştir. Belirlenen fiyattan aşağı veya yukarı bir fiyattan satış yapmayı yasaklamıştır.

Narh fiyatının tespit işi büyük bir özen içerisinde yürütülürdü. Narhların tespiti kadıların başkanlığında kurulan komisyonlarca yapılmaktaydı.[8] Bir malın fiyatını tayin eden komite genelde ilgili esnafın şeyh, kethüda, yiğitbaşı, ehl-i hibre (bilirkişi) gibi yönetim ve uzmanlarıyla halkın temsilcileriyle oluşmaktaydı. Narh fiyatları, toptancı ve perakendeci için ayrı ayrı tespit edilirdi. Komite, gerek toptancı olsun gerek perakendeci olarak satıcı olsun ve halkın dahi fiyatlar tespi edilirken hiçbir şekilde hiç kimsenin zarara uğramamaları için büyük bir gayret gösteriyordu.[9] Anadolu'dan zahire satın alınırken her sene "*hak ve adl üzre*" fiyat belirlemesi için yola adam çıkarılırdı. Ve biçilen fiyat o yıl için örnek oluşturuyordu.[10] Narh fiyatı tespit edilirken günün para değeri, ürünün az veya çokluğu, mevsimlik üretimin durumu, askeri veya siyasi sebeple mal tedarikinin zorluğu da dikkate alınarak narh satış fiyatı belirlenirdi.

[6] Mübahat S. Kütükoğlu, "Narh" Bölüm II, **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXII, TDV, İstanbul 2006, s. 390.
[7] "Belediyenin Vazife ve Salahiyetleri", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş. S. 62, 1929, s. 79.
[8] Ahmet Tabakoğlu, **Türkiye İktisat Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s. 447.
[9] Yavuz Aydüz, **İslam İktisadında Narh**, Işık Yayınları, İzmir 1994, s. 70.
[10] Ülgener, **a.g.e.**, s. 83.

Bir mala narh konulurken maliyeti göz önünde bulundurarak sanatın zahmetine göre yüzde 10 veya yüzde 20 nispetinde kâr uygun görülürdü.[11]

Devletin, hazineye ek gelir amacıyla aktif bir rolde piyasada olması ve bazı durumlarda tekelci bir konumda piyasaya girmesi 19.yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkmıştır. Devlet kendi sermayesi ile kamu kurumlarını veya kalabalık nüfusu olan İstanbul için ucuz ve kaliteli malları üretmek ve halka hizmet etmek amacıyla piyasada kâr amacı gütmeden var olmuştur.[12]

Arz ve talep şartları değiştikçe tespit edilen fiyatlar da değişiyordu. Osmanlı İmparatorluğunda konulan narhlar iki ayrı kısımda incelenebilir.

1) Normal narh

2) Olağanüstü hallerde konulan narh

1) Normal narhlar, ürünlerin normal zamanlarında fiyatların belirlenmesidir. Gıda maddelerinin genelde oluşma süreci baz alınırdı. Osmanlı döneminde ilk kuzu kesimi Hıdırellez'de yapıldığı için her sene Hıdırellez'den birkaç gün önce et fiyatlarının narhı belirlenirdi. Bundaki amaç artık bahar mevsiminin gelmesiyle hayvan nakliyesindeki ulaşım kolaylığının artmasıyla artacak olan et tüketimi için halkı korumaya yönelik bir uygulamadır. Bununla birlikte sebze ve meyve fiyatları ise mevsimine göre ayarlanırdı. Diğer gıda ürünlerinin narhı ise Şaban ayında yapılırdı. Ramazan ayında ise fiyatlar belli olurdu.

2) Olağanüstü hallerde konulan narhlar, kuraklık, zamansız veya fazladan yağan yağışlar, mahsulün yeteri kadar alınamamasına sebebiyet verirdi ve bu durumda narh fiyatı belirlenirdi. Mecburi olarak bu doğal afetler fiyatları yükseltiyordu. Tam tersi olduğunda ise, bol miktarda mahsulün olması fiyatları düşürürdü. Savaş gibi durumlarda zaruri ihtiyaç maddelerinin piyasada azalmasına neden olurken gıda

[11] Yavuz Aydüz, **a.g.e.**, s. 73 .
[12] Mehmet Genç," Yed-i Vahid," **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXXIII, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2013, s. 378.

fiyatlar da yükselirdi. Ayrıca paranın ayarının bozulmasından ötürü fiyatlara tekrardan narh uygulanırdı.

Bir yandan çiftçilerin kendilerine göre iyi fiyat beklentisiyle mahsülleri pazara geç göndermesi bir yandan da tüccarların elindeki stokları ellerinde tutup daha sonra piyasaya arz etmemeleri istikrarsız manzaranın sebeplerindendir.

Yurtiçi ihtiyaçların bütünüyle karşılandıktan sonra kalan malların, iktisadi bakımından son birim yararı sıfır olan mallar ihraç edilirdi. Devlet en sıkı müdahaleyi bu alanda uygulardı. Her bir üründen ne miktarda ihracat yapılacağı diğer bir deyişle ihracat kotasının, (bu geleneksel ekonomi ve ticaret felsefesinin uygulamadaki sonuçları), sanayileşen Avrupa'nın tehdidi karşısında yetersiz kaldığı görülüyordu. Osmanlıların ticari rekabeti denetim altındaydı. Ayrıca Osmanlı tüccarlarının birbirleriyle ilişkileri geniş kapsamlı değildi.[13] Osmanlı devletinde ticaret uzun vadeli ekonomik planlardan daha çok halkın acil ihtiyaçlarına göre düzenlenmişti. İstanbul, devlet denetiminin eksikliğinden ziyade, ticaret alışkanlıkları ve ticari geleneklerinden dolayı boydan boya büyük bir pazar yeriydi.[14]

Narh sistemini önemli bir ölçüde etkileyen unsur, esnaf tekelleri olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar esnafa tanınan tekel haklarına dayanıyordu. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, esnaf kendilerine tanınan tekel haklarına dayanarak çıkarları doğrultusunda piyasa fiyatlarını da yükseltmeye başlamışlardı.[15] Esnafların yükselttiği piyasadaki fiyatlar nedeniyle narh fiyatları da doğrudan etkilenerek yükselmiştir. Esnafın kendini yönetmesine en çok müdahale aracı olan narh, esnafın dışa kapanarak tekelleşme eğilimi nedeniyle eskiye oranla daha da güçlenen esnaf özerkliği karşısında narhın müdahale özelliğini kaybetme dönemine girmiştir.[16] Doğal fiyat artışlarında üretici veya satıcıların zarar etmelerine veya iflas etmelerine neden olabilirdi. Üreticilerin veya satıcıların karaborsacılığa yönelmesine ya da piyasadan çekilmelerine yol açabilir.[17] Bu durum asli ihtiyaç maddelerine konulan narh,

[13] Karpat, **Osmanlı Nüfusu**, s. 175
[14] **A.e**., s. 176
[15] Ahmet Kal'a , **İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları I**, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998, s. 79.
[16] **A.e**., s. 80.
[17] Kütükoğlu, **a.g.m.,** s. 391.

vurgunculuğa sebep olmaktaydı. Narh konulan maddeleri vurguncular piyasadan çekip veya piyasaya vermeyip arz talep dengesinden faydalanarak fiyatları istediği şekilde belirlerdi.

Bir ürünün narh fiyatının belirlenmesinde üretici veya nakliyeciyi memnun edecek bir bedelin belirlenmemesi gerek üreticilerin mallarını satmaması gerekse malların nakliyesinin yapılmaması şehirde bir kıtlığa neden olabilmekteydi. Bir malın belirlenen fiyatı düşük tutulduğu sırada üretici ürettiği malı piyasaya arz etmekten sakınırdı. Fiyatın artmasını bekleyip ardınan yüksek fiyatla piyasaya arz ederdi. Zamanında yapılamayan nakliye durumda şehirdeki nüfusun ihtiyacı giderilemeyecekti.[18]

İstanbul, özellikle 18. yüzyılda artan göçlerle hanları ve bekâr odaları dolduran göçmenler küçük sanayi üretimine girmek istediklerinde esnaf birliklerine yön veren temel ilkelerle karşılaşıyordu.[19] Esnaf nizamnameleri sebebiyle esnaf içine giremeyen göçmenler mahalle aralarında, sokak başlarında satış yapmaya başlamışlardı. Ayrıca yerleşim bölgelerinde göçmenlerin iaşe masrafları yerli halk tarafından karşılanıyor, halkın maddi gücünün yetemediği yerlerde ise ihtiyar meclisleri vasıtasıyla mirîden tayinat veriliyordu.[20]

Dışarıdan içeriye devamlı yapılan göçlerle şehir nüfusunun artmasına neden oluyordu. Talep ve ihtiyaç hacmi zaten sınırlı olan İstanbul'da üretim ve nakil gücü aştıkça aşıyor iaşe zorlukları da sert bir şekilde kendini gösteriyordu.[21] Bir taraftan nüfusun artması, diğer taraftan zahire yollarının memleket içinde derinliğe doğru ilerlemesi (nakliye sorununu daha da çetin hale getirmiştir) şehirde iaşe darlığını artırmıştır. Büyük göç hareketleri tarımsal üretimi ve ticari faaliyetleri de yakından etkilemiştir. Kadıların belirlemiş oldukları narh fiyatlarına özellikle Rumeli'deki üreticiler uymamaktaydılar.[22]

[18] Ülgener, **a.g.e.** s. 89.
[19] Tabakoğlu, **a.g.e.,** s. 451.
[20] Nedim İpek, **a.g.e**, s. 50.
[21] Ülgener, **a.g.e.** s. 8.
[22] Çavdar, **a.g.e**., s. 59.

İktisadi dengesizliğin sürekli ve uzun vadeli nedenlerden bir tanesi de enflasyondur. Özellikle gümüş ayarıyla oynanması daha kâğıt paranın tedavülde olmadan gümüş para üzerinde bir oynama yapılmıştır. Bu ekonomiye zarar veren müdahalede eşya ve zahire fiyatlarında da bir artış söz konusu olmaktaydı. Bu konu hakkında Selaniki Tarihinden nakleden Ülgener şöyle ifade etmektedir:

> *"Yüz dirhem gümüşten beşyüz akçe kesilmek kanun-ı padişahî iken yüz dirhem ikibin züyuf akçe olup hiç bir türlü amele yaramayıp giderek gümüşün dirhemini onikişer akçeye satılıp alınmaya başladı. Ve guruş kadîmden kırk akçeye iken seksen akçeye çıkıp ve buna göre cümle narhlar tüccar beyninde iki bahâya itibar olunup ve mekûlât ve melbûsat dahi bu ecilden ziyadeye çıkmakla faraza herkes ulûfe on altın alırken beş altın almaya başlamağın…"*[23]

şeklinde yer almaktadır. Görülüyor ki yaşanan geçim sıkıntısının sebeplerinden biri şehrin artan nüfusu ise biri de para rayicinin bozulmasıdır.

Bu para üzerindeki değişimin neticesinde nakit sorunu ortaya çıkarır. Zahire tüccarlarının "mahsulun satın alındığı yerlerde tediye imkânsızlığı ve bâhasûs oralarda aranan cinsten meskûtât elde edilemeyişi tücar gemilerini gecikmesine ve binnetice vahim kıtlıklara yol açmış olur".*[24]*

1838 yılında imzalanan Baltalimanı Anlaşmasından sonra esnaf birlikleri, Tanzimat sürecinde hammadde alım önceliklerinden olan yed-i vahid sistemindeki vergi ödemedeki kolaylıklarla birçok imtiyazlarını kaybettiler. Tanzimat, liberal bir ekonomiyi öngördüğünden esnaf sistemi adım adım etkisizleştirildi. Tanzimat'la başlayan Batılılaşma ve yarı sömürgeleşme süresinde ters etki olmuş halk daha da yoksullaşmıştır.[25] Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yarı sömürge niteliğinin en açık belirtisi olan dış borçlanmalar, kapitülasyonlar, ülkemize sürekli giren yabancı sermaye yatırımları etkili olmuştur.[26]

Osmanlı topraklarında sanayinin ve ticaretin gelişememesinin nedenlerinden bir tanesi olan mülkiyet hakkıydı. Osmanlı toprakları hanedana ait olduğundan kişilere ait

---

[23] Ülgener, **a.g.e**., s. 80.
[24] **A.e**., s. 90.
[25] Çavdar, **a.g.e**.. s. 21.
[26] Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, İmge Yayınları, İstanbul 2003, s. 25.

mülkiyet hakkı doğmamıştır. Bu sebeplendir ki sanayi yatırımları özel girişimciler tarafından kurulamamıştır. Cumhuriyet döneminde ise özel sektör eliyle bir kalkınma politikası takip edilmiştir. 1923-1932 yılları arasında bu politika uygulanmıştır. Bunun yanında özel sektör için teşvik yasaları çıkarılmıştır. Fakat gerçekleştirilenler devletin beklentisini karşılamayınca 1932 yılında bu politikadan vazgeçilmiştir.

Ayrıca Osmanlı yönetiminde –iktisat anlamında- iç kuruluşlara veya iç siyasete vermiş olduğu önem kadar dış siyasetle ilgilenmemiştir. 1923 yılındaki I. İktisat Kongresindeki (İzmir İktisat Kongresi) açılış konuşmasında Mustafa Kemal Atatürk;

> *"Osmanlı tarihinde bütün gayretler, bütün mesai, milletin arzusu ve gerçek ihtiyaçlarını karşılamaya değil, kudretli ve azametli padişahların arzularını ve ihtiraslarını tatmine dayandırmıştır. Mesela Fatih, Selçuklu ve Bizansızn da miraslarıyla yetinmedi; Garbi Roma İmparatorluğunu da konmak istedi. Mesela Yavzu Sultan Selim Asya İmparatorluğunu birleştirerek bütün bir İslam ittihadı peşine koştu. Kanuni Sultan Süleyman Akdeniz'i bir Osmanlı gölü yapma, hatta Hindistan üzerinde nüfuz kurmak gibi bir siyaset takip etmek istedi. Bu ihtirasları hayata geçirmede bütün milleti, toplumun unusr-u aslisini("ana öğelerini" yani, halk sınıflarını) uzun seferlerde, fütuhat meydanlarında kullandılar. Millet, kendi yurdunda hayatını sürdürmek için, üretim için çalışmaktan mahrum kılınarak diyar diyar dolaştırıldı."*[27]

Daha çok üretim yapabilecek olan nüfusun savaşlarda kullanılmasıyla üretim ve gelişmenin yeterli seviyede olamadığını ifade etmektedir.

I.Dünya Savaşının başlangıcı ve II. Dünya Savaşının başladığı yıllar arasında geçen dönemde İstanbul'daki tüketici fiyatları ve enflasyon oranının değişimi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

1914 başlangıç yılı olarak kabul edilmiş ve tüketici fiyatı "1,0" olarak ele alınmıştır. Daha sonraki yıllara göre yıllık enflasyon oranlarındaki artışa göre tüketici fiyatları "1,0" göre hesaplanmıştır.

[27] Çavdar, **a.g.e.**. s. 9.

Tablo 11: 20.Yüzyılda İstanbul'da Tüketici Fiyatları ve Enflasyon

Yıl	Tüketici Fiyatları (1914=1,0)	Yıllık Enflasyon Oranı (Yüzde)
1914	1,0	
1915	1,2	20,0
1916	2,13	77,5
1917	6,38	200
1918	15,30	140
1919	13,3	-13
1920	12,92	-2,9
1921	11,50	-24,30
1922	11,10	-3,5
1924	13,54	16,4
1925	14,61	7,9
1926	14,85	1,6
1927	13,04	-12,2
1928	12,99	-,04
1929	13,81	6,3
1930	12,72	-7,9
1931	12,03	-5,4
1932	11,72	-2,6
1933	10,47	-10,7
1934	10,31	-1,5
1935	9,57	-7,2
1936	9,60	0,3
1937	9,75	1,6
1938	9,71	-0,4
1939	9,85	1,4

Kaynak: Şevket Pamuk, **İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s. 22.

Tabloda da görüldüğü gibi I. Dünya savaşı sırasında enflasyonun aşırı bir artışı söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonraki dönemlerde enflasyon eksi seyirlerde devam etmiş sonraki dönemlerde de düşük bir oranda devam etmiştir.

2.1.1. Vurgunculuk ve Tekelcilik Kaynaklı Meseleler

Devlet denetimi, üreticiden nihai tüketiciye kadar her aşamada kendini göstermiştir.[28] İstanbul'a gelen mallar üzerindeki devlet denetimleri mal stokunun yapılmasını engellemeyi amaçlamış ve buna bağlı olarak perakendecilerin vurgunculuk girişimlerini engellemeye çalışmıştır. İaşe politikası ağırlıklı olarak vurguncuyla mücadele etmiştir. Narh kavgaları Ortaçağın kapalı iktisat rejimini sanki gömülü olduğu asırlar içerisinden çıkarıp bir kez daha yakınçağ sahnesine koymuş

[28] Mantran, **a.g.e.**., s. 302.

oluyordu.[29] Temel gıda maddelerine konulan narhı bozarak yüksek fiyatla satan esnaf vurguncu anlamındaki muhtekir olarak adlandırılıyordu.

Şehrin ihtiyaç ve üretim dengesizliğin kıtlıklara zaman zaman nasıl boşaldığı, gerçekten bir iaşe buhranı haline getiren, iktisadi hayatın dışında veya üstünde değil tam olarak içinde yer alan ve bununla birlikte zahire ticareti başta olmak üzere piyasaya boydan boya tesir eden vurguncular mevcuttu.[30] Nüfus artışları, enflasyon gibi nedenlerden daha önemli bir neden olan vurgunculuk, piyasayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktaydılar.

Zahire tüccarları şehre genel anlamda ürün bolluğu ve satış amacıyla mal getirirdi. Fakat durum göründüğü gibi olmuyordu. Zahire tüccarları şehirde daha çok kıtlığa sebebiyet vermekteydiler. Zahire tüccarları şehre gelen buğdayları gemicilere aldırmadan kendileri "dermahzen" ederek buğdayların satılması gereken zamanda satmıyorlardı. Sıkıntılı ve darlık zamanlarda azar azar piyasaya verip piyasada ve halk arasında sıkıntı verirlerdi.[31] Hem de diledikleri fiyattan satabiliyorlardı. Böyle bir sorunun piyasanın içinde olması alınacak tedbirleri de zorlaştırmıştır. Dışardan gelecek tehlikeli durumlar için tedbir alınabilirken içerdeki bu tehlike için tedbirler yetersiz kalıyordu.

Tüccarların ve vurguncuların yanı sıra vurgunculuğun siyasi ve idari hayatın örgüsü içinde yerleşmesi kıtlık ve darlığın tarih boyunca bu kadar sık aralıklarla tekrarına sebep olmuştur.[32]

Savaş şartları sebebiyle hükümetin aldığı tedbirler vurguncuları durdurmaya yetmiyordu. Çıkarılan kanunlar yetersiz kalıyordu. Ortada dönen para büyük miktarlara ulaşınca İttihat ve Terakkinin de iaşe teminine ve dağıtımına fiilen dahil olması neticesinde İttihat ve Terakki cemiyeti adına dedikodular ortaya çıkmıştı. 1 Mayıs 1916 yılında belediye tarafından çıkarılan geçici kanun ile vurgunculuğun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu kanuna göre:

[29] Ülgener, **a.g.e.**, s. 5.
[30] **A.e.**, s. 92.
[31] Ahmet Refik, **Eski İstanbul**, Kapı Yayınları, İstanbul 2011, s. 89.
[32] Ülgener, **a.g.e.**, s. 100.

" 1- İstanbul Şehremini ve vilayetlerde valilerin izniyle belediyeler, gerekince değirmen ve fırınlara, uygun ve ılımlı bir ücret ödeyerek, el koyabilirler. Türlerini tespit ederek yiyecekler ve halkın muhtaç olduğu nesneler için en yüksek satış fiyatı koyabilirler ve bunların ne gibi şartlarda satılacağını belirtebilirler. Bu nesneleri daha pahalıya veya belirtilen yola uygun olmayarak satanlar, satmak istemeyenler, saklayanlar veya yok edenler bir haftadan altı aya kadar hapis veya 5 altından 200 altına kadar para cezasına çarptırılırlar.

2- Bu gibi nesneleri, saklamakta direnenler veya satmamak düşüncesiyle dükkân ve benzeri yerlerini kapatanlar yukarıda belirtilen cezalara çarptırılmakla birlikte ellerindeki nesnelere el konulup bunlar arttırma ile satılır ve bedelleri sahibine verilir. İstenilen bilgileri eksik veya yanlış verenler, kendilerine ekmek yapmak için verilen unları başka işte kullanan fırıncılar hakkında da türlü cezalar anılmaktadır."[33]

İttihatçı hükümetin iaşe sorunuyla ilgili çözüm bulamamasının temel nedeni vurgunculuk girişimlerine nasıl önlem alacağını bilememesiydi.

1918 yılında kurulan İaşe Nezareti Başkanı Kemal Bey(Kara Kemal) vurgunculuk girişimlerini doğal karşılamıştı. Vurgunculuk olayının iktisadi bir olgu olarak doğal karşılıyor ve iktisadi kanunlar çerçevesinde vurgunculuk işlemlerine monetarist bir açıdan yaklaşıyordu. Ekonomik sıkıntıların temel nedeni "paranın kesreti ve eşyanın nedretiyi[34]." Yani para bol olduğu ve eşyanın da kıt olduğu bir durumdur. Birikimlerin kıt olan mala talebini artırırken bu da vurguncuların iştahını kabartıyordu. Alınacak önlemler piyasayı yakından izleyerek olanaklar ölçüsünde para ile eşya arasındaki arz ve talep ilişkisini doğal bir dengeye sokmaktı.

2.2. Ekmek Meselesi

Ekmek, insanların besin kaynağında ki en temel ihtiyaçtır. Yönetim merkezleri bu durumun farkında olup ekmeği, yapılışından satılışına kadar birçok alanda kontrol etmişlerdir. Ekmeğin sağlıklı ve temiz bir şekilde üretilmesi ve dağıtımının yapılması

[33] Hasan Babacan, **Mehmet Talat Paşa 1874-1921**, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara 2005, s. 145.
[34] Zafer Toprak, **Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918**, Doğan Egmont Yayıncılık, İsanbul 2012, s. 507.

belediye tarafından sürekli kontrol edilirdi. Ekmek fiyatlarının belirlenen gramaj ölçüsünde ve fiyatlarında olması özenle kontrol edilirdi. Bazı durumlarda iaşe sorununu çözmek adına ekmek üzerindeki narh uygulaması olmazdı. Ekmek fiyatlarına müdahale edilmezdi.

Özellikle savaş yıllarında, (Birinci Dünya savaşı, Mütareke dönemi) İstanbul'a getirilecek olan hububatta yaşanan kömür sıkıntısından dolayı gecikmeler olmaktaydı. Bu gecikme ve sıkıntıları gidermek 5-10 günlük bir zaman zarfında gerçekleşmekteydi. Halkın bu durumdan etkilenmemesi için ambarlardan ekmek fiyatına patates veriliyordu.[35]

Fırıncıların ellerinde en az bir aylık un bulunması kararlaştırılmıştır. Ekmeğin saf ve temiz olmasına dikkat etmişlerdir. Günümüzde semt olan Unkapanı'nda bulunan kapan (terazi) taşlarının muhtesip tarafından kontrol edilmesi sağlanmıştır. Fırıncıların yaptıkları ekmeklerin narha uygun olarak yapılması istenmiştir. Eksik veya çiğ olması durumunda cezaya tabi olacakları bildirilmiştir. Yukarıdaki bu açıklamalar II. Beyazid döneminde yaşamış olan Mevlana Yaraluca Muhyiddin'in hazırladığı ilk tüketici hakları hakkındaki kanunlardır. Ekmeğin her zaman ucuz olması sağlanmıştır.

İstanbul'un günlük iaşesinde ekmek en başta duran gıda maddesidir. Yüzyıllarca İstanbul'un ekmeği her dönemin yöneticileri tarafından üzerinde dikkatle durduğu bir iş olmuştur. Hicri 1181 yılı Zilhicce (M. 1768 Mayıs) ortalarında İstanbul kadılığına hitap edilerek yazılmış bir fermanda fırıncıların ve uncuların eskiden beri tabi oldukları nizamı tekrardan hatırlatılmıştır. Maddeler şu şekilde belirlenmiştir.

> *1- İstanbul'da ve idaresi İstanbul'a bağlı yerlerde bulunan ekmekçiler ve uncular vakit ve zamanında altı aylık zahireyi ambarlarında koymaya ve her gün halis ve beyaz ekmek işleyip kararında pişirmeye ve tespit edilmiş narh üzerinden tartısı tam olarak satmaya mecburdur.*

[35] Büşra Karataşer, "1.Dünya Savaşı ve Mütareke Döneminde İstanbul'un İaşe Sorunu", **KSÜ İİBF Dergisi**, C. III, S. 2, Kahramanmaraş 2013, s. 111.

2- Kış mevsiminde İstanbul'a gelen zahire gemileri azalır. Bundan ötürüdür ki kışın sıkıntıya düşülmemesi, halkın ekmeksiz kalmaması için ekmekçiler ve uncular vakit ve zamanında kış için altı aylık zahireyi miriden ve Unkapanı tüccarından satın alarak ambarlarına koymaya mecburdurlar. Bu husus ekmekçilerin ve uncuların (fırınların ve değirmenlerin) ambarları teftiş edilerek takip olunur.

3- Fırınlarını hiçbir sebeple kapayamazlar.

4- Miriden ve Unkapanı tüccarlarından aldıkları zahirenin parasını geciktirmeden vadesinde ödemeye mecburlardır.

5- Ekmekçi esnafın her biri isim ve şöhreti ile nizam defterinde tespit edilir ve hepsi kefalete bağlanır, kefilsiz ekmekçilik yapılmaz ve suç işlediklerinde kendileri ile birlikte kefilleri de sorumludur.

6- Memlekete gitmek istese veya herhangi bir sebeple işini terk etse sahibi, bulunduğu ekmekçi ve fırın gediğini kethüdaları ve ihtiyar ustaları ile birlikte şer'i mahkemeye gelerek hâkim huzurunda bir başkasına satmayı ve bu satışı mahkemede tescil ettirmeye mecburlardır.

7- Uncuların değirmen gedikleri de bu nizama bağlıdırlar.

8- Bu nizama riayet etmeyen ekmekçilerin ve uncuların fırın ve değirmenleri ellerinden alınarak bir başkasına aynı şekilde devredilir.

9- Ekmekçi veya uncu fırınını ve değirmenini dilediği her hangi bir kimseye buyruk devredemez ve kiraya veremez. Bir fırın veya değirmen gediğinin el değiştirmesi yukarıda tespit edildiği gibi kethüdaların, ihtiyar ustaların da bulunduğu bir mahkemede hâkim huzurunda tescil edilerek mümkündür.

10- *Çörekçiler ve simitçilerde bu nizama tabidirler.*[36]

Fermanda görüldüğü gibi halkın gıdasız kalmaması için yine halka yönelik tedbirler alınmıştır. Fırınların ekmeği nasıl çıkarılacağı, tartısı fiyatı belirlenmiş ve ambarlarında altı aylık stok yapılması istenmiştir. Özellikle fırınların hiçbir surette

[36] Reşad Ekrem Koçu, "Ekmek Ekmekçiler" **İstanbul Ansiklopedisi**, C. IX, Koçu Yayınları, İstanbul 1968, s. 4973.

kapanmaması gerektiği belirtilmiştir. Fırıncıların ve değirmencilerin işletmeleri devretmeleri yine devlet kontrolü tarafından yapılmıştır.

Ekmekler fırın tezgâhlarında ve ekmek tablalarında satılırdı. Seyyar ekmekçiler ellerinde ekmek tablalarıyla mahalle aralarında, pazarlarda satardı. Ekmeğin bakkal dükkânında satılması ise Tanzimat'tan sonra başlamıştır.[37]

İstanbul eski Şehremini Cemil Topuzlu hatıratında ekmek ve fırınlarla ilgili şunları belirtmiştir.

> "*Medeni memleketlerin hiç birinde şehrimizde olduğu gibi kurunuvastai (Ortaçağ) bir şekilde ekmek yapılmaz ve satılmaz. Fırınlar ve ekmek satılan yerler birbirlerinden ayrılmıştır. Temiz, iyi pişmiş, ucuz, tartısı tam ekmek istiyorsak bizzat bu mühim işi belediyemiz üstüne almalı. Adalar, Üsküdar, Beyoğlu, İstanbul semtlerinde modern ekmek fabrikaları açılmalı. Şimdiki fırıncılara ekmek hakkındaki talimatnameye harfiyen riayet etmek şart ile yalnız ekmek satmak hakkı verilmelidir. Attar, bakkal gibi dükkânlarda bir kilo ekmek bile bulundurulmamalıdır."*[38]

İstanbul belediyesinin yoksul tüketiciler için ayrıca ucuz ekmek bulundurmaya yönelik ikinci bir ekmeğin çıkarılmasını uygun görmüştür. Özellikle sert buğday ununda yapılması için belediye olarak Daimi Encümeni tarafında karar verilmiştir. Maddeler aşağıda verilmiştir.

1- İkinci nevi ekmeklerin üretiminde kullanılacak olan unlar 422 numaralı, 21.12.927 tarihli belediye kararnamesinde yazılı olup günümüz şehrimizde çıkarılmakta olan birinci nevi ekmek yapımında kullanılan birinci nevi sert buğday unu olacaktır.

2- Şehrimizde çıkarılmakta olan birinci nevi ekmekler bundan böyle yalnız yuvarlak şekilde çıkarılacak, halkımızın kolaylıkla ayırt edebilmesi için bir kiloluk baston şeklinde çıkarılacaktır.

---

[37] **A.e.**., s. 4974.
[38] Sabih Alaçam, **Eski Şehremini Cemil Topuzlu'nun Başından Geçenler**, Milli Mecmua Basımevi, İstanbul 1939, s. 189.

3- İkinci nevi ekmek dahi, Belediye Zabıta Talimnamesinde yer alan ve geçerli olan, birinci nevi ekmekler hakkındaki bazı çeşitli kanunlara tabi olacaktır.

4- Her ekmek fırıncısı ikinci nevi ekmek çıkarmaya mecbur olduğu gibi ekmek satışı yapan şubeler ve diğer dükkânlar müşterilerin ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda ikinci nevi ekmek bulunduracaktır.

5- İkinci nevi ekmeğin en fazla fiyatı da birinci nevi ekmekte olduğu gibi kararlaştırılan zamanlarda belediye başkanınca tespit edilerek usulü dairesinden ilan olunur.

6- Yukarıda yazılı hususlara aykırı hareket edenler belediye zabıtası talimnamesine ve emirlerine belediyeye ilişik ceza kanununa ve ekmekçiler nizamnamesine uyarınca ceza göreceklerdir.[39]

Belediyenin ucuz ekmek olarak dönemin birinci nevide kullanılan sert buğday ununda kullanılmasını kararlaştırmıştır. Bu sayede çıkarılan ikinci nevideki ekmeğin gıdasıyla oynanmasını da engellemiştir. Birinci nevideki ekmekle ikinci nevideki ekmeğin kolaylıkla ayırt edilebilmesi için birinci nevideki ekmek yuvarlak bir şekilde ikinci nevideki ekmeğı ise bir kiloluk baston şekilde çıkarılmıştır. Ayrıca her fırın, ikinci nevi ekmeği çıkaracak ve yeteri miktarda bulunduracaktı. Birinci nevi ekmekte olduğu gibi ikinci nevi ekmeğin fiyatı da belediye başkanlığınca tespit edilmiştir. Ekmek üzerindeki narhın devam ettiği görülmektedir.

Eylül 1936'da ekmek fiyatları şu şekildedir.

Birinci nev'i ekmek	10.30 kuruş
İkinci nev'i ekmek	10.10 kuruş
Francala	15.00 kuruş[40]

1930'lu yıllarda ortalama işçi ücreti aylık 50-60 TL arasındadır.[41] Demek ki bir işçi bir aylık ücretiyle (ortalama maaş baz alınarak hesaplanmıştır. Ortalama maaş

[39] "Etmek İşi", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş. İstanbul 1935, S. 136, s. 42.
[40] Çavdar, **a.g.e.**, s. 146.
[41] **A.e.**., s. 147.

55TL) birinci nevi ekmekten 534 adet, ikinci nevi ekmekten 545 adet, francala ekmekten ise 366 adet alabiliyordu.

2.2.1. Buğday Temini Meselesi

Osmanlı İmparatorluğu her türlü yiyeceği, giyeceği ihtiyaç halinde Tuna'dan, Suriye'den, Irak'tan, Akdeniz Adalarından, Mısır'dan, Yemen'den gümrüksüz ve fazlaca getirtip İstanbul halkı da ucuza tüketirdi. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla üretim çağındaki insanların askere alınması var olan üretimi düşürmüştür. Bununla birlikte ithal edilen hububatın savaştan dolayı boğazların kapalı olması nakliyenin sekteye uğramasına neden olmuştur. İstanbul'a tahıl ve diğer tüketim maddelerinin sevkiyatı deniz yolu ile yapılmaktaydı. İstanbul'un zahire ihtiyacını ağırlklı olarak gayri müslimler tarafından getirilmekteydi. Yapılan göçlerle beraber zahire sevkiyatında ciddi sorunlar yaşanmıştır.

İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Boğazının savaşlardan dolayı kapattığından sevkiyatler gerçekleşemiyordu.[42] Bu da şehirde gıda maddelerinin karşılanmasında büyük sorunlara yol açıyordu. Bulunamayan gıda maddelerinin fiyatları aşırı oranda artmıştır.

Zahire maddelerinin İstanbul'a nakliyesinde ciddi sıkıntılar yaşanmaktaydı. Bu sıkıntılar devletin ve kapan tüccarların çeşitli iskelelere gönderdikleri gemilerin yetersiz olmasından kayaklanmaktaydı.[43] Buna ek olarakta üretim bölgelerine giden mubayaaccıların gittikleri yerlerde sermayelerine kıyasla zahire bulamadıklarından bazı ciddi sıkıntılara yol açmaktaydı.

Bu deniz yolların kapanması başka yolların aranmasına ihtiyaç duyulmuştur. Başka yollar demek daha uzak yollar ve daha yeni gümrük kapıları demek oluyordu. Bu yeni kapılar harc, gümrük, uzun yol gibi ürün fiyatını pahallaştırıcı unsurlardı. Fiyatların yükselmesine önemli bir başka neden ise istismardı. Uzun yol boyunca maliyet masraflarını türlü bahaneler altında yüklenen haksız kazançlardı. Bu unsurlar,

[42] Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Döneminde İstanbulun İâşesi", **İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Tarafından Düzenlenen Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu'na Sunulan Tebliğ**, 27-29 Mayıs 2014. s. 156.
[43] Salih Aynural, **İstanbul Değirmenleri ve Fırınları,** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s.5.

her şeyden evvel siyasî nüfuz ve iktidar sahiplerinin zahire nakliyesinde hemem hemen her aşamasında müdahale ederek kendilerine gizli veya açık bir şekilde dolgun birer pay çıkarma iştahıyla ileri gelmektedir.[44]

Birinci Dünya Savaşından sonra ise eski gücünde olamayan Osmanlı İmparatorluğu, gıda maddelerini eskisi gibi temin edemiyordu. İstanbul'un nüfusu, iktisadi ve sosyol hayat olarak incelenmemiş konulardandır.[45]

1930'lu yılların başlarında buğday fiyatları düşmeye başlamıştı. Köylü elindeki buğdayı çok ucuza vermekteydi. Buğdayın bu düşük fiyatı tüketiciler açısından uygun olurken, üreten yoksul köylü daha büyük bir sefaletinin içine düşmüştür.[46] Temel gıda maddesi olan buğdayın beslenmenin yanında iktisadi açıdan da çok önemli bir yeri vardır. İktisat Müşaviri Ahmet Hamdi Başar, Büyük Buhrandan kurtulmak için buğday sorununun çözülmesinin gerektiğini şu şekilde vurgulamıştır:

> *"Türkiye'de buğday meselesi, Türkiye iktisadiyatını kurmak ve kurtarmak, buhranı içimizden uzaklaştırmak meselesidir. Bu iş halledilmeyince, memlekette gittikçe seyri şiddetini çoğaltan iktisadi ve mali buhranın önüne geçmek kabil değildir. Türkiye, ancak buğday meselesini hallettikten sonra, iktisadi buhrana set çekmek, seri hamlelerle ilerlemek imkânına malik olur. Buğday işi halledilmeyince memleket dirilemez ve canlanamaz.[47]"*

1928 yılında yaşanan kuraklık Büyük Buhrandan önceki başka önemli bir felakettir. Yaşanan bu kuraklık iyi derecede organize edilmemiş tarım politikası ve çiftçiler, bu kuraklığı daha da vahimleştiriyordu. Çiftçinin ziraat iktisadına ait teşkilatsızlığı, kuraklığın daha da artırıcı bir etkene neden olmuştur. Üretim kooperatifleri, ziraat birlikleri, ziraî itibar sandıkları ve teşkilatları ile hatta daha basitleri ve ilkelleri olmuş olsaydı, belki de bu kuraklıktan çiftçiler daha az etkilenecekti. Yine çiftçi toprağı iyi işleyen ve mahsulü çabuk ve ucuz eken orak, harman temizleme ve ayırt etme işlerini temin eden yeni aletlerden mahrumdu.

---

[44] Ülgener, **a.g.e**., s. 82.
[45] A. Suat, "Müstahsil İstanbul" **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 64, 1929, s. 100.
[46] Çavdar, **a.g.e.**., s. 140.
[47] Ahmet Hamdi Başar, **Cumhuriyet Gazetesi**, İstanbul, 11 Mart 1932, s. 8.

Bununla birlikte, 1928 yılı kuraklığının etkisini çoğaltan sebeplerden birisi de hem çiftçinin yeterli sermayeye sahip olmaması, hem de toprağı derinden işleyecek modern tarım aletlerinin bulunmayışıydı. Kuraklık neticesinde, Türkiye'nin buğday açığını kapatmak için, dış piyasalardan buğday ithaline ihtiyaç duyuldu. O yıl en çok Romanya'dan buğday ithal edilmiştir.[48]

Muhacirlere ve muhtaç çiftçilere ödünç tohumluk ve yemeklik buğday dağıtılması ile ilgili hükümet adına Ziraat Bankasınca satın alınıp alım merkezlerindeki depolarda hazır bulunan buğdaylardan muhacirlere ve kuraklık gören veya dolu, sel gibi afetlere uğrayan çiftçilere satın alınan fiyatla tahsil edilmiştir.[49] O yılın ürünü çiftçinin borcunu ödemeyecek kadar az olursa Vekiller heyeti kararı ile bu borç geri bırakılabilir.[50]

2.2.2. Buğdayların Stoklanması

İstanbul'un en önemli iaşe maddesi olan buğdayın temini belediyece birinci önceliktir. Hatta İstanbul halkının sıkıntı çekmemesi için zahire ticareti yapan tüccarlara her türlü destekte bulunmuş ve zahire muabayaa ederek ambarlarında saklamaktaydı.[51] Hububat stoklarının oluşturulması, ihracatın yasak edilmesi, kaçakçılıkla mücadele edilmesi ve üretimin devamının sağlanmasına yönelik kaideler oluşturulmuştur. 19.yüzyılın ortalarında İstanbul'un yıllık buğday ihtiyacı 3.600.000 kile (92.372 ton) olarak tahmin edilmiş ve Askeri Nizamiye ve Askeri Bahariye için ise 1.000.000 kile (11.136 Ton) buğday tahmin edilmiştir.[52]

1913 yılında dış ticaret açığı 20.242 milyon Osmanlı Lirası olmuştur. İthalatın içinde gıda maddelerinin payı 538'e yükselmiştir.[53] Yani Osmanlı tarımı kendi halkını besleyemiyordu. Özellikle İstanbul'un iaşesi en önemli sorunlardan biriydi.

---

[48] H. Avni Sanda, "Tarih Boyunca Anadolu'da Kuraklıklar" , **İstanbul Ticaret Odası Mecmuası**, İstanbul, S. 11-12, Ekim 1970 - Aralık.1970, s. 51.
[49] "Muhacirlere ve Muhtaç Çiftçilere Ödünç Tohumluk ve Yemeklik Dağıtılması Hakknda Kanun", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 126, 1935, s. 215.
[50] **A.e.**., s.2 78.
[51] Aynural, **a.g.e.,** s. 77.
[52] Ahmet Uzun**, İstanbul'un İaşesinde Devletin Rolü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 36.
[53] Çavdar, **a.g.e.**., s. 93.

1920-1921 yılları arasında yapılan istatistiki bilgi ışığında İstanbul, başlıca Anadolu, Bulgaristan, Romanya, Rusya, Marsilya, Amerika'dan, 5.840.144 ton buğday ve Bulgaristan, Marsilya, Amerika, Avustralya vesaire memleketlerden de 3477 ton un almıştır. Toplam olarak 5.051.918 ton buğday ve un temin edilmiştir.

Aşağıdaki ayrıntılı tabloda 1920-1921 yılları arasında hafta hafta nerelerden kaç tonun temin edildiği belirtilmiştir.

Tablo 12: 1920-1921 Yılları Arasında İstanbul'a Alınan Buğday Miktarı(Ton)

Tarih ve Hafta		**Türkiye**	**Amerika**	**Avustralya**	**Rusya**	**Romanya**	**Bulgaristan**
1.Hafta	Ağustos 339	60	1004	0	0	0	0
2.Hafta	"	30	2559	0	0	0	77,5
3.Hafta	"	85	1814	0	1500	0	275
4.Hafta	"	45	2700	0	0	0	210
5.Hafta	"	35	0	0	0	0	420
1.Hafta	Eylül 339	30	2256"	0	0	734	32
2.Hafta	"	55	1060	0	0	0	1080
3.Hafta	"	45	0	0	0	0	1,99
4.Hafta	"	12	2950	0	0	0	806,5
5.Hafta		0	0	0	2200	0	798
1.Hafta	Teşrin-evvel 339	0	1300	0	0	0	90
2.Hafta	"	25	0	0	0	0	531,5
3.Hafta	"	15	0	0	1200	0	232
4.Hafta	"	35	850	0	2000	0	1342,5
1.Hafta	Teşrin-i Sani 339	60	0	0	0	0	1240
2.Hafta	"	25	0	0	1190	0	810
3.Hafta	"	0	205	0	2950	0	1218
4.Hafta	"	23	0	0	2060	0	1577
1.Hafta	Kanun-i Evvel 339	30	800	1000	0	0	2097
2.Hafta	"	0	2300	0	0	0	599,5
3.Hafta	"	0	0	0	0	0	3811
4.Hafta	"	0	3750	0	550	0	1256

1.Hafta	Kanun-i Sani 340	0	2550	0	1650	0	285
2.Hafta	“	0	0	0	0	0	704
3.Hafta	“	0	0	0	0	0	223
4.Hafta	“	0	200	0	5220	0	1000
1.Hafta	Şub”at 340	0	0	0	0	392	0
2.Hafta	“	0	0	0	0	1626	0
3.Hafta	“	0	600	0	4135	500	0
1.Hafta	Mart 340	0	0	0	0	370	1442
2.Hafta	“	0	200	0	1300	0	109
3.Hafta	“	0	0	910	250	0	230
4.Hafta	“	0	0	0	0	2350	0
1.Hafta	Nisan 340	0	1550	0	3062	800	0
2.Hafta	“	0	3900	0	0	2210	0
3.Hafta	“	0	1000	0	0	2571	0
4.Hafta	“	0	0	0	0	100	0
1.Hafta	Mayıs 340	0	0	0	2737,5	1415,5	0
2.Hafta	“	0	0	0	0	450	0
3.Hafta	“	0	0	0	1000	3030	0
4.Hafta	“	0	0	0	0	125	0
5.Hafta	“	0	600	0	5600	735	0
1.Hafta	Haziran 340	0	0	0	2000	1300	0
2.Hafta	“	0	4629	0	1008	700	0
3.Hafta	“	0	0	0	3678	0	0
4.Hafta	“	0	2800	0	2000	0	0
1.Hafta	Temmuz 340	0	0	0	0	930	0
2.Hafta	“	0	0	200	600	0	0
3.Hafta	“	0	0	3225	0	42	0
4.Hafta	“	15	0	850	0	110	75
5.Hafta	“	100	0	0	0	2463,5	845
Yekün		**1725**	**42016**	**6185**	**47891**	**22934**	**24090**

Kaynak: “İstanbul’un İaşesi,” **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., Sayı 1, 1924, s. 5.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi İstanbul’a buğday en az Türkiye’den gelmektedir. Türkiye’den İstanbul’a getirilen buğdayın 1610 tonluk miktarı Trakya bölgesinden 115 ton ise Anadoludan gelmekteydi. Anadolu’dan gelen buğday ise iki

haftalık dönemde gelmiştir. Bu da Temmuz 340(miladi: Temmuz 1924) 4.ve 5. haftalardı. Ekim 1923'ten sonraki süreçte İstanbul'un buğday ihtiyacının karşılanmasında iç piyasadan buğdayın temin edilemediği ve tamamını dışa bağımlı hale geldiği görülmektedir. Büyük bir hububat alanı olan Anadolu'da üretilen buğdayları İstanbul'a nakletmek, New York'tan buğday ithal etmekten yüzde yetmiş beş daha pahalıydı.[54] Bu sebeple İstanbul hububat ihtiyacını genel olarak Avrupa ve Amerika'dan karşılıyordu.

1340 yılında Anadolu'dan on iki bin vagon zahirenin ihraç edileceği tahmin edilmiştir. Türk Ticaret Birliği'nin İktisat Mecmuasında da teyit edilmektedir. Dergiye göre:

> *"Anadolu – Bağdat Demiryolları İdaresi'nin 89 istasyonundan (banliyö istasyonları da dâhil) yalnız 56 istasyonundan İstanbul'a muhakkak surette (11) bin vagon zahire sevk edecektir. Bu istasyonlardan yirmisine civar olan köyler ve ahali müstahsil olmadığına göre henüz miktar irsalatı taayyün etmemiş olan (13) istasyondan da birkaç bin vagon zahire sevk edileceği şüphesizdir. Bu sene için İstanbul'a Anadolu'dan her hâlde (12) bin vagon zahire gelecektir ki bu miktar İstanbul'un ihtiyatını tamamen temin eyleyecek, hatta ihtiyaçtan fazla bile olacaktır. Bu sene İstanbul'un Avrupa'ya muhtaç olması mevz-u bahis olunamaz."*[55]

Yapılan bu hesaba göre günde 35 vagon buğday geldiği takdirde İstanbul'un bir yıllık buğday ihtiyacının karşılayacağı öngörülmektedir.

Anadolu-Bağdat Yolları idaresince günlük ne kadar vagon tahsis edeceği, Haydarpaşa'ya gelen buğday yüklü vagonların nasıl saklanacağını belirtmiştir. Buna göre;

1- Zahire için belirtilen vagon tahsisine imkân yoktur.

2- Talep edildikçe eldeki bütün boş vagonlar tahsis olunacaktır.

---

[54] Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, İmge Yayınları, İstanbul 2003, s. 21.
[55] "İstanbul'un İaşesi" **İstanbul Şehremaneti Mecmuası** S. 1, 1924, s. 6.

3- Uygun vagon ayırmanın da imkânı yoktur. Kurallara uygun biçimde bir gün önce talep edilecek vagonlar mevcut boş vagon bulundukça ertesi günü tahsis olunacaktır.

4- Hâlen günde otuz ve yolda bulunan lokomotifler geldikçe bu miktar arttıkça ve hepsinin gelişinde günde elli vagon nakil olunabilecektir.

5- Haydarpaşa'da mevcut hangarlara yüz elli ve açıkta yüz vagon antrepo edilebilir.

6- Avrupa'ya sevk edilecek olan arpa mahsulünün Derince'den ihracı münasiptir. Derince 'de üç yüz vagon arpa antrepo edilebilir.

7- Bütün bu maruzat ray ve emsali nakliyatın Derince'den ifasıyla şarttır.

8- Genel tarifemiz gereğince zahire nakliyatında her bir ton ve kilometre başına 0,5 x 5 kuruş ücret almak icap ederken…[56]

Yukarıdaki açıklamada, günde 34–35 vagon tahsis edilebileceği ve sipariş olunan lokomotifler geldikten sonra günde elli vagon verilebileceği anlaşılmaktadır. Anadolu Demiryolları işlemeye başladığı (1827) yılından itibaren İstanbul'a senelik 3000 vagondan başlayarak senelik 20000 vagona kadar zahire taşımıştır.[57] Aşağıdaki tabloda 1914, 1915 yıllarında Anadolu'dan İstanbul'a gelen buğday ve un sevkiyatı gösterilmiştir.

Tablo 13: 1914-1915 Yıllarında İstanbul'a Sevk Edilen Buğday ve Un Miktarları(Ton)

Sevk Güzergahı	1914 (Ton)		1915 (Ton)	
	Buğday	Un	Buğday	Un
Haydarpaşa – Ankara	117,594	10,628	163,464	16,303
Eskişehir –Konya	61,840	3,776	92,221	8,319
Arifiye – Adapazarı	11,569	2,357	3,840	1,841
Toplam	**191,003**	**16,761**	**259,525**	**26,463**

Kaynak: "İstanbul'un İaşesi" **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S.1, 1924, s. 7.

Bu hesaba 1914 senesinde Anadolu'dan Haydarpaşa'ya 191,003 ton buğday ve 16,761 ton un ve 1915 senesinde 259,529 ton buğday, 26,463 ton un gelmiştir. Bir vagonun on beş ton yük almasına nazaran 1915 senesinde 17,301 vagon buğday ve 1,660 vagon un ki toplamda 18,961 vagon zahire gelmiştir.

[56] **A.e.**., s. 7.
[57] **A.e.**., s. 8.

Anadolu'dan İstanbul'a hububat nakliyesi savaş yıllarının en kârlı işlerinden biri olmuştur. Asker sevkiyatı sebebiyle vagon bulunamayan demiryolunda vagon tahsis edebilen tüccarlar İstanbul'a getirdiği hububatı yüksek fiyatla satmaktaydı.[58]

Demiryolu şirketlerinde çalışan yabancı personel savaş sebebiyle işlerini terk etmiş ve Osmanlı topraklarından kaçmıştır.[59] Bu sebeple çalışan kalifiye elaman eksikliği ve yedek parça sıkıntısı yaşanmıştır. Bu sıkıntılar ulaşımın aksamasına sebep olmuştur.

İstanbul'da buğday üretiminin 1928 yılında devlet tarafından yayımlanan "İhsai Yıllık" adlı istatistik kitabında 1927 yılında 13.177 ton 703 kilo buğday üretilmiştir. İstanbul'un sadece ekin yapıldığı 1000 m^2 (bir milyon dönüm) alan vardır. [60]

Yurt içinden gelen buğday ve undan hükümet tarafından hiçbir resim, harç veya masraf alınmamıştır. Ancak İstanbul'a geldikten sonra belediyece kantar resmi alınmaktadır. Belediye yüz kuruş değerindeki üründen yirmi para kantar resmi almaktadır. Anadolu Demiryolları bir ton buğdayı kilometre üzerinden altın akçe (22) para üzerinden nakletmektedir. Kanuna göre bunu beşe çarparak her bir kilometrede ton başına 2,75 kuruş almaktadır. Herhangi bir duraktan diğerine özellikle Haydarpaşa ve Derince 'ye nakledilecek hububat için son olarak indirimli tarifeler yapılmıştır. Örnek olarak Konya'dan Haydarpaşa'ya nakliyat eski tarifelere nispeten yüzde 36 daha indirimlidir. Haydarpaşa rıhtımı 15 tonluk bir vagon başına 22 lira resim almaktadır. Her bir ton için ise bir buçuk lira almaktadır.[61]

Haydarpaşa rıhtımından veya vapurdan değirmene kadar mavna, muşamba, bekçi ücreti olmak üzere ton başına iki lira masraf alınmaktadır. Anadolu'dan İstanbul'a deniz yolu ile hububat gelmemektedir. Samsun ve Mersin gibi uzak iskelelerden bir kıyye (1,282 kilogram) için 20 para istenmektedir.

---

[58] Tabakoğlu, **a.g.m.**, s.159.
[59] **A.y**.,
[60] A. Suat, "Müstahsil İstanbul" **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S.64-64, 1929, s. 100.
[61] "İstanbul'un İaşesi", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S.1, 1924, s. 8.

Rıhtım, demiryolu ücretleri ve rıhtımdan veya vapurdan değirmenlere nakliyat masrafları da yüksektir. Denilebilir ki Amerika ve Avustralya'dan ada vapurundan getirilen buğdaylar yurtiçinden gelen buğdaylardan çok ucuza mal olmaktadır.[62]

2.2.3. Değirmen ve Fırınların Durumu

Ekmek ve unlu mamuller için kullanılan hububatların öğütülerek un haline getirilmesi için değirmenler kullanılmaktadır. Bu değirmenler enerji güçlerine göre farklılık göstermekteydi. Bunlar; at değirmenleri, su değirmenleri ve yel değirmenleri olarka adlandırılmaktaydı.[63]

İstanbul'da Bizans döneminden 19. Yüzyılın ortalarına kadar küçük semtlerde mahalle aralarında hayvan gücüyle çalışan değirmenler vardı. Hayvan gücüyle çalışan bu değirmenler zamanla işlevselliğini yitirerek 1940 yılında tamamıyla sona ermiştir. Hayvan gücü ile çalışan değirmenler artan nüfus karşısında yetersiz kalıyordu. 19. Yüzyıldan itibaren kurulan buhar makinesi ile çalışan değirmenler nüfusun ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. İstanbul'da buhar makinesi ile çalışan değirmenler; Paşalimanı, Göksu, Ayvansaray, ikisi Unkapanı'nda ve biri de tersaneye ait olmak üzere toplamda 6 adet buhar gücüyle çalışan değirmenler mevcuttu.[64]

I. Abdulhamit döneminde İstanbul'da dört yel değirmeni yapılmıştır. Bu yel değirmenleri Eyüp, Galata, Üsküdar ve Kadıköy'de bulunmaktaydı. Suriçinde akarsu olmamasından dolayı su gücüyle çalışan değirmenler oluşturulamamış ise de İstanbul'un birkaç noktasında su gücüyle çalışan miri (beylik) değirmenleri mevcuttu.

Buhar gücü, rüzgâr gücü ve su gücüyle çalışan değirmenlerden önce İstanbul'da "At Değirmenleri" vardı. Atla döndürülen bu değirmen düzeneğine horos denilmekteydi. Her değirmen döndürülen taş sayısına göre "1 horoslu" veya "2 horoslu" olarak tarif ediliyordu. Büyük değirmenlerde 6 horos bulunmaktaydı. Ve her değirmenin önünde ekmekçi veya uncu fırınlar bulunmaktaydı. Bu şekilde yer alan fırınlar değirmenlere de ekmekçi değirmeni veya uncu değirmeni olarak faaliyetini

---

[62] **A.y.**
[63] Aynural, **a.g.e.,** s. 85.
[64] Pınar Ezgeç, *"*Kasımpaşa Un Fabrikası Restorasyon Projesi*",* **İstanbul Teknik Üniversitesi,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998, s. 76.

etkilemiştir. Ekmek fırınları için üretim yapan değirmenlere ekmekçi değirmeni denilmekteydi.[65] İstanbul'daki değirmenlerin büyük bir kısmı ekmekçi değirmeniydi.

1763 yılında İstanbul'da 127 adet ekmekçi fırını ve bu fırınlara ait toplam 662 adet ve 7 adet çarh taşı bulunmaktaydı. 1739 senesinde 63 adet uncu değirmencileri bulunmaktaydı.[66]

Osmanlı'daki değirmenlerin %42'si İstanbul'da bulunmaktaydı. Ancak bu durum İstanbul'un un ihtiyacının %60'ını karşılayabiliyordu. İstanbul'un geri kalan un ihtiyacı ise ithal ediliyordu. Osmanlı ve Cumhuriyetin en etkin sanayi merkezi olan İstanbul'da değirmenlerinin gelişememesinin sebebi ithalat rejimi, rekabet ve İstanbul'a yeteri kadar buğday nakliyatının gerçekleştirilememesidir.[67]

İstanbul değirmenlerinin şehrin ihtiyacına karşılık verip vermediği dikkate alınacak İstanbul'un meselelerindendir. Sanayi istatistiğin yapıldığı 1913-1915 yılları arasında İstanbul'da 14 değirmen mevcuttu.[68] Cumhuriyet'in ilk kurulduğu yıllarda İstanbul ve civarında büyük küçük 17 değirmen bulunmaktaysa da bunların hepsi işlememektedir. İşleyenlerle işlemeyenler isim ve semtleri ve bunların azami ve asgarî üretim miktarları Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14 dışında Cibâli 'de, Unkapanı'nda vesaire mahallerde günde on beş–yirmi çuval buğday öğüten küçük değirmenler bulunurdu. Fakat bu değirmenlerin bir kısmı işlememekteydi. İşleyen değirmenlerin de piyasaya etkisi görülmemektedir.

Faaliyette bulunan değirmenlerin bir günde 4910 çuval un çıkardıkları anlaşılmaktadır. İstanbul'un günlük un satışı 4000 çuval[69] ise de bunun içinde gerek İstanbul sınırları dâhilindeki köylere ve hatta İstanbul dışına sevk edilenlerle börek, poğaça, pasta yufka, kadayıf vesaire imalatında kullanılan unlar da dâhildir. Yalnız

---

[65] Aynural, **a.g.e.,** s. 90
[66] **A.e.,** s. 105.
[67] Gündüz Ökçün, **Osmanlı Sanayi 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistikleri**, Hil Yayınları, İstanbul 1984, s. 40.
[68] **A e**., s. 51.
[69] "İstanbul'un İaşesi", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S.1, 1924, s. 11.

üretimde kullanılan un günde 3000 çuval[70] olduğuna göre işlenen fazla unlar Anadolu için bir un ihracat şehri olma yetisindedir.

Tablo 14: Değirmenler ve Değirmenlerin Üretim Miktarı

Sıra	Değirmen İsmi ve Bulunduğu Semt	Azami Üretim Miktarı Çuval (Gün/Adet)	Öğütülen Çuval (Gün/Adet)
1	Ayvansaray	2.000	1.800
2	Hasköy	1.300	800
3	Cibali	700	600
4	Kasımpaşa	550	500
5	Ayakapı	200	150
6	Haşim Bey	350	300
7	Malik Bey	300	250
8	Beşiktaş-Peymezyan	350	280
9	Beşiktaş-Sarıdi	200	180
10	Kabataş	60	50
11	Unkapanı	1000	İşlemiyor
12	Ada	800	İşlemiyor
13	Üsküdar-Paşa Limanı	500	İşlemiyor
14	Göksu	180	İşlemiyor
15	Kadıköy	80	Bozuk
16	*Pendik	250	200
17	*Darıca	400	300

*Pendik ve Darıca değirmenlerindeki öğütülen buğdaylar Emanet Hududu Haricindedir.

Kaynak:"İstanbul'un İaşesi" **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş. İstanbul 1924, S.1, s. 10.

2.2.4. Fırınların Yönetimi ve Düzeni

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi İstanbul'a gelen göçlerle şehrin iaşe durumunda zorluklar yaşanmıştır. Özellikle Tanzimat'tan sonra artan göç dalgası İaşe Nezaretini değirmenlerin sayısını artırmaya mecbur kılmıştır. Boğaziçi tepelerinde, yüksek yerlerde yel değirmenleri tesis edilmiş, bu şekilde iaşe buhranının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

İstanbul iaşe dağıtımında büyük zorluklar yaşıyordu. Karne yönetimi yanı sıra buğdayların öğütülmesi ve dağıtımında yaşanan aksamalar ve gecikmeler fırınların önünde büyük bir kalabalıklığa ve kargaşaya neden oluyordu. Önceleri ekmek dağıtımı polis aracılığıyla yürütülmek istenmişti. Fakat başarılı olunamamıştı. Bunun üzerine

[70] **A.y.**

İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Heyet-i Merkezisyesi bu işe el attı. İstanbul nüfusunu mahallelere ayırarak her mahaleye "ekmek tevzi mahalli" oluşturuldu.[71]

Daha sonra kurulan Merkez İaşe Heyeti tarafından İstanbul ve çevresinin iaşesi için kente buğday getiriliyordu. Getirilen buğdaylar öğütülüp fırınlara dağıtılıyordu. Fırınlara dağıtılan bu unlar eğer fırıncılar tarafından ekmek yapımı haricinde başka amaçla kullandıkları tespit edildiğinde para cezası veya hapis cezasına kadar ağır bir bedeli vardı. Fırıncılara verilen unları başka birine el altından satması veya ekmek yapımı dışında farklı bir amaçla unları kullanması durumunda gerekli yaptırımların uygulanması kararlaştırılmıştır.[72] Alınan karar şöyledir:

> *Şehremanetinin Hicri 1335 senesinde tabè ettirmiş olduğu İhsâ'iyyât Mecmûèası'nda İstanbul'da dokuz dâ'ire-i belediye dâhilinde 469 fırın kayd ve tesbît edilmiştir. Fakat bu adette, poğaça, börek, pasta ve simit fırınları da dâhildir. Maèa hâzâ aradan altı sene geçmiş olmasına ve bu müddet zarfında İstanbul'da bir hayli ınkılâblar, tebeddüller ve Fâtih, Vefâ harîkleri gibi mühim yangınlar vukûèa gelmiş bulunmasına mebnî el-yevm İstanbul'daki fırınların adedi hemen yarı yarıya eksilmiştir. Ezcümle geçen sene fırıncılar o sırada 193 kuruştan ibâret olan ücret-i ièmâliyyeyi tezyîd içün emânete mürâcaèat ettikleri zaman gerek devâ'ir-i belediyece gerek ekmekçi esnâfı cemèiyetince yapılan başka başka tedkîkât ve tahkîkât netîcesinde dokuz dâèire-i belediye dâhilinde munhasıran etmek ièmâl eden 248 fırın bulunmuş ve ücret-i ièmâliyye bu tahkîkâttan sonra (215) kuruşa çıkarılmıştı".*[73]

Fırıncılar hakkında düzeni sağlamak için fırınlar ve ekmek narhı konusunda belediye tarafından talimatname çıkarmıştır. Talimatnamede halka yönelik çözümler sunulmuştur. Fırıncıların halkı kandırmamaları için tezgâh üstlerine terazi koydurup halkın ekmeğini satın alırken tartabilmesi sağlanmıştır.

Fırınlarda ayrıca süngerlik bulundurulması zorunluluğu getirilmiştir. Fırınlarda tezgahtarların ekmekleri sardıkları kağıtlara parmaklarını tükürükle ıslatarak ekmekleri kağıtlara sararlardı. Şikayet doğrultusunda belediyenin fırınlara süngerlik

---

[71] Toprak, **a.g.e.**, s.475.
[72] **A.e**., s.657.
[73] "Kanunlar, Nizamlar, Talimatlar, Fırınlarla Ekmek ve Francelaların Suret-i Teftişi Hakkında Talimatname," **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 3 1924, s. 49

bulundurması zorunluluğunu getirmiştir.[74] Ayrıca fırın çalışanların üst başlarını her zaman temiz tutması sağlanmaya çalışılmıştır.

2.3. Mahrukat Meselesi

İstanbul'daki elektrik, tramvay, arabalı vapur gibi taşıma hizmetlerinde kullanılan araçlar için kömüre ihtiyaç vardı. Kömür eksikliğinden nakliye araçları çalışamaz durumda olup zahire maddelerinin taşınamamasına sebebiyet verirdi.

Mahrukat tüketicilerin olduğu kadar üreticilerin de ihtiyaç duyduğu ikamesi olmayan tüketim ve üretim faktörlerindendir. Bu durum İstanbul'da hem üreticiler için hem tüketiciler hem de kamu kuruluşları için mahrukatla ilgili hususlarda daha da hassas bir noktaya taşımaktaydı.

Mahrukat yılın her döneminde insanlar için önemli bir yere sahipti. Özellikle kış aylarında ısınmak için odun ve kömüre ihtiyaç vardı. Şehrin ihtiyacını karşılayacak miktarda odun sevkiyatının yapılması gerekmektedir. Fakat yönetimler bu sevkiyatın kontrolünü tam olarak yapamıyorlardı. Odunların kesildiği yerden veya kömürlerin çıkarıldığı madenlerden İstanbul'a sevkiyat sırasında birçok elden geçiyordu. Bunun neticesinde fiyatlarda aşırı derecede oynamalar oluyordu. Bununla kalmayıp şehirde vurguncular tarafından da fiyatlara etki ediliyordu.

İdare kaynaklı eksikliğin ortaya çıkardığı sorunlar halkı çok daha zor duruma düşürüyordu. Bu eksiklikler vurgunculara kapı açıyordu. İnsan kaynaklı bu eksiklik bazı insanları zor duruma düşürürken vurguncu gibi bazı insanları da rahatlatırdı. Bu sorun, odun ve kömürün üretim miktarını ve kalitesini azaltıyordu. Piyasada mevcut olan odun ve kömürün sevkiyatını zorlaştırıcı durumlar mahrukatın fiyatını yükselterek halkı mağdur ederdi.[75] İdare, gerek üretim ve gerekse piyasadaki durumlara müdahale etmeye çalışmıştır.

---

[74] "Kanunlar, Nizamlar ve Belediye Emirleri," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş, S. 149-153, Mayıs 1937, s. 575.

[75] Muharrem Öztel, "Tanzimat Dönemi Ve Sonrasında İstanbul'un Temel İhtiyaçlarından Odun Ve Kömür'ün (Mahrukat) Üretim Sürecinde Ve Arz Piyasasında Yaşanan Problemler" **Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi**, C. VI, S. XXIV, Ankara 2014, s. 284

2.3.1. Mahrukatın Arzı

İstanbul'un temel ihtiyaçlarını "*havaic-i asliye*" oluşturan maddeler içerisinde olan odun ve kömürün (mahrukat) tüketim maddesi kadar üretim maddesi olarakta halk için çok önemli bir yeri vardı. Yıl içerisinde özellikle kış aylarına denk gelen aylarda odun ve kömürün fiyatlarındaki değişmeler mahrukat ürünlerin piyasadaki arz miktarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu sebeple mahrukat ve narhla ilgili makamların piyasada fiyat istikrarını korumak adına belirlemiş oldukları fiyatları görmeyi istedikleri için mahrukatın İstanbul'a ulaşmasına özellikle dikkat edilirdi.[76] Mahrukat İstanbul'a gelene kadar tüketici lehine tedbirler alınmıştır. Narh sisteminin geçerli olduğu dönemlerde sistem her ne kadar bir malın narh fiyatını belirlese ve korumaya çalışsa da piyasadaki ürünün arz miktarı, belirlenecek narh fiyatını da doğrudan etkilemiştir. Bu durumda mahrukat fiyatının uygun seviyelerde tutmak için mahrukatın piyasadaki durumu İdare, sürekli takibi altındaydı. Mahrukattaki fiyatın artışıyla İdare'nin piyasadaki odun ve kömürün arzını artırmanın yollarını aramıştır. İstanbul'a ulaşan mahrukat miktarını azaltan nakliye problemlerin alanlarının tespitiyle birlikte bu etkenlerin ortadan kaldırılmasının mücadelesi verilmiştir.[77]

İdare'nin mahrukat üzerinde fiyat kontrolüyle beraber mahrukatın piyasadaki durumu titizlikle kontrol edilmekteydi. Piyasanın düzgün işlemesi ve mahrukat fiyatının artmaması için yıl içerisinde haftalık ve aylık olarak takip edilirdi.

Mahrukat arzı birçok ticarete konu olmaktaydı. Odun ve kömür son kullanıcıya ulaşana kadar birçok el değişerek İstanbul'a getirilmekteydi. Ulaşım konusunda yaşanan aksaklıklar kayık ve gemilerin yetersizliği, hava durumunun uygun şartlarda olmayışı, idari-adli problemler gibi sıkıntılar yaşanmaktaydı. Ayrıca arz piyasasını etkileyen bir diğer faktör ise, mahrukatın üretim aşamasında girdi olarak kullanılmasıdır. Fırıncılar, hamamcılar, tuğlacılar gibi üreticiler odun ve kömüre ihtiyaç duymaktaydılar.

[76] **A.e.**, s. 284.
[77] **A.e.**, s. 285.

2.3.2. Sistem ve İdare Kaynaklı Problemler

Devlet idaresi piyasaya arz edilen mal ve hizmetleri vergilendirirken son tüketici için zorunlu tüketim maddelerinden olan mahrukattan da memleketin her tarafında imal edilen ve iskeleye taşınan odun ve kömürden "*havaic-i zaruriyyeden*" olmalarından dolayı Tanzimat-ı Hayriye dönemine kadar vergi alınmamıştır.[78] İdare fiyatların artmasını engellemek, artmışsa da fiyatları düşürmek için çareler aramaktaydı. Bu sıkıntıları bitirmek adına narh ve iltizam sistemine başvurmak zorunda kaldığı görülmüştür.[79]

Kömür fiyatlarına narh konulması çoğu zamanlarda kömür arzını daraltmıştır ve kömür fiyatlarının artmasına da neden olmuştur. Muhtekirlerin, kömürleri satın alarak stoklaması, belirlenen narh fiyatına satmadığı ve istediği zaman kendisinin oluşturduğu düşümtülü bir fiyattan piyasaya satmaktaydı.

Paranın değerindeki değişikliklere neden olan tağşişler piyasalar üzerinde yıkıcı etkiler yaratmaktaydı. Paranın değer kaybetmesi piyasadaki mal ve hizmetlerin fiyatlarının artmasına etki etmiştir. Neticede para kaynaklı problemler, tüm ürünlerde olduğu gibi, mahrukat piyasasında da odun ve kömür fiyatların yükselmesine neden olmuştur.

2.3.3. Mevsimsel Şartlar ve Altyapı

Odun için ağaçların ormanlardan kesimi ve iskeleye taşınması yılın her döneminde yapılabilmekteydi. Fakat iskelelerde biriken odun ve kömürün sevkiyatı belirli mevsimlerde yapılabilmekteydi.[80]

İstanbul, limanları sayesinde bütün bölgelerden deniz yolu ile şehrin iaşesi maddelerinin ulaşımı olması açısından oldukça önemliydi. Fakat Osmanlı döneminde taşımacılık altyapısı yetersiz olduğundan sevkiyatın yaz aylarında yapılması uygun görülmüştür. İstanbul ve civarında kış mevsiminin bazı seneler pek şiddetli geçmesi

[78] **A.e.**, s. 287.
[79] Mantran, **a.g.e.**, s. 301.
[80] Öztel, **a.g.m.**., s. 290.

yüzünden gemilerin gelemeyişi vaki olmuştur.[81] Aşağıda gösterilen tablodaki verirler 1905-1906 (1321) ve 1906-1907 (1322) yıllarına aittir. Bu tablo bütün yollardan İstanbul'a gelen odun ve kömür miktarlarını içermektedir. Yıl içinde gelen mahrukat miktarına baktığımızda iki yıl için birbirne yakın miktarlarda mahrukatın İstanbul'a geldiği görülmektedir. Grafik 3 ve Grafik 4 de mahrukat piyasasının olağandışı durumlar hariç tutulursa, bir düzen içerisinde sistemli bir şekilde sevkiyatı yapılmaktadır. Rumi takvime göre Mart ayında başlayıp Şubat ayında son bularak yılın tamamına yayılmıştır. Bu tabloya göre kömürün Temmuz ve Ağustos aylarında sevkiyatın en fazla yapıldığı aylardır. Odun sevkiyatının yoğunlaştığı Mayıs, Haziran, Temmuz aylarında yapılmaktadır. Genel bir ifadeyle yaz aylarında sevkiyatın daha bir yoğunlaştığı kış aylarında ise sevkiyatın havanın şartına göre fazla yapılamadığından mevsimlerin ve hava muhalefetine göre çalışma takvimi çıkarılmış olmaktadır.

Tablo 15: 1905-1906/1906-1907 Yıllarında İstanbul'a Getirilen Odun ve Kömür Miktarı

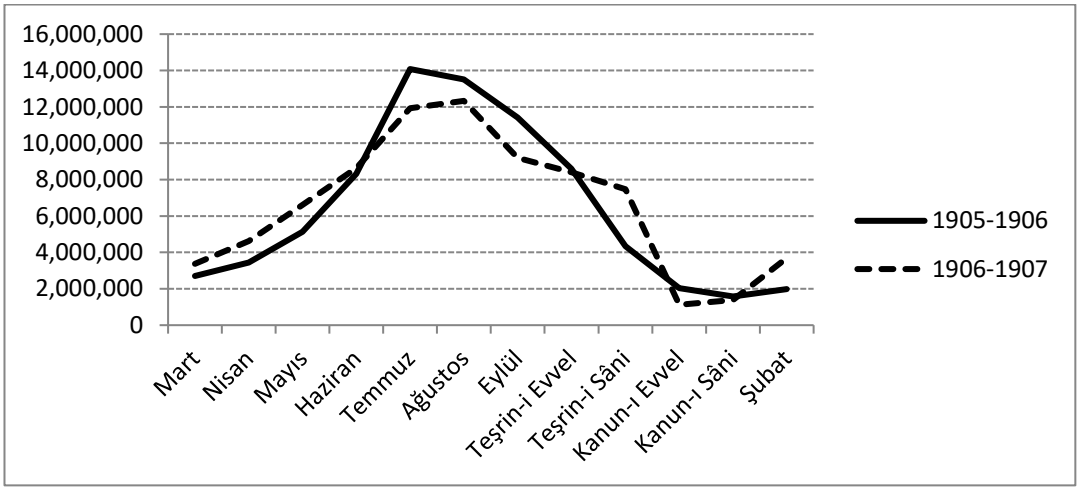
Aylar	**1905-1906 Yılı**		**1906 – 1907**	
	Kömür (Kıyye)*	**Odun (Çeki)***	**Kömür (Kıyye)**	**Odun (Çeki)**
Mart	2.697.908	21.655	3.379.900	20.984
Nisan	3.450.117	64.531	4.625.215	84.535
Mays	5.129.588	100.920	6.617.030	119.044
Haziran	8.324.895	97.405	8.631.600	107.992
Temmuz	14.080.288	97.325	11.930.820	69.426
Ağustos	13.504.715	79.603	12.330.920	50.185
Eylül	11.417.600	47.800	9.194.770	40.665
Teşrin-i Evvel	8.608.760	28.750	8.404.072	30.666
Teşrin-i Sâni	4.343.600	10.215	7.472.250	25.550
Kanun-ı Evvel	2.036.200	7.530	1.121.650	6.650
Kanun-ı Sâni	1.578.040	4.135	1.384.600	12.050
Şubat	1.981.350	7.360	3.690.221	10.485
Toplam	**77.153.061**	**567.229**	**78.783.048**	**578.232**

*1 kıyye: 1.282 KG, 1 çeki: 250 KG

Kaynak: Öztel, **A g.m.**, .s. 291

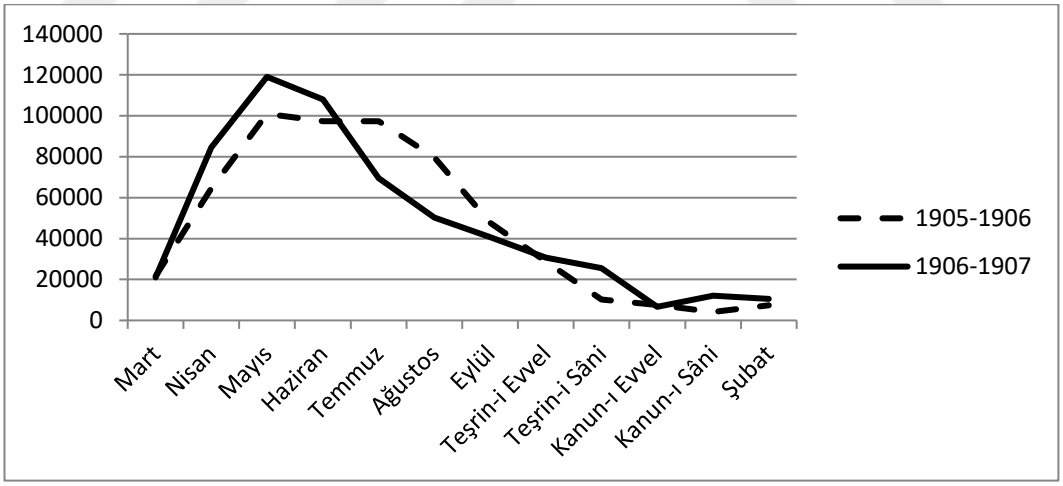
Grafik 3: 1905-1906 Yılında İstanbul'a Getirilen Kömür Miktarı

[81] Ülgener, **a.g.e.**, s. 86.

Grafik 3 ve 4'te İstanbul'a getirilen mahrukatların aylara göre dağılımı verilmiştir. Mahrukatlar genelde deniz yolu ile getirilirdi. Yaz aylarında getirilen mahrukat miktarları kış aylarına göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Grafik 4: Miladi:1905-1906 Yılında İstanbul'a Getirilen Odun Miktarı

Ulaşım konusunda yaşanan mevsimsel olumsuzluklar sadece deniz ulaşımıyla ilgili bir sorun değildi. Aynı zamanda da kara yolu ulaşımından da kaynaklanan sorunlarda vardı. Odun ve kömür elde edilen bölgelerde uygun ormanların kalmadığından ve daha iç kesimlerde elde edilen mahrukatın ise iskeleye sevkiyatını zorlaştırıyordu. İskele ve limanların yetersiz olması, imalat tekniklerinin yetersizliği,

kayık ve gemilerin yetersizliği, sevkiyatı ve nakliyeyi zorlaştırırken, vurguncuların varlığı gibi sorunlar mahrukatta fiyat artışına sebep olmaktaydı.

2.3.4. Tekel ve Vurgunculuk Problemleri

İstanbul'un tüm dönemlerinde yönetimin sürekli mücadele ettiği vurguncular en önemli sorun olmuştur. Tüccarlar her zaman için halkın menfaatini bırakıp kendi çıkarları doğrultusunda kanuni çerçevenin dışına çıkarak kısa zamanda daha fazla kazanmanın yollarını aramışlardır.

Kömürü hark eden üreticiler, kömürleri iskelelere indirdikten sonra narh uygulanan dönemlerde belirli bir fiyattan kayık sahiplerine ve oduncu-kömürcü esnafına satmaktaydı. Esnafta toptan aldıkları malları tüketiciye satmaktaydı. Fakat araya giren vurguncular malları kömürcülerden, kayıkçılardan önce alıp, kayık sahiplerine ve kömürcülere satmaktaydı. Bazı kaza müdürleri, meclis azaları ve çevresi olan zaptiye memurlarının zaman zaman kömür ve odun alım-satım işine bulaştıkları görülmektedir.[82]

Vurguncular şehre gelen mahrukatları önceden satın alırlardı. Yaz aylarında stok yapan vurguncular kış aylarında yüksek fiyatlardan halka odun ve kömür satmaktaydı. Ülgener bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

> "*fukara iskeleye varıp ucuz narhla kereste alırlardı. Şimdi ekâbir dükkânları iskeleyi tuttu. Gemiler getirirken mukaddemâ anlar alıp dermahzen ederler ve gecelerde yine gemilere doldurup etrafa gitmekle şehrin zehâirine külî müzâyeka verirler.*"[83]

Vurguncuların piyasada bu denli etkili olmasının sebebi siyasi nüfuz ve iktidar sahiplerinin bu olaylara göz yummalarıdır. Hatta bu vurgunculuk olaylarına göz yummakla kalmayıp kendileri de böyle vurgunculuk işlerine girmiş veya bu vurguncularla ortak olmuşlardır. Mahrukatta önemli ölçüde ihtikar vardı. Vurguncular şehrin bir ölçüde ihtiyacını gidererek mahrukat fiyatlarını istedikleri düzeye çekebiliyorlardı.

[82] Öztel, **a.g.m.**, s. 297.
[83] Ülgener, **a.g.e.**, s. 99.

2.3.5. Mahrukat Piyasasını Etkileyen Diğer Faktörler

Mahrukat piyasasını önemli ölçüde etkileyen problemler savaşlar ve yangınlardır. Yaşanan savaş durumlarında havaic-i asliyenin nakliyelerinde ciddi sıkıntılar yaşanmaktaydı. İstanbul'a sevkiyatın yapıldığı önemli yollardan biri olan deniz yolu 1828-1829 Rus Savaşı'nda kapanmıştır. 93 Harbinde Rumeli bölgesinde mahrukatın üretimi ve sevkiyatı mümkün kılmamıştır.

Şehrin konutlarında temel inşa malzemesinin ahşap olmasından dolayı ve konutlarında genellikle birbirine bitişik olması, çıkan yangınlarda oluşan hasarı daha çok artırmıştır. Bu durumda dağlarda odun kesen ve iskeleye taşıyan baltacılar, işlerini kereste kesim ve taşıma işine yoğunlaştırıyorlardı.[84] Yakacak odunların sevkiyatında önemli aksaklıklar yaşanmaktaydı. Arzın yeterli miktarda olmayışıyla mahrukatın fiyatında artışlar meydana gelmekteydi.

2.4. Et Meselesi

Osmanlı İmparatorluğu, et temini için geliştirdiği yöntemlerden ilk sistem celepkeşan sistemidir.[85] Celepkeşan sisteminin özünde, düşük maliyete dayanan düşük fiyatla halka et arz edebilmek amacı vardı. Yoğun ve nüfusun artmasıyla sürekli artan talep karşısındaki et arzını kontrol etmek ve garanti altına alınması hedeflenmiştir. Et fiyatlarının çeşitli vurgunculuk etkenlerden uzak tutulmaya çalışılmıştır. Şehir halkının ucuz ve sağlıklı et temini ve tüketimi amaçlanmıştır. Gıda arzının yönetimi İdare'nin en önemli meselesiydi. İstanbul, İmparatorluğun siyasi olarak aktif nüfusunun ve önemli askeri birliğinin ikamet yeri olması sebebiyle şehrin iaşesinin sürekliliği ayrı bir önem kazanıyordu.

Et, insanların beslenmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayı çabuk bozulabilen kesilmiş hayvan etlerini insanların tüketimine sunulurken sağlıklı bir şekilde olması gerekmektedir. Bunun için et tüketimi için kesilecek hayvanların veterinerler tarafından kesilmeden önce muayene ve tahlil edilmesi gerekir. Osmanlı döneminde teknolojinin günümüz şartları gibi olmadığından bu kesim işleri daha çok

[84] Öztel, **a.g.m.**, s. 302.
[85] Uzun, **Devletin Rolü**, s.7.

salhanelerde ve özel mezbahalarda yapılmaktaydı. Vurguncular yüzünden sağlıklı hayvan kesimi ve temiz et tüketimi konusunda denetimler yoksun sayılabilir.

İstanbul'un et tüketimi de başlı başına bir sorun olmaktaydı. İstanbul Belediyesi İhsaiyat Mecmuası'na göre hayvan kesim evlerinde kesilen hayvanlardan elde edilen etlerin toplam miktarı 1913 yılında 18.1 bin tonu, yani o zamanki nüfusa (1914 yılında Türkiye İstatistik Kurumunun 1914 yılındaki İstanbul nüfusu 909.978 kişi olarak belirtilmiştir. Tabi bu durum 1914 yılında başlayan 1.Dünya Savaşı neticesinde şehir nüfusunun azaldığı tahmin edilmektedir.) oranla kişi başına 18 kilo et düşmektedir.[86] İstanbul'un kasaplık hayvan ihtiyacı aşağıda verilen tabloda yer alan bölgelerden sağlanmaktadır. Buğdayda da olduğu gibi et ihtiyacı Anadolu bölgesinden çok Trakya ve Rumeli bölgesinden karşılanmaktaydı.

Tablo 16: 1913 Yılı İstanbul Kasaplık Hayvan İhtiyacının Sağlandığı Yerlerin Yüzdelik Dağılımı

Bölge	**%**
İstanbul dahilinde	11
Rumeli ve Trakya	42
Bulgaristan	27
Anadolu	20
Toplam	100

Aşağıdaki tablolarda 1928-1929 yılları arasında İstanbul'daki et tüketiminin aylar dâhilinde verilmiştir. Tablo 17'te hangi ayda hangi büyükbaş hayvanın ne kadar tüketildiği gösterilmiştir. Tablo 18'de ise küçükbaş hayvanların hangi dönem ve hangi küçükbaş hayvanın tüketildiği verilmiştir.

[86] Eldem, **Osmanlı Ekonomisi**, s.8.

Tablo 17: 09/1928-06/1929 Tarihleri Arasında İstanbul'da Büyükbaş Hayvan Tüketimi

TARİH	Hayvanat-i Bakariye						
	Öküz	**İnek**	**Manda**	**Dana**	**Malak**	**Toplam**	**Hınzır**
09/1928	1.644	604	232	38	12	**2.530**	28
10/1928	1.692	659	345	56	21	**2.773**	43
11/1928	1.626	631	217	65	30	**2.569**	219
12/1928	2.248	169	314	106	24	**2.861**	410
01/1929	2.471	350	380	94	22	**3.317**	410
02/1929	1.181	133	318	64	3	**1.699**	272
03/1929	2.076	381	500	84	16	**3.057**	189
04/1929	2.148	192	230	42	40	**2.652**	131
05/1929	1.406	144	194	61	59	**1.864**	65
06/1929	2.526	395	182	54	107	**3.264**	41
07/1929	1.754	1.015	287	96	139	**3.291**	622
Toplam	**20.772**	**4.673**	**3.199**	**760**	**473**	**29.887**	**2.430**

Kaynak: **"**1928 Senesi Eylül Ayı İçinde İstanbul'un Et Sarfiyatı,**" İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 53-61, 1929,

Yukarıdaki tabloda 1928-1929 yılları arasında yer alan 10 aylık büyükbaş hayvan tüketimi toplam olarak 29.887 adet tüketildiği gözükmektedir. Bu sayıya ek olarak 2.430 adet domuz eti tüketimi görülmüştür. İstanbul'da yaşayan gayrimüslimlerin de et ihtiyacının giderildiği anlaşılmaktadır. Bu 10 aylık zaman 3.887 adet öküz, 365 adet inek ve toplamda 4.252 adet büyük baş hayvan ithal edilmiştir.

Aşağıda 1928-1929 yılları arasındaki 10 aylık zaman zarfında tüketilen küçük baş hayvan tablosu yer alamktadır. İstanbul'un 10 aylık zaman içinde toplam 579.742 adet küçük baş hayvan tüketildiği. Karaman, dağlıç, kıvırcık ve keçi tüketimin 389.388 adeti erkek 73.382 adeti dişi olup toplam tüketim miktarı 462.770 adettir. Bu rakamlar bize üretimde kullanılan dişi küçük baş hayvanların tüketimde az olduğunu göstermiş ve iaşe konusunda sıkıntı yaşanmaması için alınan tedbirdir.

Tablo 18: 9/1928-06/1929 Tarihleri Arasında İstanbul'da Küçükbaş Hayvan Tüketimi

Tarih	Hayvanat-ı Ganamiye						
	Karaman	**Dağlıç**	**Kıvırcık**	**Keçi**	**Kuzu**	**Oğlak**	**Toplam**
09.1928	52917	902	4665	1427	145	-	**60056**
10.1928	60681	64	2680	4417	52	8	**67902**
11.1928	57738	-	1802	8716	29	-	**68285**
12.1928	45728	488	2829	5055	30	152	**54282**
01.1929	27137	960	4592	10392	1374	601	**45056**
02.1929	20682	1637	2170	4315	5340	-	**34744**
03.1929	15592	3820	1059	1173	13952	4191*	**39792**
04.1929	9062	5295	647	427	14318	89	**29838**
05.1929	6468	10481	2026	32	39722	42	**58771**
06.1929	6974	14343	4990	12	36492	290	**63101**
09.1928	34355	7929	12256	3835	137	8	**58520**
Toplam	**337334**	**45919**	**39716**	**39801**	**111591**	**5381**	**579742**

* Mezbahaya Hariçten Gelen

Kaynak: "1928 Senesi Eylül Ayı İçinde İstanbul'un Et Sarfiyatı," **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 53-61, 1929.

Yaz aylarına doğru ulaşımın kolaylaşmasından İstanbul'a gelen hayvan sayısı artış göstermiştir. Bununla da et fiyatlarında rahatlama olmasından dolayı et tüketiminin arttığı görülmektedir.

2.4.1. Etlerin Stoklanması

İstanbul'un ihtiyaç duyduğu et miktarının özellikle kış aylarında düzenli olarak temin edebilmesi İstanbul'un çevresinde bulunan kışlaklar mümkün kılıyordu. Temin edilen koyunların tamamının bir anda kesilmesi hem teknolojik olarak hem de iktisadi olarak mümkün değildi. Hayvanların canlı olarak bekletilmesi ve beslenebilmeleri için kışlaklara sevk ediliyordu. Daha çok Doğu Trakya bölgesinde kışlaklar vardı. Kış aylarında İstanbul'un uzak yerlerinden koyunların sevki çok zor olduğundan, koyunların önceden yaz aylarında satın alınıp kışlaklara yerleştirilirdi. Böylelikle kış aylarında İstanbul taze et temin edebiliyordu.

Kışlakların fazla olmayışından İstanbul halkı kışın, yaz ayları temin ettiği kadar et temin edemiyordu. Koyunlar için kiralanan kışlaklarda sadece kış döneminde faydalanılmıyordu. Yaz aylarında ise tüketilecek olan koyunların daha bakımlı ve semiz olmaları için buradaki kışlaklarda otlatılıyordu. Daha sonralar ise küçük gruplar halinde İstanbul'a sevkiyat yapılıyordu. Önce keçe ve saye denilen hayvanlar nakliyeleniyordu. Bugün İstanbul Küçükköy yakınında bulunan meralara getiriliyor ve ihtiyaca göre salhanelere sevk ediliyordu.[87] Kışlakların şehre uzaklığı 50-200 km arasında değişmekteydi. Bu mesafe o dönem için yaklaşık olarak yürüme yolu ile 50 km'lik yol 18-20 saatlik bir mesafeydi. Bu uzaklık koyunların telef olmadan salhanelere sevk edilmesini sağlıyordu. Doğu Trakya bölgesinde her yıl kiralanan kışlaklar üç büyük kışlak bünyesinde toplanmışlardı. Bunlar Velimeşe Kışlakları, İpsala Kışlakları ve Kuleli Kışlaklarıydı.

Artan nüfusla beraber etlerin stoklanma ihtiyacı doğmuştur. Bunun için soğuk hava tesisatının yapılması sağlanmıştır. 1923 yılında açılan Karaağaç Mezbahası beraberinde soğuk hava tesisatının kurulmasını gerektirmiştir.[88] Soğuk hava deposu ilk başlarda 50 tonluk buz üretimden 1930'lu yıllarda yaklaşık 150 tonluk buz üretimi yapmıştır. Burada sadece mezbaha için değil ayrıca şehir halkına da buz üretim yapılmıştır.

Mezbaha yapılmasıyla beraber soğuk hava tesisatı da yapılmıştır. Böylelikle şehir buz bir fabrikası kazanmıştır. Mezbahada etleri muhafaza etmek amacıyla soğuk hava deposuna ihtiyaç duyulmuş ve Haliç'in Karaağaç bölgesinde inşası yapılmıştır.[89] Buz yapımı için ihtiyaç olunan su Kâğıthane deresinden alınmıştır.

2.4.2. Etlerin Nakliyesi

İstanbul et ihtiyacını genellikle İstanbul dışından temin etmiştir. İstanbul'a canlı hayvan nakliyesi Birinci Dünya Savaşından önce ağırlık olarak Balkan bölgesinden Bulgaristan'dan canlı hayvan nakli yapılmaktaydı. Savaş sonlarına doğru canlı hayvan

[87] Uzun, **Devletin Rolü**, s. 121.
[88] "Ticari ve İktisadi Teşebbüsler, 1928 Senesi Eylül Ayı İçinde İstanbul'un Et Sarfiyatı," **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş. S.109-110, 1933, s. 44.
[89] **A.y.**

nakli neredeyse durmuş vaziyetteydi. Diğer bölgelerden gelen hayvanların sayısı yarı yarıya düşmüştür.[90]

Mezbaha açılıncaya kadar şehir içinde etlerin nakliyesi açık bir şekilde hayvanların sırtında taşınmaktaydı. Mezbahanın açılmasından sonra etlerin şehrin uzak yerlerine dahi daha hızlı bir şekilde ve temiz olarak dağıtılması amaçalanmıştır. Bu amaca yönelik kara ve deniz nakliye işletmesi için bir Rus mültecisi ile anlaşma yapılmıştır. Fakat bu işi kasaplar cemiyeti üstlenmiştir.[91] Belediye teşkilatının böyle bir şirketi teşkil etmesinde maddi bir menfaat gözetmemiştir. Buradaki tek amaç olan etlerin kirletilmeden ve bozulmadan en hızlı şekilde kasaplara taşınmasıdır.

İstanbul'da et nakliyatı artık belediye tarafından yapılacağı ön görülmüştür. 1939 yılında Belediye tarafından çıkarılan kanunun resmi gazete yayınlanmasından sonra et taşımacılığı belediye araçları tarafından yapılacaktır. Eski et nakliye firmalarındaki araçlar belediye tarafından satın alınarak nakliye işinde kullanılacaktı.[92]

2.4.3. Et Kaçakçılığı

Her malda kaçakçılık olduğu gibi ette de kaçakçılık maalesef olmuştur. Devlete vergi vermeyip daha çok kazanmak amacı ile yapılan bu kaçakçılık halkın sağlığını ve devletin düzen ve istikrarını bozmaktaydı. Vurgunculara ait hayvanlara sağlık kontrolünün yapılmasından korkmalarından dolayı kaçak yollara başvurmuşlardır. [93]

Kaçak et tüketimini bitirmek için belediye tarafından mezbahada çalışan 3 kişiyi kaçak et takip memuru olarak görevlendirmiştir.[94] 3 memurun kontrolü ile kaçak et kesimin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu amaca yönelik sağlık kontrolünden geçmeyen etlerin tüketilmesinin insan sağlığına vereceği zararları o dönemde verilen konferanslarca halkı bilgilendirmeye çalışmışlardır. Ayrıca belediye zabitlerince afişlerle halkı bilgilendirmişlerdir. Halkın bu konu hakkında bilgisi artmasıyla kaçak

---

[90] Tabakoğlu, **a.g.m.**, s. 165.
[91] "Ticari ve İktisadi Teşebbüsler, 1928 Senesi Eylül Ayı İçinde İstanbul'un Et Sarfiyatı," **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş. S.109-110, 1933 s. 48.
[92] "Şehir Haberleri," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 176-177, Temmuz-Ağustos 1939, s. 177.
[93] M.Azmi, "Karaağaç Mezbahasında Sığır Kesimi," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 106-107, 1933, s. 867.
[94] "Ticari ve İktisadi Teşebbüsler, 1928 Senesi Eylül Ayı İçinde İstanbul'un Et Sarfiyatı," **İstanbul Belediye Mecmua**sı, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 109-110, 1933, s. 48.

et tüketiminin azaldığı görülmüştür. Kaçakçılığın sadece belediye veya devlet tarafından değil halkın vereceği destek ile bitirileceği anlaşılmıştır. Kaçak et yüzünden zarara uğrayan kişilerin henüz zarara uğramamış veya bilmeyen kişileri bilgilendirmesi için bir vicdan borcu addetmeleridir.[95]

Kaçakçılığın önüne geçilmesi için belediye tarafından çıkarılan kanunda mezbahadan çıkarılan ve götürüleceği yere ve hayvan hareketleri talimatnamesiyle belediyenin gösterdiği yollardan götürülmeyerek başka yollarda ve arsalar içinde görülen sürülerin sürülerin kaçak addedilirdi. Bu kaçak addedilen sürülerin belediye tarafından mezbahaya gönderileceği beyan edilmiştir.[96]

[95] M.Azmi, "Karaağaç Mezbahasında Sığır Kesimi,"**İstanbul Belediye Mecmuası**, S. 106-107, 1933, s.868.
[96] Kanunlar, Nizamlar ve Belediye Emirleri, "**İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 149-153, 1937, s. 577.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İAŞE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜ YOLUNDA ALINAN TEDBİRLER

3. Çözümler Hakkında

İaşe meselesi şehrin önemli konuları arasında yer almaktadır. Şehir halkının ihtiyaçlarının karşılanması yöneticilerin ilk olarak ilgilendikleri konudur. İstanbul şehri üretim toplumundan çok tüketim toplumuydu. Bu durum şehirde üretilen az miktardaki gıdanın şehir halkına yetmediğinden şehir dışından gıda maddeleri getiriliyordu. Savaş zamanları dışında getirilien gıda maddeleri, savaş zamanlarında yaşanan aksaklıklardan dolayı yöneticileri sürekli bir iaşe politikası geliştirmek zorunda bırakmıştır.

3.1. İaşe Nezareti Kurulması ve İşleyişi

III. Selim döneminde (1789-1807) İstanbul'un iaşe ve zahire temini için bir nezaret kurulmuştu. Bu nezaretin hesapları ve paranın işletilmesi için fon oluşturulmuştur. Hazine-i Amire'ye ait olmak üzere Darphane'de "zahire sermayesi" adındaki fon döner sermaye ile işliyordu. Eylül 1795'te zahire hazinesi teşkil edilmişti.[1]

Osmanlı'da kurumsal örgütlenmeler Tanzimat döneminden sonra ortaya çıkmıştır. 1838 yılında Hariceye Nezaretine bağlı olarak Meclis-i Ziraat ve Ticaret ve bir yıl sonra da Ticaret Nezareti kurulmuştur.[2]

1914 yılında başlayan 1. Dünya Savaşının kısa süreceği düşünülmüştü. Normal stokların ihtiyacı karşılayacağı sanılmış ve halkın ve ordunun ikmal ve iaşe işleri ihmal

[1] Cengiz Orhonlu, "Hazine," **İslam Ansiklopedisi**, C. XVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 132.
[2] Cem Doğru, "Birinci Dünya Savaşı Döneminde Ekonomide Bir Kurumsallaşma Çabası: İaşe Nezareti", **Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Metinleri 04**, Tekirdağ 2009, s. 7.

edilmişti. Seferberlik sırasında Tekâlif-i Harbiyye kanunu kapsamında memleketin nakil araçları seferberlik ilanı ile orduya devredilmişti. Ayrıca limanlardaki yiyecek maddelerine el konularak ordunun her türlü ihtiyacına öncelik verilmişti. Tekâlif-i Harbiye Kanunu'nun ikinci maddesinde

> "*Tekalif-i Harbiye tarhı takarrür eden mıntıkanın en büyük memurin-i mülkiye ve maliyesi ile cihet-i askeriyeden bir zat ve bulunamadığı taktirde o mıntakanın Jandarma kumandanından ve meclis-i idare ve belediyeden muntehap (seçilmiş) birer azadan mürekkep olarak her mahalde birer Tekalif-i Harbiye Komisyonu teşkil edilecek ve bu komisyon ahalinin ihtiyacına kafi miktarın terkiyle üst tarafına vaz'ı yed edecek (el koyacak) ve vaz'ı yed ettiği levazımata mukabil eshabına (sahibine) mazbata ita eyleyecektir.* [3]

yer alan savaş vergisi uygulanan bölgenin en büyük mülkiye ve maliye memurları ile askeri yetkilerden bir kişi veya bulunamadığı zamanlarda o bölgenin jandarma kumandanından ve meclis idare ve belediyeden seçilen birer üyeden oluşturulur. Her bölgede bir Tekâlif-i Harbiye Komisyonu oluşturularak ve bu komisyon o bölgede yaşayan halkın ihtiyacına yeterli miktarda gıda ve ihtiyaç maddelerinin üst tarafına el koyacaktır. El koyduğu ihtiyaç maddelerine de karşılık sahiplerine tutanak verecektir.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşına önemli stoklarla girmişti. 1914 yılı bereketli olmuştu: 1913 yılında 162 milyon kile olan buğday hasılatı 1914 yılında 225 milyon kileye ulaşmıştır. Diğer yandan tahıl ithalatı ise Balkan Savaşlarından beri sürekli bir artış göstermiş temel tüketim maddeleri hatrı sayılır stoklara ulaşmıştır.[4] Savaşın uzun sürmesi, nakil yollarında yaşanan sıkıntılar stokların yetmediğini ortaya koymuştur.

Savaş süresi, düşünülen şekilde olmayınca ve harbin uzun süreceği anlaşılınca acil olarak bazı tedbirler ve önlemler alınmıştır. Savaş sonunda iaşe işlerini düzenlemek ve teşkilatlandırmak için memleketin iktisadi hayatına müdahale edilmiştir. Böylelikle bu müdahalelerle devletçilik ilkesi ve anlayışının bir sistem

[3] Cezmi Tezcan, *"*Tekalif-İ Harbiye Ve Tekalif-İ Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mâli Politikaları*",* **Ankara Ünv. Türk İnkılap Tarihi Ens.**, Yayınlanmamış Doktara Tezi, Ankara 2005, s. 69.
[4] Toprak, **a.g.e.**, s. 522.

halinde doğmasına ön ayak olmuştur.[5] Nitekim Mustafa Kemal Atatürk, 27 Ocak 1931 tarihinde İzmir Kongresinde yapmış olduğu konuşmasında "*Partimizin izlediği program her yönüyle demokratik, halkçı bir program olmakla birlikte ekonomi açısından devletçidir."*[6] Diyerek devletçilik ilkesinin önemini dile getirmiştir.

12 Mayıs 1914 tarihli Askeri Mükellefiyet Kanunu ve ek muhtelif tarihli müteaddit kanunlar mucibince devamlı ve sürekli çağrılarla[7] okuma ve üretme çağındaki gençler göz önüne alınmadan askere alınmıştı. Alınan kütle halinde henüz üretim çağındaki gençlerin çoğu ziraatla ilgili olan gençlerdi. Bu gençlerin okulda veya üretimde olması gerekirken askeri vazifeyle görevlendirilmiştir. Böyle bir durumda üretimin düşmesi söz konusuydu.

Osmanlı Devleti bir tarım devletiydi. Böyle olmasına rağmen gerekli un miktarının önemli bir kısmı Romanya, Rusya ve Marsilya'dan getiriyordu. Savaşın başlamasıyla kapatılan boğaz geçişleri un nakliyatını olumsuz etkilemiştir.

Osmanlı ilk kez bu denli bir savaşın içine düşmüştü. Yüksek oranda fiyat artışları Osmanlı geleneğinde ve geçmişinde yoktu. Devlet çoğu zaman piyasayı narh uygulamasıyla denetim altına almıştı. Bu savaş cephe gerisinde önemli sıkıntılara yol açıyordu. Devlet daha durumun farkına varmadan piyasa hareketlenmişti bile. Psikolojik ve spekülatif nedenlerle, fiyat artışları ortaya çıkmıştı. Devlet ve belediye bu fiyat artışlarına çözüm için eski yöntem olan narhı uygulamaya çalışmıştı. Fakat netice vurgunculara yaramıştı. [8]

Un ve en temel tüketim malı olan ekmekte oluşabilecek kıtlığın baş göstermesi üzerine devlet iaşe meselesini bizzat üstlenmeye karar vermiştir. Sorunu görüşmek üzere İstanbul Valisi, Beyoğlu ve Üsküdar mutasarrıfları ve Ticaret Sanayi Odası temsilcileri Vilayet'te toplanarak Dâhiliye Nazırının başkanlığında "Havaic-i Zaruriyye (Zorunlu İhtiyaçlar) Komisyonu"nu kurmuştur.[9] Bu komisyon, halkın ve ordunun temel tüketim maddelerini sağlamak ve piyasada vurguncular tarafından istif edilmiş maddeleri saptamak ve gerektiğinde bunlara el koyarak fiyatların aşırı

[5] Eldem, **Osmanlı Ekonomisi**, s. 19.
[6] Şerafettin Turan, "Mustafa Kemal Atatürk", 1.Bölüm, **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 323.
[7] Eldem, **Osmanlı Ekonomisi**, s. 33.
[8] Toprak, **a.g.e.**, s. 522.
[9] **A.e.**, s. 498.

yükselmesini önlemekle görevliydi.[10] Fakat bu girişim de başarısızlıkla neticelenmiştir.

İstanbul yönetimi iaşe konusunu savaş gibi olağanüstü ortamda tüccar eline bırakılamayacağına anlamıştı. İstanbul'un un talebine köklü ve kalıcı bir çözüm getirmek amacıyla İstanbul Şehremaneti, İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Heyet-i Merkeziyesinden Ekmekçiler Cemiyeti Kâtibi İzzet Bey'in başkanlığında bir ticarî yapı oluşturdu.[11] İttihat ve Terakki Kara Kemal Bey'in başında bulunduğu Heyet-i Mahsusa-i Ticariyye kurulmuştur. İktidarda bulunan siyasi bir örgütün ticari faaliyette bulunması halk tarafından hoş karşılanmadı. Bu da yolsuzluklarla anılınca Şubat 1916 Şehremini İsmail Canbolat Bey iaşe işlerinin belediye tarafından devranılması için Babıâli'ye başvurdu. Daha sonra gerekli ödeneği de elde etti. Ardından devreye giren Ordu, yasayla un sıkıntısı yaşayan bölgelerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere belediye adına Ordu sağlayacaktı. Böylelikle iaşe meseleleri askerin yönetimine geçmişti.[12]

Yolsuzluklar üretimin düşmesinde ve hatta kıtlığa sebep olarak idari alanda uzun vadeli olumsuz sonuçların doğmasına sebep olur. Etkisi hemen belli olmamakla beraber halka yüklenen her yeni vergi ve genellikle her çeşit baskı geniş bölgelerin gittikçe uzun vadede üretimin düşmesine ve kıtlıklara sebep olmaktaydı.[13]

Sivil yönetimin ürettiği çözümlerle malların dağıtımında yaşanan sıkıntı bir türlü aşılamamış. Nedeni ise ulaşım araçlarının ordunun emrinde olmasıydı. Bu nedenle iaşe konusu bu sefer de Harbiye Nezareti'ne yani orduya devredilmiştir. 18 Ağustos 1917 tarihinde İaşe-i Umumiyye Kararnamesi ile nezarete bağlı İaşe-i Umummiye Müdüriyet-i kurulmuştur.[14]

18 Ağustos 1917 tarihinde "İaşe-i Umumiye Kararnamesi" adıyla çıkarılan bir kararname ile Harbiye Nezaretine bağlı "İaşe Müdüriyet-i Umumiyesi" kurulur ve Müdüriyetten önce çıkarılan bütün geçici kanunlar yok sayılarak İaşe-i Umumiye Heyetinin yetkileri bu müdüriyete geçmiştir. Böylece halkın beslenmesi görevi sivil yönetimden orduya devredilmiştir. Seferberlik süresince gerek ordu gerekse

[10] Hasan Babacan, **Mehmet Talat Paşa 1874-1921**, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara 2005, s. 141.
[11] Babacan, **a.g.e.**, s. 149.
[12] Toprak, **a.g.e.,** s. 479.
[13] Ülgener, **a.g.e.**, s. 88.
[14] Zafer Toprak, **"**Cihan Harbi Yıllarında İttihat ve Terakkinin İaşe Politikası," **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Vol. VI, İstanbul 1978, s. 211-216-225**.**

kurumların ve ihtiyacı olan bölgedeki halkın ihtiyaçları bu müdürlük tarafından yönetilecekti.

Kurulan müdürlüğün görevleri arasında İstanbul halkının iaşesini temin etmek ve yabancı ülkelerden tahıl ithalini yapmaktı. 25 Eylül 1917 tarihli kararname ile ordu subaylarına yapıldığı gibi ve aynı fiyatlarla polis, jandarma, çalışanlara ve öğretmenlere her ay erzak dağıtma işini üstlenmiştir.[15] Bu durum o dönemde bir rahatlık sağlamıştır. Müdüriyet-i Umumiye, 11 Ocak 1918 tarihli Takvim-i Vekâyi'de yer alan bildiride şu konulara yer veriyordu:

> *"1- Gerek bahren, gerek berren Memalik-i Osmaniye'ye ithal edilecek gaz ve şekerin memleket dahilinde nakil ve satışı serbesttir. 2- Yalnız Avrupa'dan şimendiferle vürud edecek mevad-ı mezkûrenin yevmiye eşya-yı ticariye-i sa-ireye tahsis edilmiş olan sekiz vagondan hariç olduğuna dair vagon numarasını gösterir bir vesika ibraz edilecektir. 3- Memalik-i Osmaniye haricinden Karadeniz tarikiyle getirilecek ekmeklik, yemlik ve her nevi hububat müdüriyet-i umumiyenin tensip edeceği fiyatla iaşe tarafından mubayaa edilecektir."*[16]
>
> Alınan bu kararlar vurgunu önlemekten çok vurgunculuk kapısını açıyordu.

Halkın beslenmesi işinin, ordu tarafından üstlenilmesi ve İaşe Meclisince denetlenmesi bu iaşe meselesine çözüm getirmemiştir. İaşe meselesinin daha üst düzeyde ele alınması gerekiyordu. Talat Paşa, iaşe işlerimin Harbiye Nezaretine verilmesinin yanlış olduğu fikriyle, bu iaşe meselesinin yine sivillere devredilmesiyle uğraşır. Bu kez de olaya Nezaret seviyesinde çözüm aramıştı. Nazırlığa da, Kara Kemal getirilmesi düşünülmüştür. Kara Kemal, savaşın başından beri millî şirketlerin başında bulunarak tecrübe kazanmıştır. Ayrıca İttihat-Terakki teşkilatına hâkim olan birisini getirerek iaşe sorunu çözebileceğini düşünüyordu.

Bu anlamda İaşe Nezareti'nin kurulması fikrini ortaya atar. 30 Temmuz 1918 günü yayımlanan bir kararname ile İaşe Nezareti kurulur. Bu karar 17 Ağustos'ta Takvim-i Vekayi'de yayımlanarak yürürlüğe girer. İaşe Nezaretinin başına, bu konuda tecrübesine güvenilerek ve bu konularla yakınen ilgili olan İttihat ve Terakki İstanbul

[15] Babacan, **a.g.e.**, s. 157.
[16] **A.y.**.

Delegesi Kara Kemal getirilir. Bu konuda Osman Nuri Ergin'in değerlendirmesi şu şekildedir:

> *"Gittikçe ehemmiyet kesbeden iaşe işlerinin askeri cihetce merbut bir umum müdürlük halinde görülmesinde de arzu edildigi nisbette fayda görülmediğinden bu vazifenin bir kere de kabineye dahil olacak bir mes'ul nazir marifetiyle ifasi tensib edilmiş ve mezkûr nezarete harp bidayetinden beri millî şirketlerin başında bulunarak tecrübesi artmış ve cemiyetin her tarafta mevcut olan teşkilâtı dolayısıyla kendisi başta oldukça muvaffakiyeti tabii görülmüş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul Murahhasi Kemal Bey nasb edilmişti.* [17]"

İaşe Nezareti, savaş ekonomisinin öncelikli sorunu olan iaşe meseleleri üzerine durmak ve ortaya çıkan sorunları çözme işine girecekti. Fakat bakanlık bir tür tüketime yönelik işlev görecekti.

İaşe Nezareti, iaşe işlerini kolaylıkla yönetebilmek için bakanlık nezdinde dört genel müdürlük oluşturdu. Bu müdürlüker; Muamelat-ı İdariyye Umum Müdürlüğü, Muamelat-ı Ticariyye Umum Müdürlüğü, Nakliyat Umum Müdürlüğü ve Muvazane Umum Müdürlüğü şeklinde olacaktı. Bu müdürlükler birbiriyle bağlantılı olarak bakanlığa sürekli bilgi ve rapor verecek bakanlıkta iktisadi gelişmeyi bu bilgiler ışığı altında gerçekleştirecekti.[18]

3.2. Halkın İaşesinin Sağlanmasına Yönelik Tedbirler

19. yüzyılın başlarında, 1. Dünya Savaşından sonra ve Mütareke Döneminde ülkenin ekonomik durumu iyi değildi. Sanayi yapının tam olarak başlayamaması veya var olan sanayilerin ise devam ettirilememesi ülkeyi sanayi ürünlerini ihracat eden bir duruma getirmişti. 1. Dünya Savaşının başlamasıyla da üretim çağındaki gençlerin üretim yapan insanların askere alınmasıyla durum daha da vahimleşmişti. Yapılan mübadele ise ekonomiyi derinden etkilemişti. Üretimin azalması ve ulaşımda yaşanan sıkıntıların iaşe kapsamında çözülmesi gerekiyordu.

Hükümetler tarafından birçok şekilde önlemler alınmaya çalışılıyordu. Savaş dönemlerinde bireysel faydadan çok toplumsal faydanın ön planda olduğu dönemdir.

[17] Osman Nuri Ergin, **Mecelle-i Umur-u Belediyye**, IX C., İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1995, C.I, s. 875.
[18] Toprak, **a.g.e.**, s.505.

Temel ihtiyaçlar dışındaki yapılan tüketimlerden halkın halkın bu konuda sağ duyulu olması istenmiştir. Hatta ekmeğe kepek ve çeşitli hububat unları karıştırılıyordu.[19] Ekmekler tek tip şekilde çıkarılırken taze ekmeğin yenilmesi yasaklanmıştır.[20] Asli ihityaç maddeleri için Havayic-i Zarure Komisyonu kurulmuştur. Fakat bu komisyondan netice alınmayınca Heyet-i Mahsusa-i Ticariye adında başka bir kurum kurulmuştur. Fakat bunlarda yeterli olmamıştı. Daha sonra yapılan araştırma neticesinde savaşa giren ülkelerin iaşe örgütlenmesine gidilmiş ve böyle bir kurumsal yapıdan haberdar olundu. Böylece Alman iaşe örgütü örnek alınmıştır. İaşe başdanışmanı olarakta Almanya Devlet Tahıl Örgütü Kurucusu olan Hugo Mayer getirtilmiştir. Yapılan her değişiklilik yeni bir sorun yaratmaktaydı. İaşede en büyük sorun malların sevkiyatıydı. Burada yine ordu devreye girerek İaşe Umum Müdürlüğü oluşturuldu.

İaşe Umum Müdürlüğü İstanbul'un iaşe sorununu bizzat üstlenmişti. İaşe Umum Müdürlüğü'nün aldığı önlemlerden bir tanesi İstanbul'da ekmeklik ve yemeklik tahılların alım-satımını yasaklamak olmuştu. Bu işlemin amacı Müdürlüğün denetimi altında temel gıda maddesininin İstanbul içinde dağtımını sağlamak olmuştur. Bu yöntem kısmen vurgunculuğun önüne geçmişti. İaşe sorunun devletin bilfiil ekonomiye müdahale etmesi sonucunda sosyal adalet ve devletçilik ilkesinin de önünü açmıştır.

Ordu yönetimindeki iaşe sisteminden de netice alınamamıştır. Uygulanan narh sistemi tüccarların piyasadan mallarını çekmeye sebep oluştur. Arz talep doğrultusunda artan fiyatların doğrultusunda ise tüccarların istediği gibi aşırı fiyatlardan satılmaktaydı.

İaşe sıkıntısını çözmek için alınan diğer bir tedbir ise gıda maddelerinin ülke dışına kaçırılmasını önlemekti. Savaşın ve mübadelenin olumsuz etkileri; var olan üretimin ihtiyaca yetmemesi olmuştur. Bu yüzden kaçakçılığı önlemek için erzakların değerine veya daha fazlasına göre pey (depozito veya kefalet) akçesi alınmaktaydı. Yapılan depozito uygulaması da çözüm olmamıştır.

---

[19] Tabakoğlu, **a.g.m.**, s.158.
[20] Feridün Ergin, **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1943, s.74.

Pey akçesi, tahıl ürünlerinin Türkiye'den kaçırılmasını önlemek için erzakların değerinde veya daha fazla tutarında alınan bir teminattı. Gümrük idaresince alınan bu pey akçesi, tüccar tarafından tahıl ürünlerinin gönderildiği belediye dairesi ile gümrük idaresi onaylı belge getirildikten sonra bu depozito tutarını sahibine geri ödenirdi. Pey akçesi şu şekilde işlemekteydi:

> "*İstanbul'da zahire ihracı yasaktı ancak devletin gördüğü lüzum üzerine İstanbul'dan diğer Osmanlı memleketlerine zahire ihraç edilebilir. İaşe encümeni dışarıya ihraca izin vermişse Rüsumat idaresince yüzde yüz teminat akçesi nakden alınmak ve ihraç edildiği yerin hükümetiyle belediye ve rüsumat idarelerinden onaylı belge alınarak musaddak belge getirildikten sonra sahibine verilmek şartıyla gümrüklerden geçişine müsaade ediliyor. İstanbul'dan ihraç yasağı İstanbul'u ve yakın çevresi için geçerliydi. Diğer Osmanlı sahillerinden başka bir sahile depozito şartına tabi olmak üzere ihracat serbestti. Ancak yabancı memleketlere zahire kaçırılmamasına son derece dikkat edilmesi için gerekli tedbirlerin alınması hükümet tarafından isteniyordu*."[21]

İstanbul'un ve ordunun ihtiyacını karşılamak için Anadolu'dan büyük ölçüde zahire getirilmeye çalışılmıştır. Ankara, hububat açısından zengin bir bölge olduğundan büyük ölçüde zahire buradan sağlanmaya çalışılmıştır. Anadolu'dan İstanbul için zahire temin edilmesi istenince elinde zahire bulunanlar zahirelerini vermek istemiyorlardı. Bunun için çeşitli yollara da başvuruyorlardı. Ayrıca zahirelerini vermek istemeyenler ellerindeki zahireleri saklıyorlardı. Saklanan zahirelerin çıkarılması için her ferdin stoğundaki zahire çeşidini ve miktarını memurlara saklamayıp gösterme ve kayıt ettirme zorunluluğu vardı. Aykırı hareket edenlerin şiddetle cezalandırılması halinde erzak sıkıntısı çekilmeyeceği belirtilmiştir.[22]

İstanbul'un gerek nüfus yoğunluğu gerekse tüketen bir toplum olduğundan İstanbul'a gelecek olan tüketim maddelerinin bir şekilde organize edilmesi gerekirdi. İstanbul Belediyesi olarak toptan ticareti göz önüne alarak bunu en iyi şekilde organize

[21] Büşra Karataşer, "1914-1923 Arası İstanbul'un İaşesi ve İhtikar Sorunu", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Anabilim Dalı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. 59.
[22] Karataşer, **a.e.**, s. 107.

etmek istemiştir.[23] İstanbul'a üç yoldan da gelen gıda maddelerinin (deniz yolu, demir yolu, kara yolu) en uygun ve en temiz şekilde toplanmasını ve toplandıktan sonra da en iyi şekilde dağıtılmasını sağlamaktı.

1923 yılından yapılan I. İktisat kongresinde Türkiye ekonomisinin gelişmesi ve güçlenmesi için gerekli görüşmeler yapılmıştır. Bu kongreye her kazadan 3 kişinin katılması istenmiş ve toplamda 1135 temsilci katılmıştır. Bu kongrede çiftçiye ve tarıma yönelik olarak tütündeki reji idare ve usulu (tekelcilik) kaldırılmıştır. Bununla birlikte tütün ziraati ve ticareti serbest bırakılmıştır. Türk kamu maliyesindeki alınan en önemli diğer bir karar ise 17 Şubat 1925 tarihli 552 sayılı kanunla "aşar vergisi"nin kaldırılması olmuştur. Aşar vergisinin kaldırılmasıyla oluşan vergi boşluğunu doldurmak için gelire olan yoğun ihtiyaçtan dolay mali tekellere büyük önem verilmiştir. Bu dönemde gelir ve servetin vergilendirme politikasından tüketimin vergilendirilmesi politikası uygulanmıştır. Bu politika neticesinde:

> "*Aşarı kaldıran yasa, demiryolu ve denizyolu ile pazarlanan toprak mahsullerinden bir dolaylı vergi alınmasını öngörüyordu. Ayrıca ağnam vergisi oranı artırıldı, sonra da sayım vergisi olarak yeniden düzenlendi. Arazi ve bina vergisi yükseltildi ve yol vergisine zam yapıldı. Böylece, köylüler üzerinden kaldırılan vergi yükünün bir kısmı, tekrar geriye döndürülüyordu."*[24]

İktisat programının amacı milletin ve memleketin kalkınması için uğraşılmıştır. Tüm dünyanın aradığı umumi selamet yolunu bu iktisat prgoramı ile millete en açık şekilde göstermiştir. Halkın bilgisizliği ve cahilliği memleketin gelişme konusunda gelişen ülkelere karşı geri bırakmıştır.[25] Köylü kredisi olarak verilen krediler vatandaşa yardımcı olmaktan çok vatandaşı soyan bir kredi halini almıştır. Çiftçiyi bütün ömrü boyunca borca mahkum eden bir faiz sistemi vardı.[26]

Ülkenin ağaçlandırılması için ise ağaç bayramının yapılması ve bu bayramda herkesin ağaç ekmeğe mecbur tutulması kararı alınmıştır. Hayvancılık meselesinde ise

---

[23] "Hayatı Ucuzlatma," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş. S. 135-136, 1935, s. 49.
[24] Hasan Türkal, "Türkiye'de 1923-1930 Yılları Arası Bütçe Politikası ve Uygulamasının Vergi Politikası ve Uygulaması Açısından Değerlendirilmesi" **Amme İdaresi Dergisi**, C. XXXXIV, S. III, Eylül 2011, s. 95.
[25] Ali Suat, "İktisat Prgoramı Münasebetiyle," **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., Sayı 68, 1930, s. 267.
[26] **A.y.**

ağnam vergisinin taksitle alınması kararlaştırılmıştır. Sanayi, ticaret, gümrük, bankacılık gibi birçok önemli konularda önemli kararlar alınmıştır.

İstanbul şehrinde daima birşeyler yapılmaktadır. Fakat bu yapılan işler şehrin dağınık ve düzensiz oluşundan dolayı faydası az ve şehrin refahına hiçbir şekilde hizmet edememektedir. Teşkilatsızlıktan dolayı şehrin dengesi her an bozulabilmekteydi. Çünkü hayat pahallılığına karşı bütün emeğinin yetersizliği kişiyi binbir türlü müşküle sokuyordu.[27]

Havayic-i zaruri fiyatından tasarruf genel anlamda en mühim bir konu olup ucuza beslenebilmek küçük ve zayıf bütçelerin refah ve saadetini artırırdı. Bu maksatla kooparatifler teşkil ediliyor, türlü çareler düşünülüyor, hükümet müdahale ediyor ve belediyeler mücadele kalkışıyordu. 1930 yılındaki yerli Tosya pirincinin okka fiyatı 50-52 kuruş iken Amerikadan getirilen Rizon pirinicinin de okka fiyatı 50 kuruştu.[28] Memlekettimizde üretilip ve yine memleketimizde satılan pirincin fiyatı Amerikadan getirilen pirincin fiyatıyla aynıydı. Bu sebeple masraftan tasarruf edilerek ve vurguncularla mücadele edilerek her türlü fiyatların daha uygun hale getirilmesi istenmiştir.

Özellikle stok yapılabilen kuru gıda tüketim mallarının belediye tarafından[29] vurguncuların piyasaya vermedikleri veya gereğinden fazla gıda maddelerini piyasaya sürdükleri zamanlarda iddihar edilmiş gıda maddeleri piyasaya verilir ve fiyat dalgalanmasının önüne geçilirdi.

Hükümetin vurguncularla mücadele etmesi gerekiyordu. Vurguncular zaten fakir olan halka daha da zulüm ediyordu. Bu durum halkçılık ilkesiyle örtüşmüyordu ve bu yüzden hükümet tarafından kanun çıkarıldı. Çıkarılan kanunda vurguncu oldukları tespit edilen kişilere ağır ceza verileceği belirtlilmiştir. Men'i İhtikar Kanunu teklifi şu şekildedir:

"*Nihayet "Men'i ihtikâr kanun teklifi" 1939 yılı Eylülü'nün son haftasında Bakanlar kuruluna getirildi. 25 maddeden ibaret olacak olan kanun hükümleri satışa*

[27] **A.y.**
[28] A.Suat, "Gene İktisat İşleri", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası,** İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş. Sayı 66, 1930, s. 189.
[29] "Hayatı Ucuzlatma," **İstanbul Şehremaneti Mecmuası,** İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 135-136, 1935, s. 50.

dahil tüm eşyaya şamildi. Buna göre, vurgunculuk bir komisyon aracılığı ile tesbit edilecek, kararlar ise mahkeme yoluyla verilecekti. Kararların süratle alınması için mahkeme, "cürm-ü meşhud" usulüne dayanılarak görülecekti. Kanun, savaş dolayısıyla meydana çıkan dünya ekonomik buhranına göre, ülkedeki dengeyi sağlamak için bazı kararlar almak yetkisini hükümete verecekti. Hükümet bu yetkiyi kullanarak, vurgunculuğu önlemek için gerekli kararnameleri çıkarabilecekti. Bu konuda hükümetin alacağı kararlara karşı koyanlar şiddetle cezalandırılacaklardı. Bu gibilerin mahkemeleri mahalli savcıların seçecekleri bir mahkeme tarafından yapılacak ve bu mahkeme münhasıren bu konuyla meşgul olarak davaların en kısa zamanda sonuçlanmasını sağlayacaktı. Kanunun yayınlanmasının ardında bütün müesseseler ellerindeki stokları bildiren birer beyanname vermeğe mecbur tutulacaklardı. Bu beyannamede malın cinsi, kaynağı, hangi tarihte alındığı ve maliyet fiyatıyla sigorta primi miktarları da gösterilmiş olacaktı. Yapılan incelemeler göre yalnız İstanbul'da bu şekilde beyanname vermesi gereken 60.000 firma vardı."[30]

II. Dünya Savaşının yoğunlaştığı dönemde Milli Şef olarak anılan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1 Ekim 1942'de meclis açılışı konuşmasında milletvekillerine ve ulus'a şöyle sesleniyordu:

"Şuursuz bir ticaret havaı, haklı sebepleri çok aşan bir pahallılık belası, bugün vatanımızı ızdırap içinde bulunduruyor. Bizim gördüğümüz en tehlikeli hastalık, iki seneden beri cemiyetimizin içinde Cumhuriyet hükümetlerini muvafak etmemek için estirilmiş zehirli havadır. Acı ile hatırlamalıyız ki, milletin iaşe işlerini tanzim etmek yolunda Cumhuriyet hükümetlerinin sarf ettikleri gayretlere iki seneden beri cemiyetimiz tarafından hiç yardım edilmemiştir. Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski batakçı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metası yapmaya yeltenen göz doymaz vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları poltika ihtirasları için büyük fırsat sanan ve hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı, büyük bir milletin bütün hayatına küstâh bir surette kundak sokmaya çalışmaktadır."[31]

Bu konuşma savaştan istifade ederek karaborsacılık ve vurgunculuk yapan vatan haini sayılabilecek kişilerin engellenmesine yöneliktir. 18 Ocak 1940 tarihinde

[30] Metin Ayışığı, "İkinci Dünya Savaşı Başlarında İstanbul'da İhtikâr Meselesi", **Altıncı Askeri Tarih Semineri**, 1997.
[31] Çavdar, **a.g.e.**, s. 151.

kabul edilen "Milli Koruma Kanunu" hükümete olağanüstü yetkiler verse de bu karaborsacılık ve vurgunculuğun tümüyle önüne maalesef geçilememiştir.

3.2.1. Ekmek ve Fırınlara Yönelik Tedbirler

Ekmeğin temel tüketim maddesi olduğundan ekmek fiyatları üzerine uygulanan narh hükümetler tarafından vazgeçilememiştir. Fakat bu narh uygulamasıyla vurguncular un ve buğday üzerinden sürekli para kazanma girişimi olarak görmüşlerdir. Özellikle İstanbul'da ekmek üzerinde narh daima uygulanmıştır.

İstanbul Belediyesi, hayatı ucuzlatabilmek için var olan sorunları çözmeyi amaçlamıştır. İstanbul'un nüfus yoğunluğu planlı plansız yapılan göçler, dağınık yerleşim birimlerinin oluşumu, ulaşım sorunu ve sahip olduğu yüz ölçümüne bakılarak İstanbul'da gıda maddelerin doğru ve düzenli bir şekilde dağıtılması belediyenin en asli ve en önemli görevidir. İstanbu'un, nüfus çokluğundan dolayı iaşe maddelerini en uzak yerlerden getirmeye mecburdur.[32]

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, gıda maddeleri alanında toptan ticareti organize etmek, bir yandan da şehir dışından karayolundan, deniz yolundan ve demir yolundan gelen gıda maddelerinin iaşe bölgelerine ucuz bir şekilde nakletmeye çalışmıştır. Şehrin çevresine büyük ambarlar kurup eski var olan ambarların kapasiteleri genişletilerek yaşanan tedarik sıkıntısını bu şekilde aşmaya çalışıyordu.[33]

Bu doğrultuda farklı isimler altında olsa da İaşe Nezareti oluşturulmaya çalışılmış ve gelen her yönetimin şeklinde de vurgunculara karşı önlem alınamamıştır. Hatta 24 Mayıs 1917 tarihinde vurgunculuğu önlemek için geçici bir kanun çıkarıldı. Bu kanun:

> *"Savaş sonucu olarak ortaya çıkan olağanüstü durumdan faydalanarak arz ve talep ile nesnelerin belirlenecek fiyatını yükselterek para kazanmak amacıyla alış veriş yapmak kanun önünde ihtikâr sayılır. Piyasada var olan nesnelerin fiyatına etkide bulunabilecek ölçüde tek bir elde toplanacak biçimde satın alınması*

[32] "Hayatı Ucuzlatma," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 135-136, 1935 İstanbul, s. 49.
[33] Tabakoğlu, **a.g.m.**, s. 130.

ve bundan sonra fiyat artışına yol açacak biçimde elden ele geçirilmesi de ihtikâr sayılır."

şeklindeki geçici kanun ile vurgunculuk suçundan tutuklananların Divan-ı Harb-i Örfi'ce yargılanacakları bildirilmektedir.[34]

Kaçakçılığın ve karaborsacılığın önüne geçmek için bir takım tedbirler alınmıştır. Bunların başında gemi kaptanlarının ve tüccarların kefile bağlanması gelmekteydi.[35]

İhtikarın nedenleri yöneticiler tarafından farklı şekilde yorumlanmaktadır. Kimi yöneticilere göre mesele ahlâkîydi. İaşe Nazırlığı yapan Kara Kemal'e göre ise mesele piyasanın kendi dinamikleri ile ilişkilidir. Arz ve talep dengesindeki bozulmanın sonucu olarak ihtikar ortaya çıkmaktadır. Bu görüşünüşu şekilde ifade etmiştir:

"... İhtikâr denilen muamelât-ı hazira, nedretten ve devrandan ileri gelen bir piyasa buhranından ibarettir. Bunun da başlıca âmili piyasada paranm kesreti ve eşyanin nedretidir. Terâkiim eden sermaye nedretini gördüğü eşyaya doğru büyük bir hücum icra etmekte ve bundan ihtikâr işleri tevellüd eylemektedir. Binaenaleyh buna karşı yapılacak şey, piyasa ceryanlarını takip ve bunları iktisadî kanunlara nazaran sevk ve idare ederek mumkün mertebe para ile eşya arasmdaki arz ve talep ceryanının tabiî bir seyir takip etmesini temine çalışmaktan ibarettir.[36]

Dönemin savaş, göç, yeterli bilgi akışının olmayışı gibi olumsuz nedenlerle iaşe sorununa yeterli ölçüde çözüm getirilememiştir. İaşe Nezareti, aşevleri aracılığıyla ucuz ve/veya parasız yemek dağıtmayı amaçlamıştır. Bu amaçla 25 aşhane açılmıştır. Kızılay aşhanelerinin bulunmadığı yerlerde İaşe Nezareti aşhanelerinin açılması öngörülmüştür. Ayrıca sübvansiyonlu erzak dağıtımını, memurların elbise, ayakkabı gibi benzeri ihtiyaçlarını karşılamayı üstlenmiştir. Bunlar da İaşe Nezaretinin sosyal devlet ilkesini üstlendiğinin ve benimsendiğinin bir göstergesidir.[37]

---

[34] Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C. III, K. IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 537.
[35] Aynural, **a.g.e.,** s. 48.
[36] Toprak, **a.g.m.**, s. 225.
[37] Cem Doğru, "Birinci Dünya Savaşı Döneminde Ekonomide Bir Kurumsallaşma Çabası: İaşe Nezareti,**" Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Metinleri 04**, Tekirdağ 2009, s. 15.

Hükümet tarafından ekmek konusunda yaşanan ve her geçen gün artan ekmek sıkıntısını biraz dindirmek adına her sınıfa ve her keseye uygun iki çeşit ekmek çıkarılmasını amaçlamıştır. Üretilen ekmeklerin uygun fiyatta olmasının yanı sıra ekmeğin kaliteli, sağlıklı, yenilebilir olmasıydı. Üreticilerin, hükümetlerin siyasi olaylarla meşguliyetlerini fırsat bilip bozuk unlarla bozuk ekmek imal edip halka satıyorlardı. Ekmeklerin denetimini sağlamak ve sağlık şartlarına uygun olması amacıyla değirmenlerden numune un alınmaktaydı. Değirmenlerden verilen unların İaşe Kimyahanesine imzalı ve mühürlü olarak gönderilmesi gerekiyordu. Yapılan tahliller neticesinde örneğe uygun tasdik edildikten sonra üretim yapılmaktaydı.

İstanbul, 1929 yılında şehir itibariyle 807.000 nüfus ve yüz ölçümü olarak da 5482 km^2'dir. Nüfusun yoğunluğu ağırlıklı olarak şehrin merkezindeydi. "İhsai Yıllık" istatistik kitabında kayıtlı 16.772 çiftçi vardır. Bu ailelerin nüfus miktarı da 78.757'dir. Çiftçi ailelerin toplam nüfusa oranı yüzde on kadardır. Ve 14.000'den fazla çalışır durumda makine zirai alet ve edevat vardır. [38]

İstanbul şehrinin kendini besleyebilmesi mümkün değildir. Sadece ekmek için yıllık 95.000 ton[39] buğdaya ihtiyacı varken üretebildiği yalnızca 13.000 ton kadardır. Bu da ihtiyacın ancak %15'i kadardır.

İaşe sorununun çözülmesi için hükümet tarafından bazı önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlar neticesinde iaşe sorunun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bunlar:

1- *Değirmen ve fırınları çalıştırabilmek için yeterli miktarda kömür bulundurulması*

2- *Değirmenler sürekli memurlar tarafından kontrol edilecektir. Piyasadan hiçbir surette un satın almaya mahal verilmeyecektir.*

3- *Un nakil araçları kontrol edilerek un hırsızlığına önlem almak*

4- *Ekmek dağıtımında yaşanan suiistimalleri önlemek*

[38] A. Suat, "Müstahsil İstanbul**" İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 63-64, 1929, s. 99.
[39] **A.y.**

5- Askeriyeye verilen ekmekler askeriyenin mevcut askerine göre verilecektir.[40]

Amaç sürekli bir kontrol ile oluşabilecek kaçakçılık vurgunculuk ve hilekârlığın önüne geçmekti.

Fırınların nasıl işledikleri, günde ne kadar ekmek çıkardıkları haftalık ortalama üretimin tespit edilmesi, fırınlarda çalışan işçinin sayının ne kadar olduğu ve bu işçilerin fırınlarda neler yaptıkları, faal olmayan fırınların ise nerede bulundukları ve tahmini üretim yapabilecek miktarları belirlenmesi sağlandıktan sonra daha planlı bir üretimin yapılabilmesi amaçlanmıştır. Belediyenin bu konu hakkında yapmış olduğu çalışma şöyledir:

1- Bir fırının günde çıkardığı ağız ve her ağızda çıkardığı ekmek ve francala miktarı, fırınlarda bulunan passa defterinden, bir haftalık vasati istihsal esas tutulmak suretiyle, tespit edilecektir. Bir fırının lüzumu halinde azami çıkarabileceği ekmek ve francala miktarı da bir kalem olarak gösterilecektir. Bir fırının günde işlediği çuval miktarı ekmek adedinden bulunabileceği cihetle ayrıca yazılmayacaktır.

2- Her fırında müstahdem amelenin nevi ve miktarı, fırınlardaki defter esas tutularak, cetveldeki haneler yazılacaktır.

3- Simitçi ve börekçi ve galeteci fırınları hakkında da cetveldeki haneler, diğer fırınlar gibi, aynen doldurulacaktır. Pastacı fırınların yazılmasına gerek yoktur.

4- Kapalı fırınlara gelince: Bu fırınların mutasarrıfları ve bulundukları mahalle, sokak isimleri ve numaralar yazılacak, bu fırınlar işletildiği takdirde asgari ve azami günde ne kadar ekmek ve francala çıkarabileceği tahkik edilerek kaydedilecek, bu fırınların hâlihazırdaki vaziyetlerine dair izahat verilecektir.

5- Bu cetveller doldurulup gönderildikten sonra, fırınları işletenlerde vukua gelecek her nevi değişiklikler her aybaşında muntazaman İktisat Müdürlüğüne bildirilecektir.

6- Şehrimizde fırınlara verilecek kat'i şekiller henüz tamamen tekerrür etmemiş bulunduğundan, bugünkü muvazeneyi bozmamak üzere, lüzum olmadıkça yeniden fırın açılması muvafık görülmemektedir.[41]

[40] Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, TTK Yayınları, Ankara 1994, s. 83.
[41] "Kanunlar ve Nizamlar," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 149-153, 1937, s. 586.

Fırınlarda pişirilen ekmeklerin kontrolü belediye zabıta memurlarınca yapılmaktaydı. Zabıta memurların fırınlardan ikişer adet ekmek alıp bir tanesi sahibi nezdinde bırakılarak diğeri ise kimya haneye gönderilirdi. Kimya hanede incelenen ekmeğin bozuk çıkması halinde bayinin değil ekmeği yapan kişiye ceza kesilirdi.[42]

Ekmeklerin torba halinde kağıtlara konularak satılması için belediye tarafından talimat çıkarılmıştır. Hastalıklı ve temiz olmayan muhtemel bir çok şahıslar elinden geçmek suretiyle satılan ekmeklerin hastalık taşımasını önlemek için kağıt torbalara konnulmuştur. Ekmeklerin fırından çıkmasından itibaren 2 saat geçmesi ve soğumasından sonra kağıt torbalara konulması ve o şekilde satılması uygun görülmüştür.[43]

Ekmeklerin bozuk ve sağlıksız bir şekilde üretilmesinden dolayı numune ekmek usulune geçilmiştir. Bu numuneye uygun bir şekilde ekmek çıkarmayan veya çıkaramayan üreticiler hakkında gerekli cezai yaptırımlar uygulanacaktı. Fırıncıların ekmekteki kalitesizliğin sebebini değirmencilere yüklüyorlardı. Değirmencilerin fırıncılara kalitesiz un verdiklerini belirtirdi. Değirmenciler ise Toprak Mahsulu Ofisinin kendilerine yumuşak ve düşük kalitede buğday verdiğini belirtirdi.

Nakliye konusunda bazı fırıncılar kendilerine ait araçlarla un taşımaktaydılar. Fırıncılar bu araçları ticari amaçla farklı malzemelerde taşırlardı. Taşıdıkları un dışında gayri sıhhi olan eşyalarda taşınırdı. Belediye bu konuda hassas davranarak fırıncılara ait araçların sadece un taşımasında kullanılmasını sağlamaya çalışmıştır.[44]

İstanbul şehrinde bulunan fırınların önemli bir kısmı günün ihtiyaçlarına cevap veremeyecek durumdaydı. Bazı fırınlar çıkan yangınlar sonucunda yer değiştirmişlerdir. Bunun sonucunda insanların ikamet ettikleri yerlerden uzaklaşmışlar ve yeni yerlerden yoğun yerleşim birimlerine ekmek göndererek haksız rekabete yol açmışlardır. Bu itibarla İstanbul fırınlarını, mıntıka itibariyle yeniden dağılıma tabi

[42] "Kanunlar ve Nizamlar," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş. S.118-119-120, 1934, s. 449.
[43] "Belediye Tamimleri", **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S.156-157, 1937, s. 666.
[44] "Belediye İşleri, **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S.104-105, 1933, s. 802.

tutmak zaruri hale gelmiştir.[45] İstanbul'da ekmek belediye tarafından tespit edilen azami bir fiyat üzerinden satılmaktadır. Bu azami fiyatın hesaplanmasında mevcut fırınların ortalama işletme kabiliyeti göz önüne alınarak işletme maliyeti hesap edilmektedir. Bu işletme maliyeti bütün fırınları kapsayarak azami fiyat belirlenirdi. İstanbul'da ekmek satışı narha tabi olduğundan serbest rekabeti ortadan kaldırmıştır. Bu durum ekmek üzerinde herhangi bir sakıncalı duruma mahal vermemiştir.[46]

II. Dünya Savaşı başlarında hükümet tarafından bazı maddeler üzerindeki yersiz fiyat artışlarına engel olmak istemiştir. Bunun için fiyatları artırılan maddelere narh koyma kararı almıştır. Ancak, halkın hiçbir şekilde sıkıntı çekmemesi için alınacak tedbirlerden önce, piyasa durumunu etraflıca araştırmayı, mevcut fiyatlarla stok miktarlarını, saklanan malların olup olmadığı öncelikle tespit edilmesi uygun bulunmuştur. Asli gıdalarda fiyatın en makul seviyelerde olması bir amaç ve en doğru karardır. Ucuza beslenebilmek küçük ve zayıf bütçelerin refah ve saadetini ifade eder. Bu amaçla kooperatifler kuruluyor, hükümet müdahale ediyor, belediyeler mücadeleye kalkışıyordu.

İstanbul'da ekmek fiyatları yıllar itibariyle sürekli arttığı görülmüştür. Ekmek fiyatının 1931 yılında 8,00 Kuruş iken 1932'de 8,20 Kuruş, 1933'de 7,75 Kuruş, 1934'de 8,50 Kuruş ve 1935'te 10,41 kuruşa satılmıştır. Ekmek her zaman için kilo ile satılmış ve narha tabi olmuştur. Narha tabi olduğundan burdaki fiyatlar İstanbul'un üç bölgesinde de aynı fiyatta satılmıştır.[47] Değirmenciler, maliyetin sürekli arttığını söyleyerek fırıncılara verdikleri unun fiyatını arttırmışlardır. 1939 Ocak ayı içerisinde 605-675 kuruş arasında değişiyordu. Belediye ise bir çuval için belirlediği 190 kuruşluk narhı biraz daha fiyatı indirerek ekmek fiyatı üzerinden 30 paralık indirim düşünüyordu. Fakat fırınlar bu duruma yanaşmayıp bakkallara ekmek verilemeyeceğini ve hatta fırınları kapatma tehdidinde bulunmuşlardı:

> "*Ocak ayı içinde unun çuvalı 605-675 kuruş arasında değişiyordu. Unun çuvalını 600 kuruştan veren Değirmenciler, maliyetlerinin arttığını iddia ederek,*

[45] **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş. S. 135-136, 1935, s. 55.
[46] **A.y.**
[47] Naci Ayral, "İstanbul'da Perakende Erzak Fiyatları," **İstanbul Belediye Mecmuası,** İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş, S.158-159, 1937, s. 700.

fırıncılara verdikleri unun fiyatını arttırmışlardı. Bu artışa nedenini de son aylarda İstanbul'a çuval gelmemesi ve değirmenlerdeki makine aksamı fiyatlarındaki artışa bağlıyorlardı. Belediye ise, bir çuval un için belirlediği 190 kuruşluk narhı biraz daha aşağı çekerek, ekmek fiyatlarında 30 paralık bir indirimi düşünüyordu. Belediyenin tüm kararlılığına karşın, Fırıncılar Cemiyeti, bir türlü ekmek imalat ücretlerinin indirilmesine yanaşmıyordu. Belediye ise, bir çuval un için belirlediği 190 kuruşluk narhı biraz daha aşağı çekerek, ekmek fiyatlarında 30 paralık bir indirimi düşünüyordu. Hatta imalat ücretlerini yeterli bulmadıkları gerekçesiyle 10 Haziran 1939 tarihinde biraraya gelen İstanbul fırıncıları, istedikleri ücretin kabul edilmemesi halinde bakkallara ekmek vermeyecekleri gibi, fırınları kapatma tehdidinde bile bulunmuşlardı. Bu açıklama gerek, Belediye gerek halk üzerinde ilgi uyandırmış, hatta telaşa neden olmuştu. Fırıncılara bakılırsa, maliyetin artmasının bir başka nedeni bakkallara verdikleri yüzde idi."[48]

Yaşanan diğer bir başka sorun ise ekmeklerin kalitesiydi. Fırıncılar ekmekteki kalitesizliğin nedeni kendilerinden değil değirmencilerin fırıncılara verdikleri undan olduğunu söylüyorlardı. Değirmenciler de, Toprak mahsulleri Ofisinin kendilerine düşük kalitedeki buğdayları verdiklerini söylüyorlardı. Aslında, İstanbul ekmeğinde protein oranı yüzde 10 ve randıman derecesi yüzde 80'di. Halk yüzde 80 randımanlı esmer ekmeğe istemediğinden, fırıncılarda genellikle yüzde75-76 randımanlı unu kullanıyorlardı.[49] Bu konuda yapılan araştırmalara ve narh sistemine rağmen un fiyatlarında yükseliyordu. Hükümet halkçılık ve devletçilik ilkesi ışığında Toprak Mahsulleri Ofisinden, buğday satın alıp İstanbul'da satın aldığı buğdayı piyasa fiyatından aşağı veriyordu. Devlet adına satılan buğdayın fiyatı, İstanbul'da fırınlarda satılacak olan ekmeğin 9,5 kuruşa göre hesaplanmıştır. Fırıncılara verilen bu fiyat değişmedikçe narh fiyatının da değişmemesi gerekiyordu. Böylelikle un fiyatlarının normal seviyenin üstüne çıkmasına engel olunacaktı. Ama biryandan da değirmenciler ürettikleri unun fiyatlarını yükseltmeye devam ediyorlardı. Zaten 19 Haziran 1939'da toplanan Belediye İktisat İstişare Kurulu, ekmekçilerin başvurularını değerlendirerek, narha esas olan bir çuval unun fiyatını 193 kuruştan l56 kuruşa indirmişti.[50]

[48] Ayışığı, a**.g.m.**, 1997.
[49] **A.y.**.
[50] **A.y.**.

Fakat daha sonra fırıncılar, belediyenin belirlediği narh fiyatına itiraz ettiler. Ekmeğin daha ucuzlatılması için yeni görüşler ve fikirler de geliyordu. Örnek olarak İstanbul'da çıkarılan ekmeğinin yüzde 95 randımanlı undan yapılması için teklif edildi. Yüzde 95 randımanlı ekmeğin içi kepekle dolu ve hazmı zor olan bir ekmek olacağından şehir halkının bu ekmeği tercih etmeyeceği aşikardı. Fırıncıların genel olarak 70-74 randımanlı undan ekmek çıkarımaya devam etti.

Fırıncılar ve uncular arasındaki yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra, tüketici olan halkın da fırıncılardan şikâyetleri vardı. Bu şikayetler daha çok, ekmeğin iyi pişirilmemesi, düşü ve kötü kaliteli undan ekmek yapılması üzerine toplanmıştı. 1939 yılı Temmuz ayında değirmencilerden 656 çuval un ve fırıncılardan 315 ekmek numunesi alınmıştır. Çıkan tahlil sonucunda bu unlardan 28 çuvalı, ekmeklerden ise 89 adeti bozuk çıkmıştır. Tahlil sonucu olumsuz çıkan sorumlular ise cezalandırılmıştı. Cezai işlemlerden sonra da fırıncıların, ekmeğin sağlıklı olmasında ve kalitesinde bir düzenleme ve iyileştirme yapmamaları üzerine Belediye, ekmek işinin bazı semtlerde belediye tarafından açılacak olan örnek fırınlarla yapılmasına karar verdi. Belediyenin fırıncılık yapması rekabet ortamı doğuracaktı. Rekabet ortamında ise ucuz ve kaliteli ekmek üretilebilecekti.

İstanbul halkı bir günde 300 bin kilo ve senede 10.8 milyon kilo, ortalama bir hesapla yıllık 10 milyon liralık ekmek yiyiyordu. 1939 yılının sonuna doğru İstanbul'da 190'a yakın fırın vardı. Bu fırınların çoğunda hamur yoğurma makinası olsa da, bu fırınların üretim aşamasındaki teçhizatları ve fırın içindeki durum tam anlamıyla sağlıklı ve temiz değildi. Belediye, ekmeğin daha ucuz ve daha sağlıklı olabilmesi için her şeyden önce ekmek pişirme işinin modernize edilmesi gerektiğini biliyordu.[51]

İstanbul yerleşim açısından dağınık bir şehir olduğundan modern fırınlar, kenar mahallelerde fabrikalar kurulabilirdi. Uzak bölgelerde bulunanlar için ise de satış şubeleri açmak uygun olabilirdi. İstanbul'un ekmek ihtiyacını karşılamak için 1939 yılında yaklaşık olarak 1,5 milyon lira[52] yatırım yapmak gerekiyordu. Belediye için bu

[51] **A.y.**
[52] **A.y.**

yatırım ne kadar sağlıklı ve tasarruflu olabilirdi, iyice değerlendirmek gerekiyordu. Gerçi oluşacak rekabet nedeniyle, sermayece zayıflayan fırıncıların, rakip olabilmeleri için gerekli olan parayı kısa zamanda bulmaları mümkün gözükmüyordu. Ancak düzenli ve planlı bir çalışma neticesinde bu paranın tamamı hemen lazım olmayacaktır. Belediye tarafından kurulacak fabrikalar karşılık gösterilerek sağlanacak kredi ve Belediyenin yardımıyla sermaye konusunu da çözümleyebilirdi. Belediye çeşitli yerlerde ekmek fabrikaları kurulması için girişimleri 2. Dünya Savaşının başlamasıyla ertelendi.

3.2.2. Mahrukat Meselelerine Yönelik Tedbirler

Belediyenin vazifeleri ve salahiyetlerinde yer alan mahrukat pazarları ve ardiyeleri yapıp idare etmek.[53] Belediyenin halkçı bir yönetim anlayışı ile yönettiği görülmektedir.

Belediye, mahrukat piyasasındaki problemlerin farkında olmakla birlikte bunların problemlerin giderilmesi için gerekli çalışmalar yapmıştır. Tüccarların sattığı mallar ve elde edilen haksız kazançların önüne geçilmesi için ilgililerin uyarılması, kantarların ayarları sürekli olarak bölge müdürleri tarafından denetlenmesi vb gibi tedbirler alınmıştır.[54]

Belediye idaresi, piyasadaki yüksek fiyat sorununun çözümünde sorunun kaynağına giderek bulmaya çalışmıştır. Bunun için piyasa bilgisine önem vermekteydi. Bu amaçla kömür ve odunun imal edildiği yerdeki fiyatı ve iskele fiyatları tespit edilmiştir. Böylece odun ve kömürün fiyatları tahmin edilip tüccarların İstanbul piyasasında fahiş kârlarla satış yapması izin verilmemiştir. Aşırı kâr ile satış yapan tüccar tespit edildiğinde de ilgili tüccara vurgunculuk suçu ile suçlanıp gerekli işlemler yapılmaktaydı. Ayrıca mahrukat piyasasının düzenlenmesine yönelik stokçululada mücadele verilmiştir.[55] *Stok politikası normal zamanlarda fiyat*

[53] "Belediyenin Vazife ve Salahiyetleri," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş. S. 62, 1929, s. 81.
[54] Öztel, **a.g.m.**, s. 298.
[55] **A.e.**, s. 298.

istikrarını sağlamada etkin olduğu gibi olağan dışı durumlarda da piyasayı kontrol etmede son derece etkili olmaktaydı.[56]

Vurgunculuk veya kaçakçılık mahrukat piyasasını da etkilemiştir. Yüzyıllar boyunca mahrukat piyasasında vurguncular kanunen buldukları her boşlukta piyasanın içine girip normal seyir eden cari düzen içerisindeki işleyişi etkileyerek bir şekilde kendi kârını arttıracak bir yöntem bulmaktaydı. Karadeniz'den kayıklarla gelen odun ve kömürler Boğaz'a girdiklerinde vurguncular tarafından karşılanır ve kayıkçılardan satın alınırdı. Vurguncular satın alarak ele geçirdikleri mahrukatı İstanbul'da halka yüksek fiyatla satmaktaydı. Bu tip vurgunculuğun önüne geçilmesi için, mahrukat yüklü kayıkların güvenli bir şekilde vurgunculara alışveriş yapmadan gümrüğe sevk edilebilmesi için Boğaz'a girdiklerinde bu kayıklara bir bostancı neferi çıkartılırdı. Farklı yıllarda sürekli başvurulan bir uygulama olarak bu tedbirin alındığı görülür.[57]

1914'te İstanbul'un ihtiyaç duyduğu odun ve kömürün nakliye ve temini için gerekli bir dizi çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda müfettiş ve memurlardan oluşan bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun başlıca görevi şudur; İstanbul her yıl ihtiyaç duyduğu 80 milyon kantar (1 kantar=56,449 kg) kömürden ile ortalama 800 bin çeki odundan oluşan mahrukatın temini ve nakliyesi için bir dizi tedbir almaktı. Dâhiliye Nezaretince Şehremanetinden 1914'teki ihtiyacı için istenen bu çalışma neticesinde alınması karara bağlanan önlemler aşağıda verilmiştir.

1- Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından İzmit ve Bolu'da mevcut olduğu bildirilen odun ve kömür iskelelerin bulunduğu yerlerin tespit edilmesi ve bildirilmesi için nezaretlere bildiri yazılması.
2- Ormanlardan elde edilen yakacak odunların askerler tarafından el konulması uygulamasının kaldırılması ve sadece Tekâlif-i Harbiye Kanunu'ndan istisna edilmesi.
3- Miktarı belirlenecek olan mahrukatın İstanbul'a nakliyesi kısa bir müddet tanınması, mahrukatın tanınan süre içinde sahipleri tarafından sevk edilmemesi durumunda hükümet tarafından vapur ve kayık tedarik ederek getirtilmesi.

[56] Tabakoğlu, **a.g.e.**, s. 273.
[57] Öztel, **a.g.m.**, s. 299.

4- Mevcutta bulunan hamamların yarısının kapatılması, 1.Dünya savaşının başlamasıyla seferberlik sebebiyle birçok vatandaşın silahaltına alınması sonucu ve mali şartların etkisiyle müşterileri azalmış olan mevcut hamamlardan yarısının tüketimi azaltmak maksadıyla kapatılması. Kapatılan hamamları işletenlerin mağdur olmaması için yakın bölgedeki işleyecek hamamlar ile ortaklığı ve bunun gelir taksiminde hamam icarı (kirası) miktarının sermaye kabul edilmesi.
5- Tuğla, kiremit, desti, çanak çömlek ve kireç ocaklarında kalın ve ince odun yakılmasının yasaklanması. Bulunabilirse bu işletmelerin sadece maden kömürü kullanmalarının sağlanması karara bağlanmıştır.
6- Pethor çiftliğindeki linyit kömürü mahrukat olarak kullanıldığından ondan istifade için bir mühendisin gönderilerek ne miktar amele ve vasıta tedarikiyle günlük ne kadar mahrukat ihracı mümkün olduğunun incelenmesi.
7- İstanbul'daki kahvecilerin çay ocaklarında odun kömürü yakmalarının yasaklanması karara bağlanmıştır.[58]

1.Dünya Savaşı sürecinde takip eden birkaç yıl içinde şehrin mahrukat ihtiyacının en verimli bir şekilde tedarik edilmesi amacıyla komisyon oluştuurlmuştur. Meclis-i Vükela (Vekiller Meclisi) tarafından uygulanması gerekli görülen ve kabul edilen tedbirler aşağıda verilmiştir.

1- Devlete ait ormanlardan tüccara da ağaç kesimi için ruhsat verilmesi. Şehremaneti tarafından iskelelerde birden fazla el değiştirerek mahrukatların fiyatını yükselten etkilerin önüne geçilmesi.
2- Kesim mevsiminde mahrukat nakleden hayvanların nakliye için ayrıca deniz ve kara vasıtalarına dokunulmamasının temin edilmesi.
3- Limanlar ve iskelelerin uygun fiyatla naklinin taahhüt edilmesi
4- Linyit ocağının güvenlik açıdan sadece asker tarafından kontrol edilmesi ve günlük veya aylık olarak ne miktarda verileceği kesin olarak belirlenmesi.
5- Karadenizde yasak edilmiş bölgelerden 150 bin çeki odun kesilmesine müsaade edilmesi.

[58] Öztel, **a.g.m.**, s.300.

6- Bursa, İstanbul ve Edirne vilayetleriyle İzmit, Çatalca sancakları dâhilindeki devlet ormanlardan, köy halkı tarafından ruhsatnameye bağlı olarak kesilecek odun ve toplanacak kömürlerinde İstanbul'a nakliyesine izin verilmesi.[59]

İstanbul'daki odun fiyatları 1931'de okkası 2,60 Kuruş, 1932'de okkası 2,70 Kuruş, 1933'te okkası 2,42 Kuruş, 1934'te kilosu 1,95 Kuruş ve 1935'te çekisi 289,65 kuruşa satılmıştır.[60] 1935 yılında çekisi 289,65 kuruş ortalama olarak kilosu 1,28 kuruşa denk gelmekteydi.

İstanbul Polis Müdürlüğü vurgunculuk yapan karaborsacıları takibe almıştı. Ceza kanununun 239. Maddesine göre:

> "*Her kim kasten halk beyninde sıhahate makrûn olmayan veyahut iftira yolundaolan bazı maddeleri neşri ve bâyi'în istediği fiyattan ziyade baha arzı ile veyahut emtia ve erzaktan bir şeyin başlıca sahipleri ol şey'î satmamak veya bir bahadan ziayadeye bey ettirmemek üzre ittfiak ile veyahut sair hileli turuk ve esbâbu ittihaz ile emtia ve eşyanın veyahut devlet kavâim ve eshâmının sebestî-i bey^ü şırânın tayin edeceği bahalarının tezyid ve tenkisime tasaddi eyer ise bir aydan bir sseneye kadar hapis ile mücazaat olunur ve beş Mecidiye altından yüz Mecidiye atına kadar ceza-i nakdî alınır ve eğer bâlâda beyan olunan fiil ve hareket et ve ekmek ve odun ve kömür ve bunlar gibi ahâlînin havâic-i asliyyesinden olan erzak ve eşya hakkında vukuâ gelir ise b^lâda beyan kılınan mücazaat iki kat olarak istifa edilir."*[61]

Bu maddeye istinaden o günün deyimiyle "hava oyunu oynayan" 200 üzerinde vurguncu tüccar tutuklanarak yargı önüne çıkarılmıştır.[62]

Özellikle kış aylarına yaklaşılırken mahrukat fiyatlarını artıran vurguncuları önlemeye çalışmışlardır. Keza İstanbul Belediyesi de bu konuda incelemeler başlatmıştır. Bu incelemeler:

> "*İstanbul'da ikinci el olarak kömür satan komisyoncuların kömür fiyatları üzerinde ihtikâr yaptıkları ve piyasada buhrana yol açtıkları anlaşıldığından Belediye, her kaymakamlık bölgesinde perakende satış yapmak üzere birer depo*

[59] Öztel, **a.g.m.**, s.301.
[60] Naci Ayral, "İstanbul'da Perakende Erzak Fiyatları," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 158-159, 1937, s.705.
[61] Toprak, **a.g.e.**, s. 667.
[62] **A.e.**, s. 530.

açılmasına karar verdi. Belirlenen narh fiyatına, yalnız depolara kadar ihtiyar edilecek nakliye ücreti eklenerek, satış bu fiyat üzerinden yapılacaktı. Depo kirasını ve memur masraflarını Belediye üzerine almıştı. İhtikârla mücadele eden komisyonlar, bir malın fiyatını incelemek için faturalara bakıyordu. Eğer bir ticarethane, faturada kaydedilen bir malın fiyatını arttırmış ise, ihtikâr hadisesi olarak kabul ediliyordu. Faturadaki malı normal bir kazançla satmışsa sorun yoktu. İhtikâr komisyonu, ihtikâr olaylarını faturalar üzerinden incelediği için, hiçbir tüccar açıkça malına zam yapmaya cesaret edemiyordu. Ayrıca hiçbir şekilde fatura da vermiyordu. Hâlbuki Millî Korunma Kanununun, 5 Mart 1940 tarihinde kabul edilen değişik 31. Maddesine göre fatura vermek mecburiyeti vardı."[63]

3.2.3. Et Sorununa Yönelik Tedbirler

İstanbul et ihtiyacını genellikle İstanbul dışından temin etmiştir. Birinci Dünya Savaşı sebebiyle Balkan ülkelerinden nakledilen koyun ihracatın kısmen yasaklanmasından kaynaklanan hayvan sayısındaki azalış, vergilerinde artmasına sebep olmuştur. Bu sebeple koyun yetiştirme zorunluluğu ortaya çıkmıştır.[64] Buna karşılıkta yetiştirilen koyun sürülerinin satılıncaya kadar iyi bir şekilde ve mümkün olduğu kadar ucuz bir şekilde beslenebilmesi gerekir.

İktisadi bakımından etin en iyi şekillerde satılması için yoğun bir piyasa kurmaktır. Belediye kesimevi dışında hayvan kesimini yasaklanmış, kesilenler ise belediye tarafından el konulması kararlaştırılmıştır.[65] Belediyenin salhanelerinde kesimden sonra etin durumuna göre hemen satışa çıkarılmamaları için modern soğuk hava depoları kurmak ve bu noktada da talî hasılatın değerlendirilmesi ve dolayısıyla et fiyatının aşağı çekilmesi için talî hasılatı işleyecek bir endüstri şubesi gerektiği vurgulanmıştır.

1922 yılında çıkarılan "*Çifte ve Damızlığa Elverişli Hayvanatın Hüsn-ü Muhafazası Hakkında Muaddel Kanun"un* hayvanların kesimiyle alakalı bir kanundur. Kesim kurallarını belirleyen 8 maddelik kanun içeriği şöyledir;

[63] Ayışığı, **a.g.m.**
[64] Tabakoğlu, **a.g.m.**, s. 165.
[65] "Belediyenin Vazife ve Salahiyetleri," **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 62, 1929, s. 77.

Hayvan Kesimi Hakkında

1. Tüm hayvanların, kesilmeden önce baytar memurlar tarafından muayenesi zorunludur.

Kesimi Yasak Hayvanlar

2.

a. Hayvanat-ı bakariyyenin (sığır cinsinden olan hayvanlar) bir yaşına kadar dişi ve erkek, koyun-keçi cinsinden olanların altı aylığa kadar dişi yavruları,

b. Başı ve ciğeri dâhil olduğu halde altı okkalıktan aşağı erkek kuzular,

c. Çifte elverişli sığır cinsinden hayvanlar, (çift hayvanı özelliklerine tam olarak sahip olması),

d. Tüm gebe hayvanlar,

e. Evsaf ve eşkâl-i muntazamayı haiz damızlığa elverişli manda (boğa ve ineği), boğa, inek, koç, koyun, teke, keçi ve tiftikler,

f. Tiftik keçilerinin dişi ve erkek yavruları.

Kesilecek Hayvanlar

3. Yaşı 1'den fazla olup beden oluşumları damızlığa elverişli olmayan boğa ve ineklerle mandalar (boğa ve ineği) ve çifte yaramayan hayvanat-ı bakariyye, yaşı 7'yi geçmiş boğalar ve 12 yaşından yukarı inekler, yaşı 6 aylıktan fazla damızlık özelliklerine sahip olmayan koyun ve keçi cinsinden hayvanlar, hastalık sonucu bedenlerinin genel durumunda zafiyet ve takatsizlik görülen her yaştaki hayvanat ile işe yaramaz derecede hasta olan tüm hayvanlar kesilebilir.

4. Sakat ve tedavisi mümkün olmayan hastalıktan malul hayvanlar, kesmeye ve eti yenmeye uygun olduğu takdirde sarfına ve tüketimine izin verilir.

5. Bu kanuna aykırı olarak kesilen hayvanlar, belediye reislerinin emriyle zapt edilir ve belediyeler marifetiyle satılıp belediye sandıklarına irat kaydolunur. Bu suçu işleyenler 1 aydan 6 aya kadar hapis ve 10 liradan 100 liraya kadar para cezasına çarptırılırlar. Bu işlem, baytar memurların vereceği rapor üzerine icra olunur.

6. Muayene edilmeden kesilen hayvanların etlerinden imal edilmiş olan pastırma, sucuk, tuzlu et ve kavurma belediyeler tarafından müsadere edilir. Baytarın vereceği rapor üzerine yemeye uygun ise satılarak belediyeye irat kaydolunur. Yemeye uygun değilse imha edilir. Bu suçu işleyenler hakkında 5. maddede yazılı ceza uygulanır.

7. Bu kanunun ilanı tarihinden sonra Damızlığa ve Çifte Elverişli Hayvanat-ı Bakariyye Vesairenin Suret-i Muhafazası Hakkındaki 17 Nisan 1918 Tarihli ve 3212 Numaralı Kanun feshedilmiştir.

8. Bu kanunun icrasına Dâhiliye, Adliye ve İktisat Vekâletleri memurdur.[66]

Bu 8 maddelik kanunda gerek hayvana eziyet edilmemesi gerekse halkın sağlığıyla oynanmaması hakkında önemli bilgiler vermektedir.

İstanbul'un Mütareke döneminde farklı bölgelerde yaklaşık olarak 15 tane salhane ya da özel mezbahalar vardı. Bunlar, Tophana, Tavuk Pazarı, Fatih, Bakırköy, Erenköy, Beşiktaş gibi yerlerde bulunmaktaydı.[67] Bu mezbahaların kapatılıp yerine tek bir yerden kontrollü bir şekilde hayvan kesimi yapılabilecek bir mezbahanın ihtiyacı vardı. Bu ihtiyacı gören Abdulhamit II. mezbahanın yapılmasını istemiş fakat yapılamamıştır.

İstabul'da ilk mezbaha açma girişimi dönemin padişahı olan Abdulhamit II. tarafından yapılmıştır. Fakat bunda da netice alınamamıştır. Sonraki dönemlerde yaşanan savaşlar bu mezbaha açma fikrini ya ertelemiş ya da unutturmuştu. Abdulhamit II. döneminde saray cerrahlığını yapan daha sonra İstanbul şehremini olan Dr. Cemil Topuzlu tarafından mezbaha meselesi tekrardan gündeme gelmiştir. Cemil Topuzlu tarafından Umur-ı Mimariye'den Selahattin Bey ve Vedat Bey'den (Vedat Tek) proje istenmiş ve sonuç olarak Vedat Bey'in projesi kabul edilmiştir. Bu projede yaklaşık olarak 1500-2000 koyun ve keçi, 250-300 sığır kesilebilecekti. Kabul edilen projede Sültüce-Karaağaç'ta 3500 m² arazi üzerine Kasım 1919 yılında temeli atılmış ve 12 Temmuz 1923 yılında tam anlamıyla inşa edilerek hizmete girmiştir.[68] Haliç

[66] Mehmet Temel, "Atatürk Dönemi Hayvancılık Politikası
," **Muğla Ünv. Sosya Bilimler Dergisi,** Bahar 2010, S.24, s. 211.
[67] Mehmet Aydın, "Mütareke Döneminde İstanbul Basınında Karaağaç Mezbahası'na Yönelik Tartışmalar," **Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi**, S.14 2010 s. 100.
[68] Tabakoğlu, **a.g.m.**, s.166.

civarında bu Karaağaç mezbahası ihtiyaçlara cevap vermiştir.[69] Kesilen etlerin uzun bir süre muhafaza edilmesi toptancıların risklerini azaltmakta ve dolayısıyla fiyatlar üzerinde olumlu yönde etki olmuştur.

Karaağaç mezbahası açılmadan önceleri İstanbul'un bazı mahallelerinde muayenesiz ve sağlıksız bir şekilde hayvan kesimi yapılmaktaydı. Etlerin sağlıklı bir şekilde tüketicilere ulaşabilmesi için hayvanlara, muayene ve tahlil yapılması gerekmektedir. Bu da ancak mezbahalar tarafından kontrollü bir şekilde yapılabilirdi. Karaağaç mezbahası o zamanlarda Türkiye'nin en büyük ve modern kesimhanesiydi.[70]

Karaağaç mezbahasının açılması modern kurum oluşumunun başını çektiği söylenebilir. Bu kurumun şehremanetinin kâr gütme amacıyla yapıldığını şehremaneti umuumi meclise sunduğu raporda belirtmektedir. Bu raporda:

> *"Dersaadete berayı zebih getirilen hayvanattan alınan zebhiye resminin bir kısmı elyevm ciheti maarife metrûk olup bu kısmın maariften istirdadı esbabı istikmal edilmekle beraber zebhiye ve kotra rüsumu namı ile muhtelif surette alınmakta bulunan rüsumun tensik ve tevhidi ile Dersaadet'in mevakii münasebesinde şeraiti fenniye dairesinde lüzumu kadar muntazam ve mükemmel salhaneler inşa edilerek ve elyevm memleketin hıfzısıhha noktai nazarından bir düşmanı bîamanı ve zıyaı varidat noktai nazarından da en büyük rakibi hilekârı olan hususi mezbahaların ref'i ile bir sureti gayri muntazamad a bundan istihal kılınmakta olan varidatın üç, dört misline iblağı dairei imkanda olduğu bilhesap anlaşılmıştır. Binaberin bu salhane tesisi meselesi her işe takdim olunarak ve bunun hasılatı karşılık ittihazı ile bir istikraz akdedilerek bir an evvel inşaata başlamak üzere Cemiyet-i Umumiye-yi Belediye'de bir kararı acil ittihazı lâbüttür."*[71]

Bu şekilde hem dağınık ve sağlıksız bir şekilde üretilen etlerle mücadele edilmiş hem de belediye olarak kâr elde edilmiştir. Bu kurum Türk tarihinde önemli bir kurumsallaşma sürecini başlatma niteliğindedir.

---

[69] **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 135-136, 1935, s. 51.
[70] M.Azmi, "Karaağaç Mezbahasında Sığır Kesimi," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 106-107, 1933, s. 864.
[71] Mehmet Aydın, "Mütareke Döneminde İstanbul Basınında Karaağaç Mezbahası'na Yönelik Tartışmalar", **Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi**, S.14, Ordu, 2010, s. 101.

Önceki zamanlarda da bir mezbaha kurulma ihtiyacı duyulmamış veya düşünülmemiştir. Hayvanların dere kenarlarında kesilmesi sağlıksız bir ortamda hastalıklara sebep olmuştur. İstanbul'da kasap dükkanlarının arka mahallelerinde hayvanlar kesilmekte ve o şekilde satılmaktaydı. Karaağaç mezbahasında kesilen hayvanlar baytarlar tarafından sağlık kontrolü yapılmaktaydı.[72] Et üzerine vurulan damgalar o etin sağlıklı olduğunu bildirirdi.

Karaağaç mezbahası sağlıklı koşullarda hayvan kesimiyle beraber iktisadi olarakta şehre büyük hizmet ve katkıda bulunmuştur.[73] Karaağaç mezbahasında kurulan soğuk hava deposu etlerin kesiminden sonra muhafaza edilmesi ve ayrıca şehrin beslenmesi için ihtiyaç duyulan süt, peynir, yumurta gibi gıda maddelerinin muhafaza edilmesinede hizmet etmiştir. Yine şehrin buz ihtiyacın bir kısmıda Karaağaç mezbahasından karşılanmaktaydı. Diğer bir kısmı ise özel teşebbüs olan Bomanti fabrikasından karşılanmaktaydı.

Hayvan alım satımlarını denetlemek, açık alanlarda toptan satılacak olan hayvanları tartılacak, ölçülecek ağırlık birimlerinin belediyece kontrol edilmesi ve damgalanması, tartıların ayarsız ve damgasız olanların belediye tarafından el konulması kararlaştırılmıştır.[74]

Belediyenin et hakkında en çok önem verdiği mesele üretim satış fiyatıyla tüketim satış fiyatının arasındaki farktır.[75] Merada otlayan hayvanın fiyatı ile kasap tezgâhında bulunan etin fiyatı arasındaki farkta birçok unsurlar yer almaktadır. Bu farkı oluşturan en büyük unsur nakliyedir. Nakliye sırasında telef olabilen hayvanlar ve nakliye masrafları kasap tezgâhındaki etin fiyatını da artırmaktadır. Kasap tezgâhında yer alan sakatat nihai tüketici tarafından pek talep görmemekteydi. Kasapların bu duruma karşı sakatat fiyatını ucuz tutup geri kalan kısmını daha pahalıya satmaktaydı.

---

[72] "Ticari ve İktisadi Teşebbüsler, 1928 Senesi Eylül Ayı İçinde İstanbul'un Et Sarfiyatı," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 109-110, 1933, s. 52.
[73] **A.e.**., s. 53.
[74] "Belediyenin Vazife ve Salahiyetleri," **İstanbul Belediye Mecmuası**, S. LXII, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş. S.62, İstanbul 1929, s. 78.
[75] "Hayat Masrafları," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 121-122, 1934, s. 77.

Bazı bölgelerde yapılan ikinci elden satışların et fiyatının daha da artmasına sebep olmaktadır. Kabine azasından olan Mösyö Herriotc ve Tardieu'ye et konusu havale edilmişti. Yaptıkları araştırmada ikinci elden yapılan satışlarda komisyoncuların ve celepkeşenların çok fazla kazancı olmadığını raporda belirtmişlerdir. Et fiyatının indirilmesi için hayvan pazarında çalışan bu komisyoncuların kazançlarına dokunmadan doğrudan hayvan pazarı teşkilatına müdahale edilmesi tavsiye edilmiştir.[76]

Et fiyatının indirilmesi için rekabetin artırlılması, satışın daha iyi bir şekilde teşkilatlandırılması, hayvan pazarında iş bölümünün artırılmasıyla verimliliğin artacağı ve üretici ile tüketiciyi bilgilendirilmesi et fiyatının biraz daha ucuzu olmasını sağlayacaktır. Mösyö Herriotc ve Tardieu'nun raporunda narhın kaldırılması ve ürünlerin üzüerinde fiyatı gösterir etiketin yer almasını savunmuşlardır. [77]

İstanbul'da et fiyatları bölgeden bölgeye değişiklilik göstermektedir. İstanbul, Üsküdar ve Beyoğlu bölgeleri olarak et fiyatlarının tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 19: Koyun (Dağlıç) Eti Fiyatları

Bölge	**1931**	**1932**	**1933**	**1934***	**1935***
İstanbul	85,27	75,13	60,94	52,72	49,17
Üsküdar	86,53	73,33	62,33	54,17	51,70
Beyoğlu	89,47	76,66	63,88	56,11	53,68

*1934 yılında okka ölçü biriminden kilo tartı biçimine geçilmiştir.

Kaynak: Naci Ayral, "İstanbul'da Perakende Erzak Fiyatları," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 158-159, 1937, s. 704.

Bu fiyatlara göre en pahallı et Beyoğlu bölgesinde satılmaktadır. Et fiyatları her yıl düşüşe geçmiştir. Belediyenin kaçakçılıkla mücadele etmesi, halkı bilinçlendirmesi ve mezbaha gibi sağlıklı kesim yerlerinin açılmasıyla et fiyatlarının düştüğü görülmüştür.

[76] **A.e.**, s. 78.
[77] **A.e.**, s. 79.

Tablo 20: Sığır Eti Fiyatları

Bölge*	1931	1932	1933	1934	1935
İstanbul	66,18	55,74	45,15	36,20	36,50

*Sığır eti fiyatları bölgelere göre fark olmadığından İstanbul'da takip ettiği fiyata göre listelenmiştir.

Kaynak: Naci Ayral, "İstanbul'da Perakende Erzak Fiyatları," **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 158-159, 1937, s. 704.

Sığır eti fiyatları da tıpkı koyun eti fiyatları gibi her yıl satış fiyatı azalmıştır. 1934 ve 1935 yılında görülen fiyat artışı tartı birimin okka ölçü biriminden kilo ölçü birimine geçilmesinden kaynaklanan fark olduğu bildirilmiştir.

Et fiyatlarının kontrollü bir şekilde tespit edilmesi için toptancı, perakendeci ve celep komisyonlarıyla Başvekil B.Celal Bayar başkanlığında bir toplantı yapılmıştır. Celep komisyonunun fiyatları tespit etmek ve daima ucuz tutmak için çarelerin aranması ve yanlış, müdahaleli fatura düzenleyenlerin men edilmesi istemiştir. Perakendeci kasap komisyonun teklifi ise, toptan fiyat ile perakende fiyat arasındaki 9-11 kuruşluk farkın 6 kuruşa düşürülmesi (İstanbul'da 630 kasap, 34 toptancı, 8 celep komisyoncusu mevcuttur.), toptancı kasap komitesinin teklifi ise, kiloda ortalama olarak kazancı olan 3 kuruşun 1,75 kuruşa düşürülmesi teklif edilmiştir. Mezbaha resmi komisyonu raporu ise mezbaha resminin ayakta hayvanın kilosu üzerinden alması gerektiği ve bu takdirde kilo başına 100 para alınması uygun görülmüştür. Bu tarzda resim alındığı takdirde kilo başına 9 kuruşu bulan resim hakikatte 5 kuruşa inmiş olacaktır.[78] Sunulan teklifler neticesinde etin kilosu 10 kuruş indirilmiştir. Yapılan 10 kuruşluk ucuzlatmanın yüzde 73 kuruşu devlet ve belediye gelirlerindendir. 10 kuruşun 3,40 kuruşu esnafa, 6,60 kuruşu resmi dairelere aittir.[79] Et fiyatlarında bulunan narhın belediye tarafından lüzumsuz olduğu görülmüş ve et fiyatları üzerinden narhı kaldırmıştır.[80]

[78] "Geçim Ucuzluğuna Doğru", **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 160-161-162, 1938, s.730.
[79] **A.y.**.
[80] Şehir Haberleri, **İstanbul Belediye Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş., S. 176-177, 1939, s. 175.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İlk başlarda ticaret amacıyla kurulmuş bir kent olan İstanbul, zamanla artan nüfusla birlikte artan ihtiyaçlara yönetim tarafından çözümler aranmıştır. İstanbul kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir yapıya sahip değildi. Bütün ihtiyaçlarını dışardan temin ediyordu. Oluşabilecek olumsuz hava şartları, savaşlar, göçler şehrin iaşesini olumsuz yönde etkiliyordu.

Erken Cumhuriyet dönemi içinde İstanbul şehrinin iaşe meseleleri dönemin belediye yöneticileri tarafından düzenlenmeye çalışılmıştır. Her ne kadar bazılarında başarısız olunsa da sorunlarla mücadeleye devam edilmiştir.

Savaşlarda kaybettiğimiz topraklarda yaşayan Osmanlı tebası Osmanlı topraklarına göç ediyordu. Fransız devrimiyle tohumlanan ve Osmanlı topraklarında da filizlenen Ulus-Devlet yaratma çabasıyla farklı bölge ve devletlerde yaşayan ulusların aynı bayrak altında yaşatma çabası büyük bir göç dalgasına sebep olmuştur.

İstanbul şehrinde Osmanlının son dönemlerinde özellikle 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından sonra ve Cumhuriyetin erken dönemlerinde sürekli değişen ve artan bir nüfus vardı.

Değişen ve artan nüfus yapısıyla beraber azalan tarım üretimi zaten yokluk çeken halkı daha da yoksul ve çaresiz bırakmıştır. İktisadi ve sosyal yapıda gelen değişimlerle değişen bu yapılarda aynı oranda veya daha falza olacak şekilde üretim ve nakliye sağlanamazsa iktisadi ve sosyal yapıda olumsuz yönde değişimler meydana çıkar.

Bu şekilde olumsuz yönde hareket eden ekonomide narh ve serbest piyasa ekonomisinde de yine olumsuz yönde değişmeler yaşanmıştır. Osmanlı devleti provizyonizm ilkesiyle hareket ederken Cumhuriyet döneminde de yöneticiler Devletçilik ilkesine bağlı kalarak yine halkı koruma ilkesiyle hareket etmiştir. Yönetimler her zaman vurguncu tüccarlarla mücadele etmiştir. Fiyatların haksız olarak yükselmesine karşı piyasayı daima kontrol altında tutmaya çalışmışlardır. Bu çabada birçok kurumlar kurulmuştur. Başarısız olan kurumlar kapatılmış başarılı olmaya

çalışan kurumlar ise değişikliğe uğrayarak farklı bir isim altında çalışmalarına devam etmiştir.

Ekmeğin her zaman için ucuz olması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda fırınlar ve değirmenler sürekli bir denetim altındaydı. Fakat vurguncular insanların yediği ekmeğin hammaddesi buğdaya bile peşkeş çekmişlerdir. Üretici olan köylülerden topladıkları buğdayları stokçuluk yaparak İstanbul piyasasına yüksek fiyattan satmışlardır.

İstanbul'da bulunan 17 değirmenin bazıları işlek durumdayken bazılarıda metruk bir şekilde terkedilmiş ve işletilmemektedir. Değirmenciler ve fırıncılar sağlık koşullarına riayet etmedikleri görülmektedir. Özellikle ekmek çıkaran fırınlara belirli şartlar konulmuştur. Amalelerin kişisel temizliklerine önem verilmesi belediye tarafından denetlenerek daha sağlıklı bir şekilde ekmek üretimini sağlamaya çalışmıştır.

Fırınların temizlik konusunda yetersiz oldukları anlaşılmaktadır. Bu şekilde çalışan fırınlara yüksek miktarda para cezası ve fırın kapatma cezaları verilmiştir. Her ne kadar kanun olsa da kanunlara riayet etmeyen işletmeler söz konusu olmuştur. Belediye olarak bu işe el atmanın halk sağlığı için faydalı olunacağı düşünülerek günümüzde İstanbul Halk Ekmek örneği olarak bir ekmek fabrikası kurulmaya çalışılmıştır. Fakat II. Dünya Savaşının başlamasına yakın bir tarihte alınan bu karar maalesef uygulanamamıştır. Savaştan sonra belediyeye ait ekmek fabrikası kurulmuştur.

Ekmeklerin pişmesi, evdeki ocakların tütmesi ve kışın ısınmak için mahrukata olan ihtiyaç sürekli artan bir taleple karşı karşıya kalmıştır. Vurguncuların burada da bu işin peşine düştükleri görülmüştür. Mahrukat, havaic-i asliye yani asli ihtiyaçlar listesindeydi.

Mahrukatın toplanması İstanbul'a getirilmesi ve dağıtılması sürecinde birçok elden geçmekteydi. Her el bir fiyat artışı meydana getiriyordu. Belediyenin burada da bir kontrolu söz konusuydu. Mahrukat üzerine uyguladığı narh sistemi ile vurguncu tüccarların istediği fiyatla uyuşmayınca piyasaya mahrukatı vermeyip fiyat artışını sağlıyordu.

Diğer taraftan ise odun kesen baltacıların daha çok konut yapımı için uygun olan kereste toplayıp yakacak için odun kesmemeleri şehirde önemli aksaklıklar meydana getiriyordu. İstanbul şehrindeki konutların birçoğu zaten ahşap yapıdaydı. Maalesef çıkan yangınlar neticesinde baltacıların bu kereste toplama işine ağırlık vermelerini sağlıyordu.

Evlerin ocaklarında pişen etlerin İstanbul'a getirilmesi apayrı bir işti. Çabuk bozulabilen bu gıdanın uzun müdded stoklanması o dönem için zordu. Bu yüzden belediye olarak İstanbul civar yerlerine kışlaklar kurulmuştur. Bu kışlaklardan özellikle kış aylarında çok daha iyi faydalanabiliyordu.

Daha sonra kurulan mezbahalarda ise sağlıksız hayvan kesiminin ve kaçak et kesiminin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kesilecek hayvanların veteriner tarafından sağlık kontrolünden geçtikten sonra alınan onay ile o hayvan kesilirdi. Kaçak et kesen kaçakçıların bu sağlık kontrolünden geçecek hayvanlardan emin olmadıklarından hayvanları kaçak kesmişlerdir. Böylelikle de vergiden kendilerini muaf tutuyorlardı.

Belediye tarafından kurulan mezbahada etlerin stoklanması sağlanmıştır. Bunun için belediye tarafından soğuk hava deposu yapılmıştır. Bu soğuk hava deposu sadece etlerin stoklanması sağlanmamıştır. Aynı zamanda da şehrin bazı ihtiyaçlarına çözüm olmuştur. Sadece bir tek mezbaha üretiminde şehrin ihtiyaç duyduğu eksikliklerin bazıları giderilmiştir.

Fetihten önce İmparator, yönetici veya kral kim varsa başkentte yaşardı. Bu da askerlerin ve bürokratların ve birçok kimsenin başkentlerde yaşamasına neden olmaktaydı. Fetihten sonra da İstanbul yine başkent unvanını elinde tutmuştur. Başkent olan şehrin nüfusu her zaman kalabalık olmuştur.

Fakat bu kalabalık nüfus üretim bandında pek fazla olmayan daha çok tüketen bir nüfusta var olmaktaydı. Hal böyle olunca yöneticiler için şehrin iaşesi önemli bir yer alıyordu. Çünkü oluşabilecek olumsuz bir hava şehirden tüm ülkeye yayılabilirdi. Bunun ne kadar kötü bir durum olduğunu bilen bürokratlar ve yöneticiler şehrin iaşesi için sürekli bir çalışma yapmışlardır. Arz-talep değişimlerine uygun bir şekilde gerekli tedbirler alınmaya çalışılmıştır.

Osmanlı yönetimi Bizans'ın yönetimine benzer bir iaşe politikasıyla şehir halkının sorunlarına çözüm getiriyordu. Cumhuriyet dönemindeki yöneticiler ise her iki dönemden de yöntemler almışlardır. Bu yöntemler olduğu gibi kalmamış teknolojinin gelişmesiyle beraber yeni boyutlar kazanmıştır. Mezbahaların ve ekmek fabrikaların kurulması birer örnektir.

20. yüzyılın başlarında İstanbul oldukça fazla göç almıştır. Kafkaslardan ve Balkanlardan gelen göçler şehirde birçok din, ırk, dil bakımından çok farklılık göstermiştir. 20.yüzyılın başlarında ortaya çıkan ulus-devlet anlayışı ile birçok farklı ırkın bir arada yaşadığı şehir olmasından dolayı şehir artık bir devletin başkent olma özelliğini yitiriyordu. İstanbul şehrinde yaşanan nüfus hareketliliği ise iaşe durumunu daha da güç durumuna düşürmüştü. Siyasi olaylarla başlayan büyük göç hareketleri şehrin nüfus yapısını değiştirmiştir. İstanbul'a yapılan göçlerle işsizlik hat safhaya çıkmış gıda, sağlık ve eğitim konusunda sorunlar baş göstermiştir.

Şehirde yaşanan bu iaşe kıtlığının önüne geçmek için gıda ürünlerinin özelliklede hububatın ihracına yasak getirilmiştir.

Savaşlar ve göçler sonrasında Cumhuriyet döneminin bir nüfus politikasına ihtiyacı vardı. Azalan genç ve nitelikli nüfusun artırılmasına yönelik bir politika uygulanmıştır. Bu amaçta yeni oluşacak genç nesilin gıda, sağlık ve eğitim konusunda hükümetin destek vermesi gerekiyordu. Atılan bu adımlarla beraber nüfusun daha güçlü olması öngörülmüştür. Şehirdeki halkın temel ihtiyaç duyduğu iaşe maddelerinde devlet tarafından kontrollü bir şekilde yapılması sağlanmaya çalışılmıştır. Halkın temel ihtiyaçlarını giderebilmesi için gıda ve mahrukata Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de temel ihtiyaç maddelerine narh sistemi uygulanmıştır.

Özellikle insanların temel ihtiyacı olan ekmeğe hükümet tarafından uygulanan narh sisteminde vurguncuların bu sisteme karşı olup kendi istediği fiyatlardan satma eğilimi vardı. Belediye tarafından çıkarılan kanunlar bu vurgunculara geçici çözüm olmaktaydı. Yapılan denetlemeler savaşın olmadığı zamanlardaki gibi etkin değildir. Savaş ekonomisi hiçbir zaman barış ekonomisinin şartlarında ve koşullarında gerçekleşmez. Sürekli para basımı olması fiyatların artmasına neden olmaktaydı.

Sürekli artan fiyatların karşısında önlem almak için stokçuluk yapılmaktaydı. Özellikle vagon tahsisi gibi ayrıcalıklar toplumda büyük bir dengesizliğe yol açmaktaydı.

Fırıncılar hububat bulma konusunda sorun yaşamaktaydı. Savaşlar sonrasında İstanbul'a hububat çok az gelmekte ve gelen hububatta da pahalı olmaktaydı. Avrupa ülkelerinden ve hatta Amerika'dan gelen buğday Anadolu'dan gelen buğdaydan çok daha ucuza gelmekteydi. İnsanların kendi menfaatlerini düşünmesiyle başlayan bu hububat ithalinde devletin olumsuz yönde etkilendiği vakidir.

Fırıncıların ihtiyaç duyduğu diğer madde ise mahrukattı. Sadece fırıncıların değil halkında ısınma ve yemek pişirmek için ihtiyaç duyduğu bir maddeydi. Bu yüzden olacaktır ki bu mahrukat zorunlu ihtiyaçlar listesindeydi. Halka ve fırıncılara yönelik mahrukat fiyatları farklı olarak uygulanıyordu.

Buğday ve mahrukatla beraber zorunlu ihtiyaçlar listesinde et bulunuyordu. Etlerin şehre nakliyesi, stoklanması ve dağıtılması önemli bir sorundu. İstanbul çevresine kurulan kışlaklar her mevsimde şehrin taze et ihtiyacını gideriyordu. Şehrin kasaplarına dağıtılan canlı hayvanlar sağlıksız bir ortamda sağlıksız bir şekilde kesilip tezgâhlara konuluyordu. Daha sonra kurulan mezbaha ile oluşan bu sağlıksız ortamı en aza indirgemiştir.

Yaşanan tüm bu sorunlara karşı belediye tarafından sürekli bir önlem alınmaya çalışılmıştır. Osmanlı döneminde kurulan İaşe Nezareti ile başlayan yapısı ve adı sürekli değişen bu kurum iaşe sorunlarına bir çözüm arayışı içinde olmuştur. Fakat yer yer tüccarların da dâhil olduğu bu kurum vurguncuların faydasına yönelik kararlar çıkarmıştır.

Şehrin iaşe sorunlarını giderebilmek için Almanya'dan dahi yetkililer getirlip sorunların çözümünü onlardan beklemişlerdir. Fakat bu beklentilerde sonuç getirmemiştir.

Belediyenin İstanbul halkı için yaptığı önemli çalışmalardan bir tanesi şehrin dağınık ve kalabalık nüfusuna gıda maddelerinin adaletli bir şekilde dağıtılmasını sağlamaktı. Özellikle şehre kara ve deniz yoluyla gelen gıda maddelerinin şehrin dağınık bölgelerinde bulunan insanlara ulaştırmak vazifesi önemli görevlerindendi.

Şehremaneti Mecması, İstanbul şehrinin hukuki, sosyal, kültürel açıdan inceleme yapan bir dergi olup döneme ışık tutmuştur. Dönemin sosyal hayatı ekonomi sorunu, sağlıkla ilgili gelişmeler, trafik hakkında bilgiler, konumuuz oluşturan iaşe meseleleri hakkında yazılarla beraber günümüz araştırmacılarına ışık tutacak bilgiler içermektedir.

Halkın beslenebilmesi için kooperatifler kuruluyor ucuz ve sağlıklı gıda temin edebilmesi için narh sistemi uygulanıyordu. Halkın bu denli zor durumlarda bile devletin yanında olup tasarruf etmiş askerine ve devletine her zaman sahip çıkmıştır. Devletin o yokluk dönemlerinde bile yokluk nedir bilmeyen bir halkı vardı.

BİBLİYOGRAFYA

---: **İstanbul Şehremaneti Mecmuası,** İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş, Sayı 1-72.

---: **İstanbul Belediye Mecmuası,** İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş, S.73-177

---: **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir – İzmit Konuşmaları,** Haz. İnan Arı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1963.

---: **Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Emek Tarihi,** Haz. Atabaki, Touraj, Çev: Can Cemgil, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.

Ağaoğulları, Mehmet Ali, Zabcı, Filiz Çulha: **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.

Ahmed, Feroz: **Modern Türkiyenin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015.

Akkaya, Taylan: **Göç ve Değişme**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1979.

Alaçam, Sabih: **Eski Şehremini Cemil Topuzlu'nun Başından Geçenler,** Milli Mecmua Basımevi, İstanbul, 1939.

Altınay, Ahmet Refik: **Eski İstanbul,** Kapı Yayınları, İstanbul 2011.

Ateş, Toktamış: **Türk Devrim Tarihi,** İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

Aydın, Mehmet: "Mütareke Döneminde İstanbul Basınında Karaağaç Mezbahası'na Yönelik Tartışmalar", **Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi**, S. XIV, 2010. S.99-106.

Aydüz, Yavuz: **İslam İktisadında Narh**, Işık Yayınları, İzmir 1994.

Ayışığı, Metin: "İkinci Dünya Savaşı Başlarında İstanbul'da İhtikâr Meselesi", **Altıncı Askeri Tarih Semineri,** 1997.

Aynural, Salih: **İstanbul Değirmenleri ve Fırınları,** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.

Babacan, Hasan:	**Mehmet Talat Paşa 1874-1921**, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara 2005.
Başar, Ahmet Hamdı:	**Cumhuriyet Gazetesi**, İstanbul, 11 Mart 1932, s. 8.
Bayartan, Hatice:	"Geçmişten Günümüze İstanbul'da Nüfus", **İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi**, S. XI, İstanbul 2003 s.5-20.
Bayındır Goularas, Gökçe:	"1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil Kimlik ve Kültürlerin Yaşatılması," **Alternatif Politika**, C. IV, S. II, İstanbul 2012.s.129-145.
Bayur, Yusuf Hikmet:	**Türk İnkılâbı Tarihi**, C. III, K. IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
Boratav, Korkut:	**Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, İmge Yayınları, İstanbul 2003.
Bozlağan, Recep:	**İstanbul Derinlik, Değişim ve Göç**, Hayat Yayınları, İstanbul 2012.
Clark, Gregory:	**Fukaralığa Veda, Dünyanın Kısa İktisat Tarihi,** İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
Çağlar, Ali:	**Türkiye'de Sığınmacılar**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2011.
Çavdar, Tevfik:	**Türkiye'nin Açlık, Fukaralık ve Yoksulluk Tarihi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2015.
Develioğlu, Ferit:	**Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat,** Aydın Kitabevi, Ankara, 2011.
Doğru, Cem**:**	"Birinci Dünya Savaşı Döneminde Ekonomide Bir Kurumsallaşma Çabası: İaşe Nezareti**," Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Metinleri 04**, Tekirdağ 2009. s.1-23.
Duru, Cihan, Turan, Kemal, Öngeoğlu, Abdurrahman:	**Atatürk Dönemi Maliye Politikası Mondrostan Cumhuriyete Mali ve Ekonomik Sorunlar,** Tisa Matbaacılık, Ankara 1982.
Eldem, Vedat:	**Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı Ekonomisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
Eldem, Vedat:	**Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, TTK Yayınları, Ankara 1994.

Ergin, Feridün: **Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1943.

Ergin, Osman Nuri: **Mecelle-i Umur-u Belediyye**, C. I, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1995.

Ezgeç, Pınar: "Kasımpaşa Un Fabrikası Restorasyon Projesi", **İstanbul Teknik Üniversitesi**, Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.

Genç, Mehmet: **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.

Genç, Mehmet: Madde: Yed-i Vahid, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 43, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2013.378-383.

Glabraith, J.K.: **Kuşku Çağı,** Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2004.

Kaya, Ayhan: **Türkiye'nin Göç Tarihi, 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.

İmamoğlu, Abdullah Taha: "İstanbul'un İlk Şehircilik Dergisi: İstanbul Şehremaneti Mecmuası ve Fihristi", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)**, C. VIII, S. XVI, İstanbul 2010, s. 541-582.

İnalcık, Halil: **Köy, Köylü ve İmparatorluk Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

Kal'a, Ahmet: **İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları I**, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998.

Karataşer, Büşra: "1.Dünya Savaşı ve Mütareke Döneminde İstanbul'un İaşe Sorunu", **KSÜ İİBF Dergisi**, C. III, S. II, Kahramanmaraş 2013, s.97-114.

Karataşer, Büşra: "1914-1923 Arası İstanbul'un İaşesi ve İhtikar Sorunu," **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. İktisat Anabilim Dalı, İktisat Tarihi Anabilim Dalı**, Yayınlanmamış Doktara Tezi, İstanbul 2013.

Karpat, H. Kemal: **Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Karpat, H. Kemal: **Osmanlı Nüfusu**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

Koçu, Reşad Ekrem:	"Ekmek Ekmekçiler", **İstanbul Ansiklopedisi**, Koçu Yayınları, İstanbul 1968. C.9. s. 4972-4975.
Kuntay, Mithat Cemal:	**Üç İstanbul**, Oğlak Yayınları, İstanbul 2013.
Kütükoğlu, Mübahat S.:	"Narh", **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXII, TDV, İstanbul 2006, s. 387-389.
Lewis, Bernard:	**Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
Mantran, Robert:	**17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, II C, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, C.1.
Nedim, İpek:	**İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, Serander Yayınları, Trabzon 2006.
Orhonlu, Cengiz:	"Hazine", **İslam Ansiklopedisi**, C. XVII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998. s.130-133.
Ökçün, Ahmet Gündüz:	**Osmanlı Sanayi 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistikleri**, Hil Yayınları, İstanbul 1984.
Öztel, Muharrem:	**"**Tanzimat Dönemi ve Sonrasında İstanbul'un Temel İhtiyaçlarından Odun ve Kömür'ün (Mahrukat) Üretim Sürecinde ve Arz Piyasasında Yaşanan Problemler," **Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi**, C. VI, İstanbul 2003, s. 283-304.
Pamuk, Şevket	**http://www.ata.boun.edu.tr/faculty/Faculty/Sevket%20 Pamuk/database/annual%20inflation%201820-2005.pdf**
Pamuk, Şevket:	**İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000.
Pusch, Barbara:	**Türkiye'ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar-Bireysel Yaşamlar,** Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010.
Sakızlı Ohannes Efendi:	**Osmanlı'da Modern İktisadın İzinde:1 Mebâdi-i İlm-i Servet-i Milel,** Haz. Filiz Dığıroğlu, Hamdi Genç, M.Erdem Özgür, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.
Sanda, H. Avni:	"Tarih Boyunca Anadolu'da Kuraklıklar", **İstanbul Ticaret Odası Mecmuası**, İstanbul 1970. s. 11-12.
Sanz, Manuel Serrano:	**Kanuni Devrinde İstanbul,** çev. Fuad Carım, İstanbul 1964.

Sarı, Mevlut: **Arapça Türkçe Sözlük**, İpek Yayınları, İstanbul 1984.

Sarı, Mevlut: **Türkçe Arapça Sözlük**, Gonca Yayınları, İstanbul 1991.

Sümbül, Sinan: **"**Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuası (1914-1928) Dizin İnceleme ve Değerlendirme, **İÜ, SBE, İstanbul Araştırmaları Anabilimdalı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.

Şimşir, N.Bilal: **Rumeli'den Türk Göçleri**, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

Tabakoğlu, Ahmet: **Türkiye İktisat Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.

Tabakoğlu, Ahmet: "Osmanlı Döneminde İstanbulun İâşesi," **Uluslararası Osmanlı İstanbul'u, 29 Mayıs Üniversitesi, Tebliğ**, İstanbul, 27-29 Mayıs 2014. s.99-168.

Tekeli, İlhan: **Göç ve Ötesi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 2008.

Temel, Mehmet: "Atatürk Dönemi Hayvancılık Politikası," **Muğla Ünv. Sosya Bilimler Dergisi,** Bahar 2010, s.202-234.

Tezcan, Cezmi: "Tekalif-İ Harbiye Ve Tekalif-İ Milliye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mâli Politikaları,", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara 2005.

Toprak, Zafer: "Cihan Harbi Yıllarında İttihat ve Terakkinin İaşe Politikası", **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, İstanbul 1978. s.211-225.

Toprak, Zafer: **Türkiye'de Milli İktisat**, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2012.

Turan, Şerafettin: "Mustafa Kemal Atatürk", **İslam Ansiklopedisi**, C. XXXI, TDV, İstanbul 2006. s.310-331.

Türkal, Hasan: "Türkiye'de 1923-1930 Yılları Arası Bütçe Politikası ve Uygulamasının Vergi Politikası ve Uygulaması Açısından Değerlendirilmesi", **Amme İdaresi Dergisi**, C. XXXXIV, S. III, Eylül 2011. s.85-107.

Uşaklıgil, Halit Ziya: **Kırk Yıl,** Özgür Yayınları, İstanbul 2008.

Uzun, Ahmet: "Osmanlı Devleti'nde Şehir Ekonomisi ve İaşe," **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,** İstanbul 2005. s. 211-235.

Uzun, Ahmet: **İstanbul'un İaşesinde Devletin Rolü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.

Ülgener, F. Sabri: **Tarihte Darlık Buhranları**, Derin Yayınları, İstanbul 2006.

EK 1: İstanbul Şehremaneti Mecmasında yayımlanan "İstanbul'un İaşesi" adlı makalenin orijinal fotoğrafları:

استانبولك اعاشه سی

— ۱ —

اتمك ايشی

استانبولده كونك مسأله‌سی (اتمك) ی اوجوزلاتمقدر . حكومت، امانت ، تجارت‌اوطه‌سی وتجارت برلكی بوكون بومسأله‌نك حلی چاره‌سنی بولمقله‌مشغولدر. هركس آناطولی‌استانبولی بسلیه‌بیله‌جكمی؟سؤالنه‌جواب آرامقده‌در .

ایلول ابتداسندن اعتباراً استانبول واناطولی كمركلری برلشدیریله‌رك‌حبوباتدن و اوندن آناطولیده اولدیغی كبی ۱۲ مثلی رسم آلنمسنك‌تقررایتمسی‌استانبولك تأمین‌اعاشه‌سنده‌كی‌اهمیتی‌بوس بوتون‌آرتیرمشدر. علاقه‌دارلرك تدقیقاتی تسهیل ایدر مقصدیله‌بوبابده مدونات واحصائیات اداره‌سنجه‌جمع وتلفیق‌ایدلمش‌اولان‌معلومات‌احصائیه‌نك مجموعه ایله نشری‌مناسب كورولمشدر .

۳۳۹ سنه‌سی آغستوسنك برندن ۳٤۰ سنه‌سی تموزینك ۳۱ ینه قدرتمام‌برسنه‌ظرفنده‌استانبول باشلیجه‌آناطولی تراكیا ، بلغارستان ، رومانیا ، روسیه ، آوسترالیا وآمریقادن ۱٤٤,۸٤۰,۵ طون بندای وبلغارستان ، مارسلیا، آمریقا ، آوسترالیا وسائر مختلف مملكتلردن ۷۷٤۳ طون اون كه جمعاً ۱۵۲,۵۸۳,۵ طون بندای واون جلب‌واستهلاك ایتمشدر :

نره‌لردن هانكی‌هفته‌لرده‌نه‌مقدار اون‌وبندای كلدیكی مفرداتیله معلوم‌اوله‌بیلمك‌واوكا كوره تدابیر اتخاذایدلمك ایچون ترتیب ایدیلن جدول آتیه درج ایدلمشدر :

بغدای

		آناطولی طونو	تراكیا طونو	بلغارستان طونو	رومانیا طونو	روسیه طونو	آوسترالیا طونو	آمریقا طونو
اغستوس	۳۳۹ برنجی هفته	.	٦۰	.	.	.	.	۱۰۰٤
«	« ایكنجی «	.	۳۰	۷۷,۵	.	.	.	۲۵۵۹
«	« اوچنجی «	.	۸۵	۲۷۵	.	۱۵۰۰	.	۱۸۱٤
«	« دردنجی «	.	٤۵	۲۱۰	.	.	.	۲۷۰۰
«	« بشنجی «	.	۳۵	٤۲۰	.	.	.	.
ایلول	۳۳۹ برنجی «	.	۳۰	۳۲	۷۳٤	.	.	۲۲۵٦
«	« ایكنجی «	.	۵۵	۱۰۸۰	.	.	.	۱۰٦۰
«	« اوچنجی «	.	٤۵	۱,۹۸۵	.	.	.	.
«	« دردنجی «	.	۱۲	۸۰٦,۵	.	.	.	۲۹۵۰

devamı

									٥
«	«	بشنجی	«	.	.	٧٩٨	.	٢٢٠٠	.
تشرین اول	«	برنجی	«	.	.	٩٠	.	.	١٢٠٠
«	«	ایکنجی	«	.	٢٥	٥٧١,٥	.	.	.
«	«	اوچنجی	«	.	١٥	٢٧٢	.	١٢٠٠	.
«	«	دردنجی	«	.	٣٥	١٣٤٧,٥	.	٢٠٠٠	٨٥٠
تشرین ثانی	«	برنجی	«	.	٦٠	١٢٤٠	.	.	.
«	«	ایکنجی	«	.	٢٥	٨١٠	.	١١٩٠	.
«	«	اوچنجی	«	.	.	١٢١٨	.	٢٩٥٠	٧٠٥
«	«	دردنجی	«	.	٢٣	١٥٧٧	.	٢٠٦٠	.
کانون اول	«	برنجی	«	.	٣٠	٢٠٩٧	.	.	١٠٠٠ ٨٠٠
«	«	ایکنجی	«	.	.	٥٩٩,٥	.	.	٢٣٠٠
«	«	اوچنجی	«	.	.	٣٨١١	.	.	.
«	«	دردنجی	«	.	.	١٢٥٦	.	٥٥٠	٣٧٥٠
کانون ثانی ٣٤٠		برنجی	«	.	.	٢٨٥	.	١٦٥٠	٢٥٥٠
«	«	ایکنجی	«	.	.	٧٠٤	.	.	.
«	«	اوچنجی	«	.	.	٢٢٣	.	.	.
«	«	دردنجی	«	.	.	١٠٠٠	.	٥٢٢٠	٢٠٠
شباط	«	برنجی	«	.	.	.	٣٩٢	.	.
«	«	ایکنجی	«	.	.	.	١٦٢٦	.	.
«	«	اوچنجی	«	.	.	.	٥٠٠	٤١٣٥	٦٠٠
مارت	«	برنجی	«	.	.	١٤٤٢	٣٧٠	.	.
«	«	ایکنجی	«	.	.	١٠٩	.	١٣٠٠	٢٠٠
«	«	اوچنجی	«	.	.	٢٣٠	.	٢٥٠	٩١٠
«	«	دردنجی	«	.	.	.	٢٣٥٠	.	.
نیسان	«	برنجی	«	.	.	.	٨٠٠	٣٠٦٢	١٥٥٠
«	«	ایکنجی	«	.	.	.	٢٢١٠	.	٣٩٠٠
«	«	اوچنجی	«	.	.	.	٢٥٧١	.	١٠٠٠
«	«	دردنجی	«	»	.	.	١٠٠	.	.
مایس	«	برنجی	«	.	.	.	١٤١٥,٥	٢٧٣٧,٥	.
«	«	ایکنجی	«	.	.	.	٤٥٠	.	.
«	«	اوچنجی	«	.	.	.	٣٠٣٠	١٠٠٠	.
«	«	دردنجی	«	.	.	.	١٢٥	.	.
«	«	بشنجی	«	.	.	.	٧٣٥	٥٦٠٠	٦٠٠
حزیران	«	برنجی	«	.	.	.	١٣٠٠	٢٠٠٠	.
«	«	ایکنجی	«	.	.	.	٧٠٠	١٠٠٨	٤٦٢٩
«	«	اوچنجی	«	.	.	.	.	٣٦٧٨	.
«	«	دردنجی	«	.	.	.	.	٢٠٠٠	٢٨٠٠

devamı

تموز	«	برنجی «	.	.	.	۹۳۰	.	.	.
«	«	ایکنجی «	.	.	.	.	٦۰۰	۲۰۰	.
«	«	اوچنجی «	.	.	.	٤۲	.	۳۲۲۵	.
«	«	دردنجی «	۱۵	.	۷۵	۱۱۰	.	۸۵۰	.
«	«	بشنجی «	۱۰۰	.	۸٤۵	۲٤٦۳,۵	.	.	.
	یکون		۱۱۵	۱٦۱۰	۲٤۰۹۰	۲۲۹۳٤	٤۷۸۹۰,۵	٦۱۸۵	٤۲۰۱٦

یکون عمومی : ۱٤٤۸٤۰,۵

بو جدوله ؛ بر سنه ظرفنده بلغارستاندن ٤۱,۵ ، مارسلیادن ۵۰۹ ، آمریقادن ٦٤٦۰ ، آوسترالیادن ۷۲٦ ومختلف مملکتلردن کلن ٦,۵ طون که جمعاً ۷۷٤۳ طون اونك‌ده علاوه‌سی حالنده استانبولك ذخیره صرفیاتنك **۱۵۲۵۸۳,۵** طون اولدیغی تظاهر ایدر .

بوجدولك تدقیقندن شوده ا کلاشیلیرکه استانبوله‌اك آز بغدای کوندرن آناطولیدر . اوده انجق بوسنه‌تموزنده کلمشدر . حال‌بوکه‌ترا کیا اناطولی‌یه نسبتله اون مثلی فضله بغدای کوندرمشدر .

بوسنه‌نك‌تموزندن‌اعتباراً۱۱۵واغون ذخیره کوندره‌بیلمش‌اولان آناطولی عجبا بوسنه‌نه‌قدر اخراجات یاپه‌جقدر؟ بعض ذخیره تاجرلرینك غزته‌لرده انتشار ایدن افاده‌لرینه‌باقلیرسه‌اناطولی بوسنه (۱۲) بیك واغون‌ذخیره‌اخراج ایده‌بیله‌جکدر .بوافاده‌یی تورك تجارت‌برلکنك نشر ایتدیکی اقتصاد مجموعه‌سی‌ده‌تأییدایدییور : مذکورمجموعه‌نك تحقیقاتنه کوره :

« آناطولی ـ بغداد دمیر یوللری اداره‌سنك ۸۹ استاسیوندن (بانلیو استاسیونلری‌ده داخل) یالکز ۵٦ استاسیوندن استانبوله محقق صورتده (۱۱) بیك واغون ذخیره سوق ایده‌جکدر. بواستاسیونلردن یکرمیسنه جوار اولان کویلرواهالی‌مستحصل‌اولمدیغنه کوره هنوزمقدار ارسالاتی‌تعین ایتمه‌مش‌اولان (۱۳) استاسیوندندن‌ده برقاچ بیك واغون ذخیره سوق ایدیله‌جکی‌شبهه‌سزدر . بوسنه ایچون استانبوله آناطولیدن هرحالده (۱۲) بیك واغون ذخیره کله‌جك‌درکه بومقداراستانبولك‌احتیاجاتی تماماً تأمین‌ایلیه‌جك، حتی احتیاجدن فضله‌بیله‌اوله‌جقدر. بوسنه استانبولك اوروپایه محتاج اولمسی موضوع بحث اولنه‌ماز . »

بوحسابه کوره کونده (۳۵) واغون تحریك ایدلدیکی تقدیرده (۱۲۰۰۰) واغون‌ذخیره‌نك برسنه‌ده نقلی ممکن اوله‌جقدر . آناطولی ـ بغدادیوللری‌اداره‌سجه‌نه‌قدرواغون تخصیص‌ایدیله بیله‌جکی‌امانتجه مدیریت عمومیه‌دن صورلمش‌وورود ایدن ۱٦ اغستوس ۳٤۰ تاریخلی تذکرهٔ جوابیه مسأله‌نك تنویرینه مدار اوله‌جغی وبوخصوص حقنده دهاباشقه‌جه ایضاحاتی حاوی بولندیغی ایچون آتی‌یه‌درج ایدلمشدر :

حبوبات نقلی حقنده‌کی ایضاحات بروجه زیر اعطا اولنور :

۱ ـــ ذخائر ایچون معین‌واغون تخصیصنه امکان یوقدر .

۲ ـــ طلب‌ایدلدکجه الده‌کی بوتون بوش واغونلر تخصیص اولنه‌جقدر .

۳ ـــ موافقه واغون‌تفریقی‌ده امکانسزدر. علی‌الاصول برکون‌اول طلب‌ایدیله‌جك‌واغونلرموجودبوش‌واغون بولندقجه ایرتسی کونی تخصیص اولنه‌جقدر .

٤ ـــ حالاً یومیه اوتوز ویولده بولنان لوقوموتیفلر ورود ایتدکجه بومقدار تزید وکافه‌سنك ورودنده یومیه اللی‌واغون نقل اولنه‌بیله‌جکدر .

devamı

٥ — حيدرپاشاده موجود هانغارلره يوزاللى وآچيقده يوزواغون آنتره‌پو ايديله بيلير .

٦ — آوروپايه سوق ايديله‌جك‌اولان آرپه‌محصولنك درينجه‌دن اخراجى مناسبدر . درينجه‌ده اوچ‌يوزواغون آرپه انتره‌پو ايديله‌بيلير .

٧ — بوتون بومعرو ضات راى وامثالى نقلياتك درينجه‌دن ايفاسيله مشروطدر .

٨ — تعرفهٔ عموميه‌مز موجبنجه ذخيره نقلياتندن بهرطون وكيلو مترو باشنه ٥٥ ,٠ × ٥ غروش اجرت اخذى ايجاب‌ايدركن‌بوندن اول ياپديغمز [١ ، ١٠١ ، ٣٠١] نومرولى تعرفه‌لرله‌بواجرتلر مواقفمزك مسافه‌لرى اعتباريله‌يوزده (٢٠) دن (٤٥) ه قدر وبوكره‌موقع‌تطبيقنه قويديغمز [١٠ ، ١١٠ ، ٢١٠ ، ٣١٠] نومرولى تعرفه‌لرله‌ده (٣٠) دن كذلك (٤٥)ه قدر تنزيل ايدلمش اولديغى بيان‌وبالوسيله تقديم‌احترام‌اولنور افندم .

بوتذكره‌دن كونده شمدى ٣٤ — ٣٥ واغون تخصيص ايديله‌بيله‌جكى وسپارش اولنان لوقوموتيفلر كلدكدن صوكره كونده اللى‌واغون ويريله بيله‌جكى اكلاشلمقده‌در .

فقط آناطولى‌حقيقةً بوقدر ذخيره‌يى‌ويره‌بيله‌جكمى‌در؟ واولجه‌ويره‌بيلمشميدر؟ بونقطه‌لرده‌محتاج‌حل‌ومناقشه‌در.

اناطولى شمندوفرى ايشله‌مكه باشلادينى‌تاريخده استانبوله سنوى (٣٠٠٠) واغوندن باشلايه‌رق (٢٠٠٠٠) واغونه‌قدر ذخيره سوق‌ايتديرلديكى‌عالم تجارتده‌معلوم‌بركيفيتدر. كرچه صوك‌سنه‌لرك ايستاتستيقلرى منتشر دكلسه‌ده مطبوع ومنتشر اولان ١٩١٤ ، ١٩١٥ سنه‌لرى ايستاتستيقلرنده كوريلن شورقلر آناطولينك قوهٔ استحصاليه‌سى حقنده صريح برفكر ايدنيلمسنه مدار اولهجقدر .

بغداى	١٩١٤ سنه‌سنده	اون
طون		طون
١١٧ ٥٩٤	حيدرپاشا ـ انقره	١٠ ٦٢٨
٦١ ٨٤٠	اسكيشهر — قونيه	٣ ٧٧٦
١١ ٥٦٩	عارفيه — آطه‌پازار	٢ ٣٥٧
١٩١٠٠٣		١٦٧٦١
	١٩١٥ سنه‌سنده	
١٦٣ ٤٦٤	حيدرپاشا — آنقره	١٦٣٠٣
٩٢ ٢٢١	اسكيشهر — قونيه	٨٣١٩
٣ ٨٤٠	عارفيه — آطه‌پازار	١٨٤١
٢٥٩٥٢٥		٢٦٤٦٣

بوحسابه‌كوره ١٩١٤ سنه‌سنده آناطولىدن حيدرپاشايه ١٩١٠٠٣ طون بغداى و ١٦٧٦١ طون اون و ١٩١٥ سنه‌سنده ٢٥٩,٥٢٩ طون بغداى ، ٢٦٤٦٣ طون اون‌ورود ايتمشدر . اون‌بش‌طون برواغون اولمسنه نظراً ١٩١٥ سنه‌سنده ١٧٣٠١ واغون بغداى و ١٦٦٠ واغون اون‌كه جمعاً ١٨٩٦١ واغون ذخيره ورود ايتمشدر .

devamı

١٩١٤ سنه‌سندکی بغدای‌واون واغونلرینك عددی ١٣٨٥٠ اولدیغی حالده برسنه صوکره (٥١١١) واغون فضله‌اولمسنه‌باقلیرسه ١٩١٦ویا ١٩١٧ سنه‌لرنده عالم تجارتده سویلندیکی کبی‌واغونلر عددینك(٢٠,٠٠٠) ه بالغ اولدیغی وبلکه‌ده تجاوز ایتدیکی تحقق ایدر .

مع‌هذا ١٩١٦ ـ ١٩١٥ سنه‌لری حرب سنه‌سی اولمسنه وحرب ایچنده اولااردونك صوکره اهالینك‌احتیاجی دوشونیله‌رك آناطولیده چیقان ذخیره‌نك‌انجق اردو احتیاجندن فضله‌سنك استانبوله سوقنه‌مساعده‌ایدلدیکنه نظراً اناطولیده‌اعظمی مقداراستحصالاتك‌اوسنه‌لرده (٢٠,٠٠٠) واغوندن فضله‌یه واردیغی‌شبهه‌سزدر .

خلاصه :شواحصائی‌معلومات‌وتدقیقات آناطولینك ٢٠,٠٠٠ واغوندن‌چوق فضله‌قوهٔ‌استحصالیه‌یه‌مالك‌اولدیغنی کوسترییور. بعض‌تجارایله تجارت‌برلکنك ١٢٠٠٠واغون‌ویره‌بیله‌جکنی‌سویللری‌ده‌محلی برتدقیقه‌مستنداولسه کرك مع‌مافیه بوسنه آناطولیده مبذل ذخیره اولدیغی کرچه اعشار رسمی برپچق ایکی مثلی آرتمش ایسه‌ده بوکیفیت ذخیره‌نك‌بوللغنه‌دلالت‌ایتمه‌جکی‌وذخیره‌مبذول‌اولسه‌بیله‌اوجوزاولیه‌جنی‌چونکه اعشارجیلر یاریم استانبول کیله‌سنی (١٣ قیه‌سنی) شیمدیدن ١٥٠ ـ ١٨٠غروشه‌طوپلادقلرینی‌بعض‌تجار سویلمکده‌در . تمنی‌ایده‌لم که‌بوایکنجی روایتلر حقیقت اولسون .

رسم ومصرف :

داخل مملکتدن کلن بغدای واوندن حکومتجه برکونا رسم آلنمامقده‌در . انجق استانبوله ورودنده بلدیه‌جه یوز غروش قیمتنده‌کی حبوباتدن (٢٠) پاره قنطاریه رسمی آلنمقده‌در . بورسم اوقدر حائز اهمیت اولمدیغندن تنزیلی ایچون جداً اوغراشیله‌جق رسم ومصرف انجق ریختیم وشمندوفر اجرتلریدر .

آناطولی شمندوفرلری برطون بغدایی تعرفهٔ اصلیه‌یه وامتیاز مقاوله‌نامه‌سنه استناداً برکیلو مترو اوزرندن آلتون آنجه (٢٢) پاره‌یه نقل ایتمکده‌در . قانون مخصوصنه کوره بونی بشه ضرب ایده‌رك بهر کیلومتروده طون باشنه ٢,٧٥ غروش آلمقده‌در. هر هانکی برموقفدن دیکرینه‌وبالخاصه درنجه وحیدر پاشایه نقل ایدیله‌جك حبوبات ایچون اخیراً تنزیللی تعرفه‌لر یاپلشدر . بوتعرفه‌لرله‌نقلیات مناطقه آیریله‌رق حیدر پاشادن اوزاقلاشدقجه تنزیلات اونسبتده چوغالمقده‌در . مثلا قونیه‌دن حیدرپاشایه نقلیات اسکی تعرفه‌لره نسبتله ـ ٣٦ تنزیلاتله‌در . اعظمی تنزیلات(٤٥) ه قدرچیقمقده‌در .

حیدر پاشا ریختمی ١٥ طونلق برواغون باشنه ٢٢ لیرا رسم آلمقده‌در . بهر طون ایچون برپچق لیرا .

حیدر پاشا ریختیمندن ویاخود واپوردن‌دکرمنه قدرماوانه، موشامبا، بکیجی وسائره اجرتی اولمق اوزره طون باشنه ایکی لیرا مصرف اختیار اولنمقده‌در .

آناطولیدن استانبوله شایان قید وتذکار درجه‌ده دکز طریقیله ذخیره کلمکده‌در . مع‌مافیه کملك ایجاب ایتسه صامسون ومرسین کبی اوزاق اسکله‌لردن بیله قیه باشنه انجق (٢٠) پاره نول‌ویرلمك اقتضا ایدر .

ریختیم ، شمندوفراجرتلری‌وریختیمندن‌یاخود واپوردن‌دکرمنلره‌نقلیات‌مصرفلری‌ده پك‌فاحشدر . دینیله‌بیلیرکه تا آمریقا وآوسترالیادن کلن بغدایلر آطه پازارندن کتیریلن بغدایلردن چوق اوجوزه مال‌اولمقده‌در .

آناطولی شمندوفر اداره‌سی‌ده بونقطه‌لری نظر دقته آله‌رق اخیراً باشلیجه ایکی مهم ایشی قوه‌دن فعله چیقارمغه تشبث ایتمشدر .

devamı

بريسى زراعه چوال ويرمك ، ديكرى‌ده زراع وتجارك نقليات‌نى قوميسيونجيلرك الندن آله‌رق برمتعهده‌ويروب بغدايلرى بونك واسطه‌سيله دكرمنلره قدر اوجوزجه نقل ايتديرمكدر .

چواللر ايچون شيمديلك اسكيشهر ، قونيه وحيدر پاشاده ده‌پولر تأسيس‌ايديله‌جك ومتعهد بوده‌پولرده لااقل اون بيك چوال بولندير‌ه‌جقدر. چواللرى شمندوفر اداره‌سى مجاناً نقل ايده‌جك ، چوال متعهدينك مأمورلرينه پاصو ويريله‌جك ، متعهد مخابراتى‌شمندوفراداره‌سنك‌وسائطيله مجاناً ياپابيله‌جك‌در . بوتشبثك قوه‌دن فعله چيقمسى آننده زراع الك ياقين استاسيوندن ايستديكى دقيقه‌ده ارزو ايتديكى‌قدر چوال تدارك ايده‌بيله‌جكدر .

ايكنجى‌تشبثده‌استانبول نقليات‌اعتباريله اوچ‌منطقه‌يه آيريله‌جق‌بو منطقه‌لره‌حيدرپاشادن حبوباتى دكرمنلره الك‌اوجوز نقلى كيم تعهد ايدرسه اوكا ويره‌جك . شمندوفر اداره‌سى بوكا موفق اولديغى تقديرده‌اليوم‌قوميسيونجيلرك واغون باشنه تجاردن آلدقلرى بش ليرا برازتنزيل‌ايديله‌جكى كبى ٦٥ طونلق‌برماوانه‌نك‌حيدر پاشادن دكرمنه قدر آلديغى ١٣,٥ ليراوسفريه‌سى‌ايچون‌باشقه‌جه آلديغى٥ ليرا وطون باشنه‌آلنان ٤ × ٥ = ٢٠ غروش‌ليمان‌اجرتى‌ايله پالامار اجرتى اولان٤,٤٠غروش وسائراوفاق تفك‌مصرفلرده ده خيلى تنزيلات ياپيله‌جغى شبهه‌سزدر.ممالك اجنبيه‌دن كلن بغداى واونلرك كمرك رسمى ٣٣٨ سنه‌سنده حبوباتدن طون‌باشنه ٣ اوندن ٩,٥٠ و٣٣٩ سنه‌سنده حبوباتدن طون باشنه ١٥ واوندن‌طون‌باشنه ٤٧,٥٠ ليراايدى . ٣٤٠ سنه‌سى‌موازنهٔ عموميه‌قانونيله‌ايلولدن اعتباراً استانبول‌ايچون اناطولينك‌ديكرليمان‌وشهرلرنده‌تطبيق‌ايدلمكده اولان‌كمرك‌رسمنك آلنمسى تقرر‌ايتديكندن شيمدى‌كمرك‌رسمى ١٢ مثل اعتباريله حبوباتده‌طون باشنه (٣٦) واونده (١١٤) ليرادر :

استانبولده دكرمنلر :

استانبول دكرمنلرينك شهرك احتياجاتنه تقابل ايدوب ايتمديكى‌ده نظردقته آلنه‌جق مسائلدندر . اليوم استانبول وجوارنده بويوك كوچوك ١٧ دكرمن موجود ايسه‌ده بونلرك كافه‌سى‌ايشله‌مامكده‌در . ايشله‌ينلرله ايشله‌مينلرك اسم‌وسمتلرى وبونلرك اعظمى واصغرى قوهٔ استحصاليه لرى شونلردر :

عدد	دكرمنك‌اسمى وبولنديغى سمت	اعظمى‌قوهٔ‌استحصاليه‌سى چوال عدد	بوكونكى‌طحنياتى چوال عدد
١	آيوانسراى	٢٠٠٠	١٨٠٠
٢	خاصكوى	١٣٠٠	٨٠٠
٣	جبالى	٧٠٠	٦٠٠
٤	قاسم‌پاشا	٥٥٠	٥٠٠
٥	آياقپو	٢٠٠	١٥٠
٦	هاشم بك	٣٥٠	٣٠٠
٧	مالك‌بك	٣٠٠	٢٥٠
٨	بشكطاش ـ پكمزيان	٣٥٠	٢٨٠

devamı

۱۰			
۹	بشکطاش ـ صاریدی	۲۰۰	۱۸۰
۱۰	قاباطاش	٦۰	۵۰
			٤۹۱۰
۱۱	اون‌قاپانی	۱۰۰۰	ایشله‌میور
۱۲	آطه	۸۰۰	»
۱۳	اسکدار ـ پاشالیمانی	۵۰۰	»
۱٤	کوکصو	۱۸۰	»
۱۵	قاضی کوی	۸۰	بوزوق
۱٦	پندك	۲۵۰	۱۲۰۰ امانت‌حدودی
۱۷	داریجه	٤۰۰	۳۰۰ خارجنده‌در

بونلردن باشته جباليده ، اون‌قپانندەوسائرمحالارده کونده‌اون‌بش ـ یکرمی چوال بغدای طحن ایدن کوچوك دکرمنلر موجود ایسه‌ده بونلرقسماً ایشله‌مه‌مکده وایشلیه‌نلرك ده پیاسه‌یه تأثیری کورولمه‌مکده‌در .

الیوم حال‌فعالیتده بولنان دکرمنلرك برکونده ٤۹۱۰چوال اون‌چیقاردقلری اکلاشلمقده‌در. استانبولك یومی اون‌صاتشی ٤۰۰۰ چوال‌ایسه‌ده‌بونك ایچنده کرك‌استانبول‌ولایتی‌حدودی‌داخلنده‌کی کویلره‌وحتی‌ولایت خارجنه‌سوق ایدیلنلرله‌بوره‌ك ، پوغاچه ، پاسته یوفقه،قطایف‌وسائره اعمالنده قوللانیلان اونلرده داخلدر . یالکز اتمك طحننده قوللانیلان‌اون‌کونده (۳۰۰۰) چوال اولدیغنه کوره ایشله‌ین دکرمنلرك شهرك وجوارینك احتیاجاتنه بالغاً مابلغ کفایت‌ایتدکدن‌ماعدااستانبول‌ممالك اجنبیه‌ایچون‌دکلسه‌دەاناطولی ایچون براون‌اخراجات‌شهری‌ده اولمق‌قابلیتنده‌در .

استانبولده فرونلر :

امانتك ۳۳۵ سنه‌سنده طبع ایتدیرمش اولدیغی احصائیات مجموعه‌سنده استانبولده طقوز دائرۀ بلدیه‌داخلنده ٤٦۹ فرون قید و تثبیت ایدلمشدر. فقط بوعددده ، پوغاچه ، بوره‌ك ، پاسته‌وسمید فرونلری‌ده داخلدر . معهذا آرەدن آلتی سنه کچمش اولمسنه وبومدت ظرفنده استانبولده برخیلی انقلابلر ، تبدللر وفاتح ، وفا حریقلری کبی مهم یانغینلر وقوعه‌کلمش بولنمسنه مبنی‌الیوم استانبولده‌کی فرونلرك عددی همان‌یاری یاری‌یه‌ا کسیلمش‌در.ازجمله‌کچن سنه فرونجیلر اوصره‌ده ۱۹۳ غروشدن عبارت اولان اجرت اعمالیه‌یی تزیید ایچون امانته مراجعت ایتدکلری زمان کرك دوائر بلدیه‌جه کرك اتمکجی اصنافی جمعیتنجه یاپیلان باشقه‌باشقه تدقیقات وتحقیقات نتیجه‌سنده طقوز دائرۀ بلدیه داخلنده منحصراً اتمك اعمال ایدن ۲٤۸ فرون بولنمش واجرت اعمالیه بوتحقیقاتدن صوکره (۲۱۵) غروشه چیقارلمشدی .

فرونلرك کونده قاچ آغز اتمك چیقاردقلرینه واعظمی قوۀ استحصالیه‌لرینه کلنجه :

حربدن اول استانبولك یومی اون صرفیاتی ۵۰۰۰ ـ ٦۰۰۰ چوال آرەسنده‌ایدی. حرب ومتارکه سنه‌لرنده بومقدار (۳۵۰۰) چوالهاینمشدی. بنه کچن سنه‌اجرت اعمالیه‌نك تزییدی طابی اوزرینه اعاشه واقتصاد هیئتنجه عریض وعمیق اجرا ایتدیریلن تدقیقات نتیجه‌سنده ۲٤۸ فرونك یومی اون صرفیاتنك ۳۳۳۳ چواله بالغ اولدیغی ا کلاشلمشدی . کچن سنه‌دن بری‌ده استانبولدن برخیلی نفوسك طشره‌یه ومبادله‌طولاییسیله یونانستانه وممالك اجنبیه‌یه کیتدیکی معلوم‌اولمسنه‌نظراً یومی اون‌صرفیاتی ۳۰۰۰ چوا دوشمشدر. کرچه اون تاجرلرینك برکونلك

devamı

وسطی صاتشی ٤٠٠٠ چوال رادەسندەایسەدە براز اولدە بیان ایدلدیکی وجهله بومقداردە سمید ، پاسته ، بورەك وسائرە اعمالاتی‌دە داخل اولدیغی کبی استانبول ولایتی داخلندەکی قریەلرە ومرمرە حوضەسندەکی قصبەلرە واقع اولان صاتش‌دە داخلدر. بناءً علیه یالکز امانت حدودی داخلندەکی فرونلرك صرف ایتدکلری ٣٠٠٠ چوال اون نظر دقته آلنمق وقوۀ استحصالیه بومقدار اوزرندن حساب ایدلمك اقتضا ایدر .

هر فرونك کونده قاچ آغز وبهر آغزدە نەمقدار اتمك چیقاردیغی حساب ایدیلەرك اوکا کوره استانبول فرونلرینك برکونلك قوۀ استحصالیەلرینی بولمق بالتجربه ثابت اولدیغی اوزره طوغری برنتیجه ویرمامکدەدر بناءً علیه بونك اك طوغری حسابی استانبولك اون صرفیاتی اوزرندن یاپیلەبیلیر .

٧١ کیلولق برچوال اوندن باستون شکلنده ٧٢ ویووارلاق شکلده ٧٥ قیه اتمك اعمال ایدلدیکی چاشنی‌ونرخ دستورلری ایجابندن اولمسنه بناءً عموم فرونلرك برکونده پشیردکلری اتمکك ٣٠٠٠ × ٧٥ : ٢٢٥٠٠٠ قیه اولمسی لازم کلیر .

اتمك طبخیاتی اخیراً کیلویه تحویل ایدلمش‌وبوحسابه کوره ٧١ کیلولق برچوال اوندن وسطی اولەرق ٩٥ کیلو اتمك‌اعمالی قبول ایدلمش‌اولمسنه نظراً دە برکونلك‌اتمك عددی ٣٠٠٠ × ٩٥ = ٢٩٥٠٠٠ اولمش اولور. بومقدار اتمك ایسه استانبولك یاریم میلیون رادەسنده تخمین‌ایدیلن نفوسنه کفایت ایتمکدەدر .

Kaynak 1: “İstanbul’un İaşesi” **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk A.Ş, Eylül 1924, s.4-11.

EK 2: İstanbul Şehremaneti Mecmasında yayımlanan "İstanbul'un İaşesi" adlı makalenin transkripsiyonu:

İSTANBUL'UN İÂŞESİ

-1-

Etmek İşi

İstanbul'da günün mes'elesi (etmek)i ucuzlatmaktır. Hükumet, emânet, Ticâret Odası ve Ticâret Birliği bugün bu mes'elenin halli çâresini bulmakla meşgûldür. Herkes Anadolu İstanbul'u besleyebilecek mi? Su'âline cevâb aramaktadır.

Öğle ibtidâsından iètibâren İstanbul ve Anadolu gümrükleri birleştirilerek hubûbattan ve undan Anadolu'da olduğu gibi 12 misli resm alınmasının tekarrur etmesi İstanbul'un te'mîn-i iêâşesindeki ehemmiyeti büsbütün arttırmıştır. Alâkadârların tedkîkâtını teshîl eder maksadıyla bu bâbda Müdevvenât ve İhsâniyyât İdâresi'nce cemè ve telfîk edilmiş olan maèlûmât-ı ihsâniyyenin mecmûèa ile neşri münâsib görülmüştür.

(1)339 senesi Ağustos'unun birinden (1)340 senesi Temmuzu'unun 31'ine kadar tam bir sene zarfında İstanbul başlıca Anadolu Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Rusya, Avustralya ve Amerika'dan 5,840,144 ton buğday ve Bulgaristan, Marsilya, Amerika, Avustralya vesâ'ir muhtelif memleketlerden 7743 ton un ki cemèan 5,583,152 ton buğday ve un celb ve istihlâk etmiştir:

Nerelerden hangi haftalarda ne mikdâr un buğday geldiği müfredâtıyla maèlûm olabilmek ve ona göre tedâbîr ittihâz edilmek içün tertîb edilen cedvel âtîye derc edilmiştir:

BUĞDAY

Tarih ve Hafta		Anadolu	Trakya	Amerika	Avustralya	Rusya	Romanya	Bulgaristan
1.Hafta	Ağustos 339	0	60	1004	0	0	0	0
2.Hafta	"	0	30	2559	0	0	0	77,5
3.Hafta	"	0	85	1814	0	1500	0	275
4.Hafta	"	0	45	2700	0	0	0	210
5.Hafta	"	0	35	0	0	0	0	420
1.Hafta	Eylül 339	0	30	2256"	0	0	734	32
2.Hafta	"	0	55	1060	0	0	0	1080
3.Hafta	"	0	45	0	0	0	0	1,99
4.Hafta	"	0	12	2950	0	0	0	806,5
5.Hafta		0	0	0	0	2200	0	798

1.Hafta	Teşrin-evvel 339	0	0	1300	0	0	0	90
2.Hafta	“	0	25	0	0	0	0	531,5
3.Hafta	“	0	15	0	0	1200	0	232
4.Hafta	“	0	35	850	0	2000	0	1342,5
1.Hafta	Teşrin-i Sani 339	0	60	0	0	0	0	1240
2.Hafta	“	0	25	0	0	1190	0	810
3.Hafta	“	0	0	205	0	2950	0	1218
4.Hafta	“	0	23	0	0	2060	0	1577
1.Hafta	Kanun-i Evvel 339	0	30	800	1000	0	0	2097
2.Hafta	“	0	0	2300	0	0	0	599,5
3.Hafta	“	0	0	0	0	0	0	3811
4.Hafta	“	0	0	3750	0	550	0	1256
1.Hafta	Kanun-i Sani 340	0	0	2550	0	1650	0	285
2.Hafta	“	0	0	0	0	0	0	704
3.Hafta	“	0	0	0	0	0	0	223
4.Hafta	“	0	0	200	0	5220	0	1000
1.Hafta	Şub”at 340	0	0	0	0	0	392	0
2.Hafta	“	0	0	0	0	0	1626	0
3.Hafta	“	0	0	600	0	4135	500	0
1.Hafta	Mart 340	0	0	0	0	0	370	1442
2.Hafta	“	0	0	200	0	1300	0	109
3.Hafta	“	0	0	0	910	250	0	230
4.Hafta	“	0	0	0	0	0	2350	0
1.Hafta	Nisan 340	0	0	1550	0	3062	800	0
2.Hafta	“	0	0	3900	0	0	2210	0
3.Hafta	“	0	0	1000	0	0	2571	0
4.Hafta	“	0	0	0	0	0	100	0
1.Hafta	Mayıs 340	0	0	0	0	2737,5	1415,5	0
2.Hafta	“	0	0	0	0	0	450	0
3.Hafta	“	0	0	0	0	1000	3030	0
4.Hafta	“	0	0	0	0	0	125	0
5.Hafta	“	0	0	600	0	5600	735	0
1.Hafta	Haziran 340	0	0	0	0	2000	1300	0
2.Hafta	“	0	0	4629	0	1008	700	0
3.Hafta	“	0	0	0	0	3678	0	0
4.Hafta	“	0	0	2800	0	2000	0	0
1.Hafta	Temmuz 340	0	0	0	0	0	930	0
2.Hafta	“	0	0	0	200	600	0	0
3.Hafta	“	0	0	0	3225	0	42	0

4.Hafta	“	15	0	0	850	0	110	75
5.Hafta	“	100	0	0	0	0	2463,5	845
Yekün		**115**	**1610**	**42016**	**6185**	**47891**	**22934**	**24090**

Yekûn-ı umûmî: 144840,5

Bu cedvele; bir sene zarfında Bulgaristan’dan 41,5, Marsilya’dan 509, Amerika’dan 6460, Avustralya’dan 726 ve muhtelif memleketlerden gelen 6,5 ton ki cemèan 7743 ton unu da ilâvesi hâlinde İstanbul’un zahîre sarfiyyâtının 152583,5 ton olduğu tzâhür eder.

Bu cedvelin tedkîkinden şu da anlaşılır ki İstanbul’a en az buğday gönderen Anadolu’dur. O da ancak bu sene Temmuz’da gelmiştir. Hâlbuki Trakya Anadolu’ya nisbetle on misli fazla buğday göndermiştir.

Bu senenin Temmuz’undan ièbâren 115 vagon zahîre gönderilmiş olan Anadolu acaba bu sene nekadar ihrâcât yapacaktır? Bazı zahîre tâcirlerinin gazetelerde intişâr eden ifâdelerine bakılırsa Anadolu bu sene (12) bin vagon zahîre ihrâc edebilecektir. Bu ifâdeyi Türk Ticâret Birliği’nin neşr ettiği İktisâd Mecmûèası da te’yîd ediyor: Mezkûr mecmûèanın tahkîkâtına göre:

“Anadolu – Bağdat Demiryolları İdâresi’nin 89 istasyonundan (banliyö istasyonları da dâhil) yalnız 56 istasyonundan İstanbul’a muhakkak sûrette (11) bin vagon zahîre sevk edecektir. bu istasyonlardan yirmisine civâr olan köyler ve ahâlî müstahsil olmadığına göre henüz mikdâr irsâlâtı teèayyun etmemiş olan (13) istasyondan da birkaç bin vagon zahîre sevk edileceği şüphesizdir. Bu sene içün İstanbul’a Anadolu’dan her hâlde (12) bin vagon zahîre gelecektir ki bu mikdâr İstanbul’un ihtiyâcâtını tamâmen te’mîn eyleyecek, hattâ ihtiyâctan fazla bile olacaktır. Bu sene İstanbul’un Avrupa’ya muhtâc olması mevzûè-ı bahis olunamaz.”

Bu hesâba göre günde (35) vagon tahrîk edildiği takdîrde (12000) vagon zahîrenin bir senede nakli mümkün olacaktır. Anadolu – Bağdat Yolları İdâresi’nce nekadar vagon tahsîs edilebileceği emânetçe müdîriyet-i èumûmiyyeden sorulmuş ve vürûd eden 16 Ağustos 340 tarihli tezkire-i cevâbiyye mes’elenin tenvîrine medâr olacağı ve bu husûs hakkında daha başkaca îzâhâtı hâvî bulunduğu içün âtîye derc edilmiştir:

Hubûbât nakli hakkındaki îzâhât ber-vech-i zîr ièâ olunur:

1- Zehâ’ir içün muèayyen vagon tahsîsine imkân yoktur.

2- Taleb edildikçe eldeki bütün boş vagonlar tahsîs olunacaktır.

3- Mevâfıka vagon tefrîki de imkânsızdır. Ale’l-usûl birgün evvel taleb edilecek vagonlar mevcûd boş vagon bulundukça ertesi günü tahsîs olunacaktır.

4- Hâlen yevmiyye otuz ve yolda bulunan lokomotifler vürûd ettikçe bu mikdâr tezyîd ve kâffesinin vürûdunda yevmiyye elli vagon nakl olunabilecektir.

5- Haydarpaşa’da mevcûd hângârlara yüz elli ve açıkta yüz vagon antrepo edilebilir.

6- Avrupa'ya sevk edilecek olan arpa mahsûlünün Derince'den ihrâcı münâsibtir. Derince'de üç yüz vagon arpa antrepo edilebilir.

7- Bütün bu maèrûzât ray ve emsâli nakliyâtın Derince'den îfâsıyla meşrûttur.

8- Taèrife-i èumûmiyyemiz mûcibince zahîre nakliyâtından beher ton ve kilometre başına 0,5 x 5 kuruş ücret ahzı îcâb ederken bundan evvel yaptığımız [301, 101, 1] numrolu taèrifelerle bu ücretler mevâkıfımızın mesâfeleri iètibâriyle yüzde (20) den (45) e kadar ve bu kerre mevkiè-i tatbîkine koyduğumuz [310, 210, 110, 10] numrolu taèrifelerle de (30) dan kezâlik (45) e kadar tenzîl edilmiş olduğu beyân ve bi'l-vesîle takdîm-i ihtirâm olunur efendim.

Bu tezkireden günde şimdi 35–34 vagon tahsîs edilebileceği ve sipariş olunan lokomotifler geldikten sonra günde elli vagon verilebileceği anlaşılmaktadır.

Fakat Anadolu hakîkaten bukadar zahîreyi verebilecek midir? Ve evvelce verebilmiş midir? Bu noktalarda muhtâc-ı hal ve münâkaşadır.

Anadolu şimendiferi işlemeye başladığı tarihte İstanbul'a senevî (3000) vagondan başlayarak (20000) vagona kadar zahîre sevk ettirildiği âlem-i ticârette maèlûm bir keyfiyettir. Gerçi son senelerin istatistikleri münteşir değilse de matbûè ve münteşir olan 1914, 1915 seneleri istatistiklerinde görülen şu rakamlar Anadolu'nun kuvve-i istihsâliyyesi hakkında sarîh bir fikir edinilmesine medâr olacaktır.

Buğday	1914 Senesinde	Un
Ton		*Ton*
117, 594	Haydarpaşa - Ankara	10, 628
61, 840	Eskişehir – Konya	3, 776
11, 569	Ârifiye - Adapazar	2, 357
191, 003		**16, 761**
	1915 Senesinde	
163,464	Haydarpaşa - Ankara	16,303
92,221	Eskişehir – Konya	8,319
3,840	Ârifiye - Adapazar	1,841
259, 525		**26, 463**

Bu hesâba 1914 senesinde Anadolu'dan Haydarpaşa'ya 191,003 ton buğday ve 16,761 ton un ve 1915 senesinde 259,529 ton buğday, 26,463 ton un vürûd etmiştir. Onbeş ton bir vagon olmasına nazaran 1915 senesinde 17,301 vagon buğday ve 1,660 vagon un ki cemèan 18,961 vagon zahîre vürûd etmiştir.

1914 senesindeki buğday ve un vagonlarının adedi 13,850 olduğu hâlde bi sene sonra (5,111) vagon fazla olmasına bakılırsa 1916 veya 1917 senelerinde âlem-i ticârette söylendiği gibi vagonlar adedinin (20,000)e bâliğ olduğu ve belki de tecâvüz ettiği tahakkuk eder.

Maèahâzâ 1915 – 1916 seneleri harb senesi olmasına ve harb içinde evvelâ ordunun sonra ahâlînin ihtiyâcı düşünülerek Anadolu'da çıkan zahîrenin ancak ordu ihtiyâcından fazlasının İstanbul'a

sevkine müsâèade edildiğine nazaran Anadolu'da azamî mikdâr istihsâlâtının o senelerde (20,000) vagondan fazlaya vardığı şübhesizdir.

Hülâsa: Şu ihsâ'î maèlûmât ve tedkîkât Anadolu'nun 20,000 vagondan çok fazla kuvve-i istihsâliyle mâlik olduğunu gmsteriyor. Bazı tüccâr ile ticâret birliğinin 12,000 vagon verebileceğini söylemeleri de mahallî bir tedkîke müstenid olsa gerek maèamâfîh bu sene Anadolu'da mebzûl zahîre olmadığı gerçi aèşâr resmi bir buçuk iki misli artmış ise de bu keyfiyet zahîrenin bolluğuna delâlet etmeyeceği ve zahîre mebzûl olsa bile ucûz olmayacağı çünkü aèşârcılar yarım İstanbul kilesini (13 kıyyesini) şimdiden 180 – 150 kuruşa topladıklarını bazı tüccâr söylemektedir. Temennî edelim ki bu ikinci rivâyetler hakîkat olmasun.

Resm ve masraf:

Dâhil-i memleketten gelen buğday ve undan hükûmetçe bir gûnâ resm alınmamaktadır. Ancak İstanbul'a vürûdunda belediyece yüz kuruş kıymetindeki hubûbâttan (20) para kantariyye resmi alınmaktadır. Bu resm hâ'iz-i ehemmiyet olmadığından tenzîli içün cidden uğraşılacak resm ve masraf ancak rıhtım ve şimendifer ücretleridir.

Anadolu şimendiferleri bir ton buğdayı taèrife-i asliyeye ve imtiyâz mukâvelnâmesine istinâden bir kilometre üzerinden altın akçe (22) paraya nakil etmektedir. Kânûn-ı mahsûsuna göre bunu beşe darb ederek beher kilometrede ton başına 2,75 kuruş almaktadır. Herhangi bir mevâkıftan diğerine ve bi'l-hâssa Derince ve Haydarpaşa'ya nakil edilecek hubûbât içün ahîran tenzîlli taèrifeler yapılmıştır. Bu taèrifelerle nakliyyât manâtıka ayrılarak Haydarpaşa'dan uzaklaştıkça tenzîlât o nisbette çoğalmaktadır. Meselâ Konya'dan Haydarpaşa'ya nakliyât eski taèrifelere nisbetle %36 tenzîlâtladır. Azamî tenzîlât (45)e kadar çıkmaktadır.

Haydarpaşa rıhtımı 15 tonluk bir vagon başına 22 lira resm almaktadır. Beher ton içün birbuçuk lira.

Haydarpaşa rıhtımından veyâhud vapurdan değirmene kadar mavna, muşamba, bekçi vesâ'ire ücreti olmak üzere ton başına iki lira masraf ihtiyâr olunmaktadır.

Anadolu'dan İstanbul'a şâyân-ı kayd ve tizkâr derecede deniz tarîkiyle zahîre gelmemektedir. Maèamâfîh gelmek îcâb etse Samsun ve Mersin gibi uzak iskelelerden bile kıyye başına ancak (20) para nevl verilmek iktizâ eder.

Rıhtım, şimendifer ücretleri ve rıhtımdan yâhud vapurdan değirmenlere nakliyât masrafları da pek fâhiştir. Denilebilir ki tâ Amerika ve Avustralya'dan buğdaylar ada vapurundan getirilen buğdaylardan çok ucuza mal olmaktadır.

Anadolu Şimendifer İdâresi de bu noktaları dikkate alarak ahîran başlıca iki mühim işi kuvveden fièle çıkarmaya teşebbüs etmiştir.

Birisi ziraa çuval vermek, diğeri de zirai ve tüccârın nakliyesini komisyoncuların elinden alarak bir mütahide virüp buğdaylara bunun vâsıtasıyla değirmenlere kadar ucuzca nakl itdirmekdir.

Çuvallar içün şimdilik Eskişehir, Konya ve haydarpaşada depolar tahsis idilecek ve mütahid bu depolarda onbin çuval bulundurulacaktır. Çuvallara şimendifer idaresi meclen nakl idecek, çuval mütahidinin memurlarına paso verilecek, müteèahhid muhâberâtı şimendifer idâresininin vesâ'etiyle meclen yapabilecektir. Bu teşvik kahveden faale çıkması onun da zirâèa en yakın istasyondan istediği dakikada arzu ettiği kadar çuval tedârik edebilecektir.

İkinci teşebbüs de İstanbul nakliyât itbariyle üç mıntıkaya ayrılacak bu mıntıkalara Haydarpaşa'dan hububatı değirmenlere en ucu nakli kim teèahhüd ederse ona verecek. Şimendifer idâresi buna muvaffak olmadığı takdîrde el-yevm komisyoncuların vagon başına tüccârdan aldıkları beş lira biraz tenzîl edileceği gibi 65 tonluk bir mevanenin Haydarpaşa'dan değirmenlere kadar aldığı. 13,5 lira ve seferiyyesi içün başkaca aldığı 5 lira ve ton başına alınan 4x5=20 kuruş liman ücreti ile palamar ücreti olan 4,40 kuruş vesâ'ir ufak tefek masraflar da hayli tenzîlât yapılacağı şüphesizdir. Memâlik-i ecnebiyyeden gelen buğday ve unların gümrük resmi 334 senesinde hubûbâttan ton başına 3 undan 9,50 ve 339 senesinde hubûbâttan ton başına 15 ve undan ton başına 47,50 lira idi. 340 senesi muvâzene-i èumûmiyye kânûnuyla Eylülden itibaren İstanbul içün Anadolu'nun diğer liman ve şehirlerinde tatbîk edilmekte olan gümrük resminin alınması takarrur ettiğinden şimdi gümrük resmi 12 misil ièbâriyle hubûbâtta ton başına (36) ve un da (114) liradır:

İstanbul'da değirmenler:

İstanbul değirmenlerinin şehrin ihtiyâcâtına tekâbül edip etmediği de nazar-ı dikkate alınacak mesâ'ildendir. El-yevm İstanbul ve civârında büyük küçük 17 değirmen mevcûd ise de bunların kâffesi işlememektedir. İşleyenlerle işlemeyenler isim ve semtleri ve bunların aèzamî ve asgarî kuvve-i istihsâliyyeleri şunlardır:

Adet	Değirmen İsmi ve Bulunduğu Semt	Aèzamî Kuvve-i İstihsâliyyelesi	Bugünkü Tahniyyâtı
		Çuval	Çuval
		Adedi	Adedi
1	Ayvansaray	2000	1800
2	Hasköy	1300	800
3	Cibâli	700	600
4	Kâsımpaşa	550	500
5	Ayakapu	200	150
6	Hâşim Bey	350	300
7	Mâlik Bey	300	250
8	Beşiktaş – Peymezyân	350	280
9	Beşiktaş – Sarıdi (?)	200	180
10	Kabataş	60	50
11	Unkapanı	1000	4910 (İşlemiyor)
12	Ada	800	"
13	Üsküdar – Paşalimanı	500	"
14	Göksu	180	"
15	Kâdıköy	80	Bozuk

16	Pendik	250	200	Emânet Hudûdu
17	Darıca	400	300	Hâricindedir

Bunlardan başka Cibâli'de, Unkapanı'nda vesâ'ir mahallerde günde onbeş – yirmi çuval buğday tahn eden küçük değirmenler mevcûd ise de bunlar kısmen işlememekte ve işleyenler de piyasaya te'sîri görülmemektedir.

El-yevm hâl-i faèâliyette bulunan değirmenlerin bir günde 4910 çuval un çıkardıkları anlaşılmaktadır. İstanbul'un yevmî un satışı 4000 çuval ise de bunun içinde gerek İstanbul vilâyeti hudûdu dâhilindeki köylere ve hattâ vilâyet hâricine sevk edilenlerle börek, poğaça, pasta yufka, kadayıf vesâ'ire ièmâlinde kullanılan unlar da dâhildir. Yalnız etmek tahnında kullanılan un günde (3000) çuval olduğuna göre işleyen değirmenler şehrin ve civârının ihtiyâcâtına bâliğen mebâliğ-i kifâyet ettikten mâèadâ İstanbul memâlik-i ecnebiyye içün değilse de Anadolu içün bir un ihrâcât şehri de olmak kâbiliyetindedir.

İstanbul'da fırınlar:

Emânetin 335 senesinde tabè ettirmiş olduğu İhsâ'iyyât Mecmûèası'nda İstanbul'da dokuz dâ'ire-i belediye dâhilinde 369 fırın kayd ve tesbît edilmiştir. Fakat bu adette, poğaça, börek, pasta ve simit fırınları da dâhildir. Maèa hâzâ aradan altı sene geçmiş olmasına ve bu müddet zarfında İstanbul'da bir hayli ınkılâblar, tebeddüller ve Fâtih, Vefâ harîkleri gibi mühim yangınlar vukûèa gelmiş bulunmasına mebnî el-yevm İstanbul'daki fırınların adedi hemen yarı yarıya eksilmiştir. Ezcümle geçen sene fırıncılar o sırada 193 kuruştan ibâret olan ücret-i ièmâliyyeyi tezyîd içün emânete mürâcaèat ettikleri zaman gerek devâ'ir-i belediyece gerek ekmekçi esnâfı cemèiyetince yapılan başka başka tedkîkât ve tahkîkât netîcesinde dokuz dâèire-i belediye dâhilinde munhasıran etmek ièmâl eden 248 fırın bulunmuş ve ücret-i ièmâliyye bu tahkîkâttan sonra (215) kuruşa çıkarılmıştı.

Fırınların günde kaç ağız ekmek çıkardıklarına ve aèzamî kuvve-i istihsâliyyelerine gelince:

Harbten evvel İstanbul'un yevmî un sarfiyâtı 5000 – 6000 çuval arasında idi. Harb ve mütâreke senelerinde bu mikdâr (3500) çuvala inmiştir. Yine geçen sene ücret-i ièmâliyyenin tezyîdi talebi üzerine ièâşe ve iktisâd hey'etince arîz ve amîk icrâ ettirilen tedkîkât netîcesinde 248 fırının yevmî un sarfiyâtının 3333 çuvala bâliğ olduğu anlaşılmıştı. Geçen seneden beri de İstanbul'dan bir hayli nüfûsun taşraya ve mübâdele dolayısıyla Yunansitan'a ve memâlik-i ecnebiyyeye gittiği maèlûm olmasına nazaran yevmî un sarfiyâtı 3000 çuvala düşmüştür. Gerçi un tâcirlerinin bir günlük vasatî satışı 4000 çuval raddesinde ise de biraz evvelde beyan idildiği vecihle bu mikdarda simit ve pasta ve vesâ'ire ièmâlâtıyla dahil olduğu gibi İstanbul vilâyeti dâhilindeki karyalara ve Marmara havzasındaki kasbalara vaki olan satışta dahildir. Binaen aliye yalnız emanet hududu dahilindeki fırunların sarf ittikleri 4000 çuval un nazar-ı dikkate almak ve kuvve-i istihsâliyye bu mikdar üzerinden hesâb idilmek iktisaidir.

Her fırının günde kaç ağız ve her ağızda ne mikdar itmek çıkardğı hesap edilerek ona göre İstanbul fırınlarının bir günlük kuvve-i istihsâliyyelerini bulmak biltecrübe sabit olduğu üzere doğru bir netice virmektedir. Binâenèaleyh bunun en doğru hesâbı İstanbul'un un sarfiyâtı üzerinden yapılabilir.

71 kiloluk bir çuval undan baston şeklinde 72 ve yuvarlak şeklinde 70 kaya .kmek ièmâl idildiği çeşni ve narh düsturları îcâbından olmasına binâ'en umûm fırınların bir günde pişirdikleri ekmek 3000x75:225.000 kaya olması lâzım gelir.

Ekmek tabhınıyatı ahîran kiloya tahvîl edilmiş ve bu hesâba göre 71 kiloluk bir çuval unun vasatî olarak 90 kilo ekmek ièmâli kabûl edilmiş olmasına nazaran da bir günlük ekmek adedi 3000x95=295.000(285000) olması olur. Bu mikdâr ekmek ise İstanbul'un yarım milyon râddesinde tahmîn idilen nüfusuna kifâyet etmektedir.

EK 3: Tez çalışmamızda İstanbul Şehremaneti Dergisi'nde Yararlandığımız Yazıların Fihristi

Yazar	Başlık	Yıl	Sayı	Sayfa
-	İstanbul'un İaşesi	1924	1	4-11
-	Kanunlar, Nizamlar, Talimatlar, Fırınlarla Ekmek ve Francelaların Suret-i Teftişi Hakkında Talimatname	1924	3	48-51
Ergin, Osman Nuri	İstanbul'un Nüfusu 2	1925	7	161-171
Ergin, Osman Nuri	İstanbul'un Nüfusu 3	1925	9	22-235
-	1928 Senesi Eylül Ayı İçinde İstanbul'un Et Sarfiyatı,	1929	53	231
-	1928 Senesi Teşrinievel Ayı İçinde İstanbul'un Et Sarfiyatı,	1929	53	232
-	1928 Senesi Teşrinisani Ayı İçinde İstanbul'un Et Sarfiyatı,	1929	53	233
-	1928 Senesi Kanunuevel Ayı İçinde İstanbul'un Et Sarfiyatı,	1929	53	234
-	1929 Senesi ikinci Kasım Ayı İçinde İstanbul'un Et Sarfiyatı,	1929	54-55	256
-	1929 Senesi Şubat Ayı İçinde İstanbul'un Et Sarfiyatı,	1929	54-55	257
-	Mart 929 Zarfında İstanbul'un Et Sarfiyatı,	1929	56	292
-	İstanbul Nisan 929 Et Sarfiyatı,	1929	61	12
-	İstanbul Mayıs 929 Et Sarfiyatı,	1929	61	13
-	İstanbul Haziran 929 Et Sarfiyatı,	1929	61	15
-	Belediyenin Vazife ve Salahiyetleri	1929	62	79
Suat, Ali:	Müstahsil İstanbul	1929	64	99-102
Suat, Ali:	Gene İktisat İşleri	1930	66	187-189
Suat, Ali:	İktisat Programı Münasebetiyle	1930	68	267-270
	Belediye İşleri	1933	104-105	802
Azmi, M:	Karaağaç Mezbahasında Sığır Kesimi	1933	106-107	864-868
-	Ticari ve İktisadi Teşebbüsler, 1928 Senesi Eylül Ayı İçinde İstanbul'un Et Sarfiyat	1933	109-110	48
Süreyya, Asım:	Narh ve Serbest Fiat Meseleleri Etrafında Bir Tetkik	1933	112-113-114	215-231
-	Kanunlar ve Nizamlar	1934	118-119-120	449
-	Hayat Masrafları	1934	121-122	76-80
-	Muhacirlere ve Muhtaç Çiftçilere Ödünç Tohumluk ve Yemeklik Dağıtılması Hakknda Kanun	1935	125-126	215

-	Uray Genelgeleri	1935	135-136	39-48
-	Hayatı Ucuzlatma	1934	135-136	49-54
"-	Kanunlar, Nizamlar ve Belediye Emirleri	1937	149-153	575
Ayral, Naci:	İstanbul'un Nüfusu Üzerinde Tahliller	1937	154-155	609-617
	Belediye Tamimleri	1937	156-157	663-680
Ayral, Naci:	İstanbul'da Perakende Erzak Fiyatları	1937	158-159	699-705
-	Geçim Ucuzluğuna Doğru	1938	160-161-162	730-734
-	Şehir Haberleri	1939	176-177	177